

Till statsrådet och chefen för Miljödepartementet

Regeringen bemyndigande den 29 januari 1998 dåvarande chefen för Miljödepartementet att tillkalla en särskild utredare för att utreda frågan om en sammanhållen rovdjurspolitik. Med stöd av bemyndigandet förordnades dåvarande generalsekreteraren Sören Ekström till särskild utredare fr.o.m. den 3 februari 1998.

Som sakkunniga i utredningen förordnades fr.o.m. den 21 april 1998 fil. dr Anders Bjärvall (Naturvårdsverket) och fr.o.m. den 15 juni 1998 departementsrådet Birgitta Eilemar (Justitiedepartementet).

Till experter i utredningen förordnades fr.o.m. den 15 juni 1998 verksamhetschefen Rolf Brittas (Svenska Jägareförbundet), avdelningsdirektören Tord Constenius (Jordbruksverket), departementssekreteraren Kristina Heide (Miljödepartementet), naturvårdschefen Klas Hjelm (Svenska Naturskyddsföreningen), renägaren Per Gustav Idivuoma (Svenska Samernas Riksförbund), förbundsjuristen Bernt Lindqvist (Jägarnas Riksförbund-Landsbygdens Jägare), naturvårdschefen Lennart Nyman (Världsnaturfonden WWF), rennäringsskonsultent Bror Saitton (Sametinget), ombudsmannen Börje Waldebring (Lantbrukarnas Riksförbund) och kanslirådet Bjarne Örnstedt (Jordbruksdepartementet). Departementssekreteraren Torolf Lönnerholm (Miljödepartementet) förordnades som expert fr.o.m. den 14 september 1998. Kristina Heide entledigades med verkan fr.o.m. den 1 september 1999.

Hovrättsassessorn Anders Ingman har tjänstgjort som sekreterare i utredningen sedan den 1 maj 1998.

Berit Jigvall har varit assistent åt utredningen och har ansvarat för produktionen av heloriginalet.

Utredningen antog namnet Rovdjursutredningen. Den 4 maj 1999 överlämnade utredningen delbetänkandet Skydds jakt på varg (SOU 1999:50).

Härmed överlämnas utredningens slutbetänkande Sammanhållen rovdjurspolitik. Till betänkandet fogas särskilda yttranden. Utredningsuppdraget är därmed slutfört.

Stockholm i januari 2000

Sören Ekström

Anders Ingman

Innehåll

Sammanfattning	13
Författningsförslag	25
1 Uppdraget och utredningsarbetet.....	35
1.1 Uppdraget.....	35
1.2 Utredningsarbetet.....	36
2 Rovdjuren	43
2.1 Björn	43
2.1.1 Om utbredning och status.....	43
2.1.2 Om björnens biologi.....	47
2.1.3 Om björnstammens framtid.....	48
2.2 Järv	50
2.2.1 Om utbredning och status.....	50
2.2.2 Om järvens biologi.....	54
2.2.3 Om järvstammens framtid.....	55
2.3 Lodjur	56
2.3.1 Om utbredning och status.....	56
2.3.2 Om lodjurets biologi	59
2.3.3 Om lodjursstammens framtid.....	61
2.4 Varg.....	61
2.4.1 Om utbredning och status.....	61
2.4.2 Om vargens biologi.....	66
2.4.3 Om vargstammens framtid	69
2.5 Kungsörn.....	70
2.5.1 Om utbredning status	70
2.5.2 Om kungsörnens biologi.....	71
2.5.3 Om kungsörnens framtid.....	74

3	Skador orsakade av rovdjur	77
3.1	Möten mellan människor och rovdjur.....	77
3.1.1	Utan att människor kommer till skada.....	77
3.1.2	Angrepp på människor	78
3.2	Skador på ren	80
3.3	Skador på andra tamdjur	81
4	Påverkan på viltstammarna	83
4.1	Inledning.....	83
4.2	Älg	83
4.3	Rådjur	85
4.4	Annat vilt	87
5	Konflikter.....	89
5.1	Inledning.....	89
5.2	Attityder	89
5.3	Rennäringen.....	97
5.4	Annan tamdjurskötsel	103
5.5	Jakten	103
5.6	Jaktbrott	106
5.6.1	Metoder.....	106
5.6.2	Omfattningen.....	108
6	Rovdjurspolitik i andra länder	111
6.1	Inledning.....	111
6.2	Norge	111
6.3	Finland	115
6.4	Ryssland.....	117
6.5	Estland	117
6.6	Lettland	118
6.7	Polen	118
6.8	Tyskland.....	119
6.9	Rumänien	119
6.10	Spanien	120
6.11	Italien	120
6.12	USA	121
6.13	Kanada.....	123

7	Den rättsliga regleringen.....	127
7.1	Inledning.....	127
7.2	Sveriges internationella åtaganden.....	127
7.2.1	Allmänt	127
7.2.2	Konventionen om biologisk mångfald	128
7.2.3	Bernkonventionen	129
7.2.4	Renbeteskonventionen.....	130
7.2.5	ILO:s konvention nr 169	131
7.3	EG-regler.....	132
7.3.1	Allmänt	132
7.3.2	Art- och habitatdirektivet	133
7.3.3	Fågeldirektivet	136
7.3.4	CITES-förordningen	138
7.4	Den svenska jaktlagstiftningen	139
7.4.1	Bestämmelser om viltvård och jakt	139
7.4.2	Statens vilt.....	142
7.4.3	Skyddsjakt.....	142
7.4.4	Polismyndighetens rätt att avliva djur	147
7.4.5	Jaktbrott och jakthäleri.....	147
7.4.6	Viltskador.....	148
7.5	Brottsbalkens bestämmelse om nöd	150
7.5.1	Nöd	150
7.5.2	Skyddsjakt och nöd	152
7.6	Förhållandet mellan de olika regelverken om jakt på rovdjur	153
7.7	Svenska regler om handel med vilda djur	153
8	Ersättning för rovdjursrivna renar	155
8.1	Bakgrund.....	155
8.2	Sametingets och Naturvårdsverkets förslag.....	157
8.2.1	Grunddrag	157
8.2.2	Inventeringarna.....	158
8.2.3	Ersättning för olika typer av rovdjursförekomst	158
8.2.4	Fördelningen av ersättningen	160
8.2.5	Ersättning för massdödande	160
8.2.6	Renar som dödas i Norge	160
8.2.7	Rovdjursantal	161
9	Den statliga administrationen	163
9.1	Regeringen.....	163
9.2	Sametinget.....	164

9.3	Naturvårdsverket	165
9.4	Jordbruksverket	166
9.5	Länsstyrelserna	168
9.6	Naturhistoriska riksmuseet	169
9.7	Statens veterinärmedicinska anstalt	170
9.8	Sveriges lantbruksuniversitet	170
9.9	Polis och åklagare	171
9.9.1	Polismyndigheterna	171
9.9.2	Åklagarmyndigheterna	172
10	Intresseorganisationer	173
10.1	Jägarnas Riksförbund – Landsbygdens jägare	173
10.2	Lantbrukarnas Riksförbund	174
10.3	Svenska Jägareförbundet	175
10.4	Svenska Naturskyddsföreningen	176
10.5	Svenska Samernas Riksförbund	177
10.6	Världsnaturfonden WWF	178
10.7	Övriga organisationer	178
11	Ramar och utgångspunkter	181
11.1	Ramar för rovdjurspolitiken	181
11.1.1	Bernkonventionen och EG-direktiven	181
11.1.2	Undantag från Bernkonventionen och EG:s direktiv	182
11.2	Utgångspunkter	184
11.2.1	Grundläggande utgångspunkter	184
11.2.2	Sociala aspekter	185
11.2.3	Särskilt om rennäringen	186
11.2.4	Särskilt om fäbodbruket	187
11.3	Samverkan med grannländer	187
11.4	Administrationn	188
12	Mål för antal och utbredning	191
12.1	Allmänt	191
12.2	Livskraftiga stammar	192
12.3	Antal	196
12.3.1	Minimnivåer	196
12.3.2	Björn	197
12.3.3	Järv	198
12.3.4	Lo	200
12.3.5	Varg	201
12.3.6	Kungsörn	204
12.4	Utbredning	205

12.4.1	Allmänt	205
12.4.2	Renskötselområdet	207
12.4.3	Utanför renskötselområdet	209
12.4.4	Stadsområden, mindre samhällen och tätbefolkade landsbygdsområden.....	210
13	Hantering av konflikter.....	213
13.1	Inflytande i beslutsprocesserna	213
13.1.1	Inledning.....	213
13.1.2	Ett centralt forum för rovdjursfrågor	214
13.1.3	Regionala rovdjursgrupper	215
13.2	Rennäringen.....	216
13.3	Annan tamdjursskötsel	218
13.4	Jakten.....	220
14	Bidrags- och ersättningssystemen.....	223
14.1	Renar	223
14.1.1	Synpunkter på ersättningssystemet	223
14.1.2	Ansvariga myndigheter	224
14.1.3	Ersättningssystemet bör regleras i en förordning	225
14.1.4	Ersättning skall lämnas utifrån rovdjursförekomst	225
14.1.5	Uppgifter om rovdjur i Norge.....	226
14.1.6	Nedsättning om skydds jakt tillåts	227
14.1.7	Ett bestämt penningbelopp skall utgå för varje förekomst.....	228
14.1.8	Ersättningsbeloppen.....	229
14.1.9	Regeringen beslutar ersättningsbeloppen.....	233
14.1.10	Total kostnad för Sametingets och Naturvårdsverkets förslag.....	234
14.1.11	Total kostnad enligt vårt förslag.....	235
14.1.12	Finansiering.....	237
14.1.13	Förtroendet för myndigheter	238
14.1.14	Fördelningen inom samebyarna	238
14.1.15	Massdödande.....	238
14.1.16	Bidrag till förebyggande åtgärder	239
14.2	Andra tamdjur	240
14.2.1	Nuvarande regler	240
14.2.2	Bidrag till förebyggande åtgärder	241
14.2.3	Ersättningar för skador	243

15	Regler om skyddsjakt	247
15.1	Beslutande myndighet	247
15.2	Förutsättningar för skyddsjakt.....	249
15.2.1	Skyddsjakt efter beslut av myndighet.....	249
15.2.2	Skyddsjakt utan föregående beslut av myndighet.....	250
16	Jaktbrott	255
16.1	Förslagets konsekvenser för jaktbrotten	255
16.1.1	Skäl till ytterligare åtgärder mot jaktbrott	255
16.1.2	Orsaker till brottsligheten.....	255
16.1.3	Konsekvenser av våra förslag.....	256
16.2	Särskilda åtgärder mot jaktbrott	257
16.2.1	Samarbete mellan myndigheter	257
16.2.2	Bevakning och brottsutredningar	258
16.2.3	Höjt minimistraff	260
16.2.4	Intresseorganisationernas ansvar	261
17	Forskning, beståndsövervakning, information.....	263
17.1	Samverkan.....	263
17.2	Forskning	264
17.2.1	Forskningsprojekten.....	264
17.2.2	Öppenhet	267
17.3	Beståndsövervakning	268
17.4	Viltskadecenter	273
17.4.1	Bakgrund.....	273
17.4.2	Framtida organisation och arbetsuppgifter	275
17.5	Information.....	276
17.5.1	Behov av information.....	276
17.5.2	Myndigheter och organisationer.....	277
17.5.3	Rovdjurscentrum	278
18	Kostnader	283
18.1	Ökade kostnader	283
18.2	Forum för rovdjursfrågor och rovdjursgrupper	284
18.2.1	Förslagen.....	284
18.2.2	Finansiering.....	284
18.3	Rennäringen.....	285
18.3.1	Ökad ersättning för rovdjursdödade renar	285
18.3.2	Bidrag till förebyggande åtgärder	286
18.3.3	Finansiering.....	286
18.4	Annan tamdjursskötsel	286

18.4.1	Nuvarande kostnader	286
18.4.2	Bidrag till förebyggande åtgärder	286
18.4.3	Ersättning för skador	287
18.4.4	Finansiering	288
18.5	Åtgärder mot jaktbrott	288
18.5.1	Ökad samverkan mellan myndigheter	288
18.5.2	Ökad bevakning	288
18.5.3	Höjt minimistraff	289
18.5.4	Finansiering	289
18.6	Forskning och beståndsövervakning	289
18.6.1	Forskning	289
18.6.2	Beståndsövervakning	290
18.6.3	Sammantagna kostnadsökningar	290
Särskilda yttranden		293
 Bilagor		
<i>Bilaga 1:</i>	Kommittédirektiv	299
<i>Bilaga 2:</i>	Tilläggsdirektiv	305
<i>Bilaga 3</i>	Naturvårdsverkets och Sametingets översyn utvärdering – förslag 991214	307

Sammanfattning

Uppdraget

Rovdjursutredningen har fått i uppdrag att utforma ett förslag till en sammanhållen rovdjurspolitik med en helhetssyn på de biologiska, jaktliga och näringsmässiga frågorna. Uppdraget omfattar björn, järv, lo, varg och kungsörn. I direktiven sägs att den grundläggande utgångspunkten för utredningsarbetet skall vara att naturligt förekommande djurarter skall ha förutsättningar att fortleva under naturliga betingelser och i livskraftiga bestånd. Andra utgångspunkter skall vara de näringsmässiga och jaktliga frågorna. Beträffande näringarna sägs att det skall vara möjligt att bedriva djurskötsel i de områden där det förekommer rovdjur.

Behovet av en sammanhållen rovdjurspolitik

För närvarande finns det inte någon av riksdagen beslutad rovdjurspolitik. Antalet djur av flera av de aktuella arterna har ökat under den senaste tioårsperioden. Detta har lett till ett allt större engagemang i rovdjursfrågorna från enskilda människor, organisationer och myndigheter. Samtidigt har de konflikter som rovdjursförekomsten skapar blivit allt starkare och tydligare. Därmed har också behovet av en sammanhållen rovdjurspolitik vuxit i styrka.

Innehållet i rovdjurspolitiken

En sammanhållen rovdjurspolitik innefattar ställningstaganden till en rad frågor med anknytning till rovdjursförekomsten. Den mest grundläggande frågan är hur stora stammar av de olika arterna som man bör eftersträva i förvaltningen. För att ta ställning till detta krävs att man först med vetenskapliga utgångspunkter bedömer hur stora stammarna bör vara för att anses långsiktigt livskraftiga. Detta har vi gjort bl.a.

genom att anlita en forskargrupp som skrivit en rapport i ämnet. Vi har även i olika sammanhang tagit del av andra forskares syn på saken.

Den vetenskapliga synen på hur många djur som krävs för att rovdjursstammarna skall anses livskraftiga måste vägas mot vad som är möjligt med hänsyn till olika intressen, främst ren- och annan tamdjurskötsel samt jakten. I våra förslag till mål för antal och utbredning av de olika rovdjursarterna har vi gjort sådana intresseavvägningar.

En rovdjurspolitik bör innehålla åtgärder för att lösa, eller i varje fall dämpa, de konflikter som förekomsten av stora rovdjur skapar. En annan viktig del är frågan om, och i så fall vilken utsträckning, staten skall ge bidrag till åtgärder för att förebygga att rovdjuren orsakar skador. Nära sammanhängande därmed är frågan om ersättningar för skador som ändå uppkommer. Andra grundläggande delar av en rovdjurspolitik är vilka regler som skall gälla för jakt på rovdjuren och hur man skall förhindra olaglig jakt, dvs. jaktbrott. Andra viktiga inslag i politiken bör vara forskning, beståndsovervakning och information till allmänheten.

Förslag

Undantag från Bernkonventionen och EG-direktiv

Bernkonventionen samt EG:s art- och habitatdirektiv sätter upp ramar för den svenska rovdjurspolitiken. Konventionen och direktiven innebär att jakt endast kan tillåtas av vissa anledningar. Stammarna av björn och lodjur har utvecklats på ett sådant sätt att det i vart fall på längre sikt inte är motiverat i Sverige med ett så starkt skydd som konventionen och direktivet föreskriver. Vi föreslår därför att Sverige skall agera för att få till stånd undantag från Bernkonventionens och art- och habitatdirektivets regler om skydd för björnen samt från direktivets regler om skydd för lodjuret. Syftet skall vara att Sverige skall ha frihet att bedriva en rent förvaltande jakt på arterna.

Antal och utbredning

Principer för antal och utbredning

Sverige skall ta sitt ansvar för att det skall finnas sammanhängande livskraftiga stammar av björn, järv, lo, varg och kungsörn på den skandinaviska halvön.

Som mål för rovdjurspolitiken bör miniminivåer slås fast för antalet rovdjur i Sverige av de olika arterna. Innan en art uppnått miniminivån

bör endast skyddsjakt i begränsad omfattning tillåtas. När nivån är uppnådd bör stammen visserligen kunna tillåtas att fortsätta öka men större hänsyn kan då tas till motstående intressen.

Rovdjursarterna bör som huvudregel få sprida sig under kontrollerade former inom respektive arts naturliga utbredningsområde. För att minska riskerna för olyckor bör man försöka förhindra att rovdjuren etablerar sig, eller i varje fall minska antalet individer, i områden där riskerna är som störst. Också i områden där en art gör stor skada bör man försöka minska antalet individer.

Björn

Den gemensamma svensk-norska björnstammen uppskattas för närvarande till minst 1 000 djur. Nästan hela stammen finns i Sverige. Det nuvarande antalet björnar, dvs. 1 000, bör ses som en miniminivå för björnstammen som helhet och också slås fast som miniminivå för Sveriges del. Stammen bör tillåtas att växa och skyddsjakten i Sverige bör fortsätta.

Den föreslagna miniminivån för björnstammen överstiger antalet för kortsiktigt bevarande, så som det bedömdes av den forskargrupp som vi anlitate. Med en klok fortsatt förvaltning kan björnstammen nå en sådan nivå att den med vetenskapliga utgångspunkter anses långsiktigt livskraftig, dvs. 1 500 individer.

Björnstammen bör fortsätta att utvecklas i renskötselområdet. Den bör också få fortsätta att sprida sig söderut, vilket i första hand torde komma att beröra mellersta delarna av Dalsland och den del av Sverige som ligger norr om en tänkt linje från Vänerens nordspets till norra Uppland.

Järv

Antalet järvar i Sverige uppskattas till omkring 270. Det svenska järvbeståndet har kontakt med järvar på den norska sidan av fjällkedjan. Tillsammans bildar de en population om närmare 500 individer. Stammen har också kontakt med det finska järvbeståndet, som i renskötselområdet uppskattas till omkring 60 individer. Järvstammen är sammantaget så stor att den nått den nivå som behövs för kortsiktigt bevarande enligt den forskargrupp vi anlitate.

Den nuvarande nivån på omkring 500 järvar i Norge och Sverige bör ses som en miniminivå i ett svensk-norskt perspektiv. För Sverige bör 300 järvar slås fast som miniminivå. Detta innebär att vi förespråkar en

mycket försiktig ökning av antalet järvar. Ökningen bör ske genom en jämnare spridning längs fjällkedjan inom hela renskötseområdet. En naturlig etablering av järv utanför renskötseområdet är önskvärd.

Lo

Den gemensamma svensk-norska lodjursstammen uppskattas för närvarande till drygt 2 000 djur, varav cirka 1 500 i Sverige. Sammantaget är stammen så stor att den med vetenskapliga utgångspunkter är långsiktigt livskraftig. Miniminivån för den gemensamma svensk-norska stammen bör vara 1 500 individer. För Sveriges del bör 1 000 individer slås fast som miniminivå, vilket även det är en nivå där den kan anses långsiktigt livskraftig. Eftersom lodjursstammen redan i dag befinner sig över den nivån kan den i ökad grad förvaltas utifrån näringarnas och jaktens intressen.

Vi föreslår att lostammen skall minskas kraftigt i renskötseområdet, främst inom de södra delarna. Även utanför detta föreslår vi en något utökad skydds jakt. Det totala antalet lodjur utanför renskötseområdet bör emellertid ligga kvar på i stort sett den nuvarande nivån. Det är önskvärdt att stammen sprids till områden där det i dag inte finns en fast lodjursförekomst. När så blir fallet kan en något jämnare utbredning än för närvarande uppnås. Om lodjuret etablerar sig i Götaland skulle alltså antalet djur i Norrland utanför renskötseområdet och i Svealand kunna minskas.

Varg

Under våren 1998/99 uppgick den gemensamma svensk-norska vargstammen till 59–75 djur. Målet för den skandinaviska vargstammen som helhet bör vara att den växer till 200 individer och att stammen tillförsäkras ett genetiskt utbyte med vargar från Finland.

Vargen bör kunna sprida sig över Svealand och till vissa delar av Götaland. En jämnare spridning av stammen än för närvarande bör eftersträvas. Det bör inte finnas någon fast vargstam i renskötseområdet. Däremot bör enskilda individer kunna tillåtas inom renskötseområdet för att göra det möjligt för vargar från Finland eller Ryssland att komma i kontakt med huvuddelen av den skandinaviska stammen. Givetvis måste undantag även i det senare avseendet kunna göras i svåra skadesituationer.

Vargstammens tillväxt bör vara långsam. Redan innan antalet vargar uppgår till 200 bör skydds jakt kunna tillåtas i begränsad omfattning,

främst inom renskötselområdet. Utanför detta bör skyddsjakten inriktas på vargar som skapar särskilt stora problem, bl.a. genom att de är koncentrerade till ett begränsat geografiskt område. I en situation där stammens ökningstakt är snabb bör man vara mer generös med tillstånd till skyddsjakt än annars.

Vi anlitade, som redan nämnts, en särskild forskargrupp för att närmare belysa frågan hur stora stammarna av de olika rovdjursarterna bör vara för att kunna anses livskraftiga. Gruppen ansåg att det krävs minst 500 vargar för att kortsiktigt bevara vargstammen. Å andra sidan finns det forskare – däribland en av världens ledande vargforskare, nämligen L. David Mech – som hävdar att den praktiska erfarenheten beträffande andra små, isolerade populationer visar att även en mindre stam kan vara livskraftig.

Det antal djur som forskargruppen angav skulle självfallet ge en större trygghet för vargstammens livskraft. Vi bedömer emellertid att det i dag inte är möjligt att få ett nödvändigt stöd bland befolkningen, vare sig på de orter som mest skulle beröras eller inom befolkningen i stort, för en vargstam på 500 eller fler djur. Vargförekomsten skapar redan i dag mycket starka känslor och stora konflikter och det pågår på många håll en häftig debatt om vargförekomsten. Man kan på goda grunder anta att en vargstam på 500 individer skulle innebära allvarliga problem för rennäringen. Även om det inte fanns fasta revir i renskötselområdet skulle ungvargar förmodligen i stor utsträckning vandra in där. En i förhållande till i dag mångdubblad vargstam skulle också leda till stora skador för den norska fårnäringen.

Kungsörn

I Finland, Norge och Sverige finns en gemensam stam av kungsörn som kan uppskattas till 4 600 individer. I Sverige finns omkring 600 häckande par. Stammen är långsiktigt livskraftig. För Sveriges del bör den nuvarande nivån slås fast som miniminivå.

Även om situationen för kungsörnen överlag måste betraktas som god finns det anledning till oro för utvecklingen i delar av fjällkedjan och fjällnära områden. För att kungsörnen på längre sikt över huvud taget kunna finnas kvar i fjällen och i det fjällnära skogslandet är den, i dess nuvarande situation helt beroende av ett inflöde av yngre fåglar. Förmodligen är förföljelse, dvs. jaktbrott, den viktigaste förklaringen till den negativa utvecklingen i fjällområdena.

Kungsörnens utbredningsområde bör inte påverkas.

Hantering av konflikter

En viktig del i arbetet med att minska de konflikter som förekomsten av rovdjur skapar är att ge grupper med intressen i rovdjursfrågor information om, insyn i och inflytande över beslut i rovdjursfrågor. Detta är särskilt viktigt i ett skede då rovdjursstammarna snabbt växer till i storlek och konflikterna med andra intressen ökar.

Vi föreslår att det till Naturvårdsverket skall knytas ett rådgivande organ för samråd i rovdjursfrågor med representanter för rennäringen, den ideella naturvården, jakten, jordbruket och forskningen. I detta forum skall mer generella beslut om jakt på rovdjur diskuteras och man skall följa inventeringsarbetet och rovdjursstammarnas utveckling. Även övergripande policyfrågor och frågor om finansieringen av rovdjursforskning skall diskuteras.

Vi föreslår också att samtliga länsstyrelser i de län där det finns stora rovdjur skall bilda rovdjursgrupper. I dessa bör ingå representanter för länsstyrelsen, kommuner, polismyndighet, jägarorganisationer, ideella naturvårdsorganisationer, tamdjursägare, samebyar och markägare. Även personer med särskilda expertkunskaper bör kunna ingå utan att representera en myndighet eller organisation. Syftet med grupperna bör främst vara att öka utbytet av information. Men grupperna bör också vara rådgivande när det gäller länsstyrelsernas arbete med rovdjursfrågor.

I de flesta sammanhang som rör rovdjursfrågor är i stort sett endast män inblandade. Vi tror att de beslut som fattas i olika sammanhang och även debatten skulle vinna på att kvinnor i större utsträckning deltog. I såväl det centrala rådgivande organ som vi föreslår som de länsvisa rovdjursgrupperna bör man därför eftersträva en jämn könsfördelning.

För att minska rennäringens konflikter på grund av rovdjursförekomsten bör rovdjursstammarnas utveckling styras så att ordnad renskötsel inte omöjliggörs eller allvarligt försvåras i någon sameby.

För att minska konflikten mellan jägare och rovdjur bör mycket starka koncentrationer av rovdjur inom vissa geografiskt begränsade områden undvikas. I områden där varg visat en särskild benägenhet att angripa hundar bör man kunna överväga skydds jakt.

Bidrags- och ersättningssystemen

Renar

Sametinget skall lämna ersättning av statsmedel för skador på ren som orsakats av björn, järv, lo varg eller kungsörn. Ersättningen skall som

huvudregel lämnas till samebyarna. Rätten till ersättning bör regleras i en särskild förordning. Sametinget bör utfärda närmare föreskrifter om ersättningarna och Naturvårdsverket om de inventeringar som skall ligga till grund för ersättningssystemet.

Ersättning för skador orsakade av järv, lo och varg bör lämnas till samebyarna utifrån antalet föryngringar eller annan förekomst av arterna på byarnas betesområden. För skador orsakade av björn och kungsörn lämnas ersättning om arterna förekommer inom en sameby. Ersättningen för dessa arter fördelas mellan samebyarna med ledning av arealen av byarnas betesområden.

Ersättningarna skall minskas om skydds jakt tillåtits inom en samebys betesområde. Om det finns särskilda skäl till att skydds jakt kvoten inte kunnat fyllas bör Sametinget dock kunna besluta att inte minska ersättningen.

För skador orsakade av järv, lo och varg lämnas ersättning med ett i förväg fastställt penningbelopp per föryngring eller för annan förekomst inom samebyn. Ersättningsbeloppen skall motsvara skadorna så som de kan uppskattas med ledning av värdet på en ren, det antal renar som man kan förvänta att respektive rovdjursart dödar under ett år och det merarbete som rovdjursangreppen orsakar. För björn och kungsörn uppskattas med samma utgångspunkter ett totalbelopp för skador på rennäringen, som fördelas mellan samebyarna.

Regeringen beslutar årligen ersättningsbeloppen på förslag från Sametinget.

Sametinget skall varje år få särskilda medel för bidrag till skade-förebyggande åtgärder. Bidrag skall kunna lämnas till samebyar eller enskilda renägare för åtgärder som kan betraktas som extrainsatser med syfte att förebygga skador.

Andra tamdjur

Enligt de nuvarande reglerna kan länsstyrelserna lämna bidrag till åtgärder för att förebygga skador av vilt och ersättningar för uppkomna skador i mån av tillgång på medel.

Normalt lämnas inte bidrag till åtgärder för att skydda tamdjur på fritt skogsbete eller biodlingar. Vi anser att dessa verksamheter bör jämföras med andra tamdjur i detta avseende.

Vi föreslår också att länsstyrelserna skall vara skyldiga att lämna ersättning för skador som de aktuella rovdjursarterna orsakar på tamdjur och annan egendom som ingår i näringsverksamhet. Naturvårdsverket bör fastställa en taxa för ersättningar avseende de tamdjursarter som kan förväntas i någon större utsträckning bli skadade eller dödade av

rovdjur. Ersättningar skall dock inte betalas om den verksamhet där skadorna inträffat bedrivits på ett sådant sätt att risken för skador onödigtvis ökat. Samma regler skall gälla för djur på fritt skogsbete och bikupor.

Liksom för närvarande bör länsstyrelserna enligt jaktförordningen ha möjlighet att lämna ersättning för egendom som inte ingår i näringsverksamheten, däribland hundar.

Regler om skyddsjakt

Naturvårdsverket bör få möjlighet att delegera till länsstyrelserna att ge tillstånd till skyddsjakt på enskilda djur av björn eller lo som orsakar allvarliga skador eller olägenheter. Delegation skall vara huvudregeln i län med fasta stammar av björn och lo.

I jaktförordningen bör föreskrivas att de myndigheter som beslutar om skyddsjakt på lo och varg särskilt skall ta hänsyn till risken för skador på renar. När det gäller lo skall också behovet att skydda stammarna av vilda hjortdjur beaktas.

För närvarande har ägare eller vårdare av tamdjur rätt att, utan föregående beslut av någon myndighet, döda rovdjur som angriper ett tamdjur. Reglerna för detta bör förenklas och vidgas. Vi föreslår att ägaren eller vårdaren av ett tamdjur skall få döda en björn, järv, lo eller varg under ett direkt angrepp på tamdjuret. Rätten att ingripa gäller till dess angreppet är avslutat. Det skall inte vara tillåtet att förfölja ett angripande rovdjur för att döda det på annan plats. I stället bör jaktlagen ändras så att det blir tillåtet att förfölja och skrämja ett rovdjur i syfte att undvika nya angrepp.

Jaktbrott

Jaktbrott som innefattar dödande av rovdjur förekommer i stor omfattning och de utförs ofta med grymma metoder. För vissa av arterna kan den olagliga jakten få allvarliga konsekvenser. Vargstammen är fortfarande så liten att stammens positiva utveckling kan brytas. Beträffande järven kan brottsligheten vara en av huvudorsakerna till att stammen inte ökat trots att arten länge varit skyddad.

Genom samarbete mellan berörda myndigheter kan arbetet mot den jaktbrottslighet som avser rovdjur effektiviseras. Länsstyrelser samt polis- och åklagarmyndigheter bör tillsammans planera för gemensamma insatser i syfte att förebygga sådana brott. Myndigheterna bör också

gemensamt följa upp vad som händer med polisanmälningar, förundersökningar, åtal och domar avseende olaglig jakt på rovdjur.

Bevakningen av områden där jaktbrott avseende rovdjur kan förekomma bör förbättras genom utökat samarbete mellan polisen och länsstyrelsernas fältpersonal. Länsstyrelserna bör även få särskilda medel för att göra punktinsatser med ökad bevakning. Förundersökningar om jaktbrott avseende rovdjur bör regelmässigt ledas av särskilt utbildade miljöåklagare och i varje polisdistrikt bör finnas särskilda utredare som ansvarar för utredningarna. Polisen bör etablera ett samarbete med länsstyrelsernas fältpersonal också när det gäller brottsutredningarna.

Forskning

Staten bör öka sina satsningar på rovdjursforskning. Vår bedömning är att en ökning med 2 miljoner kr per år väsentligt skulle förbättra villkoren för forskningen på de mest angelägna områdena. De områden som särskilt bör prioriteras är genetiska studier, fortsatta undersökningar av de olika arterna med hjälp av biotelemetri samt undersökningar av möjligheterna att förebygga skador av rovdjur både innanför och utanför renskötseområdet.

Beståndsövervakning

Naturvårdsverket har det övergripande ansvaret för att nödvändiga inventeringar äger rum och för att rovdjursstammarnas utveckling kan följas i landet som helhet. Länsstyrelserna har ansvaret för att rovdjursstammarnas utveckling kan följas på regional nivå.

Vi föreslår att det i statsbudgeten anslås särskilda medel för länsstyrelsernas inventeringar utanför renskötseområdet. Det behövs inte några ytterligare insatser för beståndsövervakning av järv, lo och varg inom renskötseområdet.

Länsstyrelserna har tillsammans med Naturvårdsverket tagit initiativ för att inom ramen för Viltskadecenter samordna beståndsövervakningen utanför renskötseområdet. Vi anser att det är en bra lösning att låta centret ha ansvaret för samordningen.

Årligen bör ett visst belopp anslås till länsstyrelsernas inventeringsverksamhet utanför renskötseområdet. För att följa lodjursstammens utveckling utanför renskötseområdet är man hänvisad till de kunskaper man kan få genom de storskaliga inventeringar som genomförs i Svenska Jägareförbundets regi. Så länge vargen är fåtalig har länsstyrelserna

emellertid vissa möjligheter att följa utvecklingen på egen hand och i samarbete med bl.a. forskningen.

Beträffande björnen är man i dagsläget, såväl inom som utom renskötselområdet, främst hänvisad till de kunskaper som det går att få från forskningen. Det är också viktigt att ta till vara de kunskaper man kan få genom uppgifter från avskjutningsstatistik och om fallvilt.

För övervakning av kungsörnstammens utveckling bör man även i framtiden förlita sig på uppgifter från de kungsörnsgrupper som finns inom Sveriges Ornitologiska Förening.

Regeringen bör ge Naturvårdsverket i uppdrag att upprätta en databas för stora rovdjur för hela landet. Där skall information från länsstyrelserna, Naturhistoriska riksmuseet, Statens veterinärmedicinska anstalt, polisen, Jägareförbundet m.fl. registreras.

Information

Viltskadecenter

Viltskadecenter har till uppgift att samla in kunskap om viltskador och att förmedla den genom information och utbildning. Vi föreslår att Viltskadecenter skall bli permanent. Det är emellertid viktigt att centrets organisatoriska status klarläggs. Vår bedömning är att det skulle vara lämpligt om centret knöts till Naturvårdsverket. Centrets styrelse bör bestå av representanter för länsstyrelserna, Naturvårdsverket och lantbruksnäringen.

Information till allmänheten

Kunskap om rovdjuren har en nyckelroll för att den breda allmänheten skall ha förståelse för rovdjurssituationen och rovdjurspolitiken. Regeringen bör därför ge Naturvårdsverket i uppdrag att utarbeta en detaljerad informationsstrategi i samråd med övriga intressenter.

Ett viktigt led i informationsarbetet kan vara att inrätta ett eller flera rovdjurscentra med International Wolf Center i Ely, Minnesota som förebild i fråga om inriktningen av verksamheten. Det finns i dag två djurparker som med rätt insatser skulle kunna utvecklas till viktiga rovdjurscentra: Orsa Björnpark i norra Dalarna och Järvzoo, som ligger i Järvsö i norra Hälsingland. Även Värmlands rovdjurscenter i Ekshärad kan komma att fylla en viktig funktion i informationsarbetet. Vid Viltskadecenter finns en vilja att utveckla verksamheten till ett aktivt informationsarbete mot allmänheten.

Det finns goda skäl för att staten skall bidra till att det inrättas ett eller flera rikstäckande centra för spridning av information om rovdjuren. Det bör ske genom eller i samarbete med någon eller några av de verksamheter vi har beskrivit. För statens del skall satsningen innefatta ett visst ekonomiskt stöd till kompetensutveckling och informationsinsatser. En särskild arbetsgrupp bör tillsättas för att fortsätta samtalen med de aktuella anläggningarna, liksom med berörda centrala myndigheter, län och kommuner.

Kostnader

Livskraftiga stammar av björn, järv, lo, varg och kungsörn skall säkerställas. Detta kräver att stammarna av vissa arter skall öka och andra åtminstone bibehållas på nuvarande nivå. Endast lostammen kan tillåtas minska något.

Rovdjursförekomsten skapar redan i dag starka konflikter på många håll. Med ökade stammar är risken stor att konflikter kommer att uppstå på nya platser allt eftersom rovdjuren sprider sig. Avgörande för att hålla konflikterna på en rimlig nivå är att staten avsätter pengar för bidrag till förebyggande åtgärder och att de skador som uppstår ersätts.

Alternativet till att ge bidrag till förebyggande åtgärder och ersättningar är att minska stammarna av åtminstone järv, lo och varg. Detta skulle leda till att livskraften hos varg- och järvstammen uppenbart skulle sättas i fara. Med de utgångspunkter som vi fått i direktiven är det inte något alternativ att föreslå en sådan utveckling.

Ökade rovdjursstammar kräver också ökade satsningar på forskning och beståndsövervakning.

Slutsatsen blir att utredningsuppdraget inte kunnat fullföljas utan förslag som innebär ökade kostnader. Enligt vår bedömning leder kravet på livskraftiga rovdjursstammar även med mycket låga beräkningar till kostnadsökningar på ca 13 miljoner kronor. Kostnadsökningarna fördelar sig enligt följande:

Ökade ersättningar för renar som dödas av rovdjur	6 mkr
Bidrag till förebyggande åtgärder beträffande renar	2 mkr
Förebyggande åtgärder avseende andra tamdjur	0,5 mkr
Skadeersättningar avseende andra tamdjur	0,2 mkr
Bevakning för att minska jaktbrotten	1 mkr
Forskning	2 mkr
Beståndsövervakning	1,5 mkr

Vi har inom ramen för ersättningssystemet för rovdjursdödade renar diskuterat frågan om differentierad ersättning för olika delar av renskötselområdet. Detta skulle kunna innebära att kostnadsökningen för dödade renar stannar vid 3 mkr.

Med en positiv utveckling av rovdjursstammarna kommer kostnaderna för såväl bidrag till förebyggande åtgärder som ersättningar för skador att öka såvitt avser andra tamdjur än renar. Vi kan dock inte i dagsläget varken ange hur snabb eller hur stor ökningen kommer att vara. Det bör emellertid finnas en beredskap för att kostnaderna kan öka väsentligt.

Författningsförslag

1 Förslag till lag om ändring i jaktlagen (1987:259)

Härigenom föreskrivs att 5 och 44 §§ jaktlagen (1987:259) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 §¹

Var och en skall visa viltet hänsyn. Idrottstävlingar och annan liknande friluftsverksamhet i marker där det finns vilt skall genomföras så att viltet störs i så liten utsträckning som möjligt.

Viltet får inte ofredas och inte heller förföljas annat än vid jakt. Förbudet hindrar dock inte att lämpliga åtgärder vidtas av markinnehavaren i syfte att motverka skador av vilt, om sådana skador inte kan motverkas på annat tillfredsställande sätt.

Viltet får inte ofredas och inte heller förföljas annat än vid jakt. Förbudet hindrar dock inte att lämpliga åtgärder vidtas av markinnehavaren *eller ägaren eller vårdaren av tamdjur* i syfte att motverka skador av vilt, om sådana skador inte kan motverkas på annat tillfredsställande sätt. *Därvid får viltet inte ofredas mer än nödvändigt.*

44 §²

Om ett jaktbrott är att anse som grovt, döms till fängelse i högst två år.

Om ett jaktbrott är att anse som grovt, döms till fängelse, *lägst sex månader och högst två år.*

¹ Senaste lydelse 1997:343.

² Senaste lydelse 1994:1820.

Vid bedömandet av om brottet är grovt skall särskilt beaktas

1. om det avsåg ett hotat, sällsynt eller värdefullt vilt,
  2. om det har utförts vanemässigt eller i större omfattning,
  3. om det utförts med otillåten hjälp av ett motordrivet fortskaffningsmedel eller någon annan motordriven anordning.
-

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2001.

2 Förslag till förordning om ändring i jaktförordningen (1987:905)

Härigenom föreskrivs i fråga om jaktförordningen (1987:905)³
dels att 23 a, 28, 29 a och 31 §§ skall ha följande lydelse,
dels att det i förordningen skall införas fyra nya paragrafer, 27 a,
29 b, 29 c, och 29 d §§ med följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

23 a §

Om det inte finns någon annan lämplig lösning och om upprätthållandet av artens bevarandestatus inte försvåras, får beslut om jakt som avses i 24, 25, 27 och 29 §§ meddelas

1. av hänsyn till människors hälsa och säkerhet eller av andra orsaker som har ett överskuggande allmänintresse,
2. av hänsyn till flygsäkerheten,
3. för att förhindra allvarlig skada på gröda, boskap, skog, fiske, vatten eller annan egendom, eller
4. för att skydda flora eller fauna och bevara livsmiljöer.

Vid beslut om jakt på lo och varg skall särskild hänsyn tas till risken för skador på renar. Beträffande lo skall även behovet att skydda stammarna av vilda hjortdjur beaktas.

Ett beslut som avses i första stycket får även avse rätt att göra ingrepp i fåglars bon eller förstöra fåglars ägg.

27 a §

Naturvårdsverket får föreskriva att tillstånd enligt 27 § första stycket andra meningen avseende björn och lo får meddelas av länsstyrelsen. För de län där det finns fasta stammar av björn eller lo skall sådana föreskrifter meddelas, om inte särskilda skäl talar emot detta.

Det som sägs i 27 § tredje stycket om Naturvårdsverket

³ Förordningen omtryckt 1998:1000.

gäller istället länsstyrelsen när den beslutar om jakt på björn eller lo.

28 §⁴

Har en björn, järv eller lo angripit och skadat eller dödat tamdjur och finns det skälig anledning att befara ett nytt angrepp, får tamdjurets ägare eller vårdare utan hinder av fredning eller bestämmelserna i 9 § döda det angripande djuret, om det sker i omedelbar anslutning till angreppet. Sådan jakt är dock inte tillåten inom nationalpark.

Jakt som avses i första stycket får ske på annans jaktområde.

Ägaren eller vårdaren av ett tamdjur får döda en björn, järv, lo eller varg som är under direkt angrepp på tamdjuret. Det angripande djuret får dödas trots bestämmelserna i 9 §. Sådan jakt är dock inte tillåten inom nationalpark.

29 a §

Länsstyrelsen får i mån av tillgång på medel lämna bidrag av statsmedel för åtgärder för att förebygga skada av vilt. För skador orsakade av vilt får i mån av tillgång på medel ersättning lämnas av statsmedel, om det är uppenbart oskäligt att den skadelidande själv skall svara för de kostnader som skadan föranleder. I fråga om skador på renar lämnas bidrag eller ersättning i annan ordning.

Länsstyrelsen får i mån av tillgång på medel lämna bidrag av statsmedel för åtgärder för att förebygga skada av vilt. För skador orsakade av *annat vilt än björn, järv, lo, varg eller kungsörn* får i mån av tillgång på medel ersättning lämnas av statsmedel, om det är uppenbart oskäligt att den skadelidande själv skall svara för de kostnader som skadan föranleder.

I fråga om skador på renar lämnas bidrag eller ersättning enligt förordningen om ersättning för renar som dödas av rovdjur.

Vid prövningen enligt första stycket skall särskilt beaktas om viltet får jagas, skadans omfattning samt möjligheten att genomföra en effektiv skydds jakt eller andra skadeförebyggande åtgärder.

⁴ I delbetänkandet Skydds jakt på varg, SOU 1999:50 föreslog vi att varg skulle införas i 28 § i dess nuvarande lydelse.

Naturvårdsverket meddelar föreskrifter om bidrag och ersättning enligt första och andra stycket.

Naturvårdsverket meddelar föreskrifter om bidrag och ersättning enligt första och tredje stycket.

29 b §

Länsstyrelsen skall i mån av tillgång på medel lämna ersättning av statsmedel för skador som björn, järv, lo, varg eller kungsörn orsakar på andra tamdjur än renar eller på annan egendom som ingår i näringsverksamhet, om inte särskilda omständigheter talar emot att ersättning lämnas.

Ersättning får även lämnas för tamdjur som inte ingår i näringsverksamhet.

Vid prövningen enligt första och andra stycket skall särskilt beaktas om den skadelidande gjort vad som rimligen kan begäras för att förebygga skadorna.

29 c §

Ersättning för tamdjur enligt 29 b § första stycket skall lämnas med ett belopp som Naturvårdsverket efter samråd med Jordbruksverket fastställt i en taxa. För tamdjur som inte omfattas av taxan och för annan egendom skall ersättning enligt 29 b § första stycket lämnas med ett belopp som motsvarar värdet av den skadade egendomen.

29 d §

Naturvårdsverket meddelar föreskrifter om ersättning enligt 29 b och 29 c §§.

31 §⁵

Även om jakt annars inte är tillåten får genom föreskrifter eller beslut i det enskilda fallet

1. Naturvårdsverket ge tillstånd till jakt om det behövs för forsknings- eller utbildningsändamål, för återinplantering eller återinförande av en art eller för den uppfödning som krävs för detta,

2. länsstyrelsen ge tillstånd till en selektiv jakt efter ett litet antal djur under strängt kontrollerade förhållanden, om det behövs för att tillgodose viltförvaltningen.

Även om jakt annars inte är tillåten får genom föreskrifter eller beslut i det enskilda fallet

1. Naturvårdsverket ge tillstånd till jakt om det behövs för forsknings- eller utbildningsändamål, för återinplantering eller återinförande av en art eller för den uppfödning som krävs för detta,

2. länsstyrelsen ge tillstånd till en selektiv jakt efter ett litet antal djur under strängt kontrollerade förhållanden, om det behövs för att tillgodose viltförvaltningen.
Länsstyrelsen får dock enligt denna bestämmelse inte ge tillstånd till jakt på björn, järv, lo, varg, eller kungsörn.

En förutsättning för att jakt enligt första stycket skall kunna tillåtas är att det inte finns någon annan lämplig lösning och att jakten inte försvårar upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd i dess naturliga utbredningsområde.

Av föreskrifter eller beslut om tillstånd skall det framgå om ingrepp får göras i fåglars bon och om fåglars ägg får tas eller förstöras.

Länsstyrelsen skall årligen till Naturvårdsverket lämna de uppgifter om medgivna tillstånd som verket begär.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2001.

⁵ Senaste lydelse 1999:712

3 Förslag till förordning om ersättning för renar som dödats av rovdjur

Härigenom föreskrivs följande.

1 §

Sametinget skall lämna ersättning av statsmedel för skador på ren som orsakats av björn, järv, lo varg eller kungsörn. Ersättningen skall lämnas till samebyarna utom i fall som avses i 7 §.

2 §

Ersättning för skador orsakade av järv, lo och varg skall lämnas utifrån förekomsten av respektive art på varje samebys betesområde. Ersättningsbelopp fastställs enligt 3 och 4 §§.

Ersättning för skador orsakade av björn och kungsörn skall lämnas om arterna förekommer inom en samebys betesområde. Ett totalt ersättningsbelopp för skador på renar av dessa arter beslutas enligt 3 och 4 §§. Ersättningen fördelas mellan de ersättningsberättigade samebyarna utifrån arealen av deras betesområden.

Om skydds jakt på björn, järv, lo, varg eller kungsörn tillåts inom en samebys betesområde, skall ersättningen till samebyn för den skada den ifrågavarande arten orsakar minskas. Minskningen skall motsvara värdet av den skada på renar som rovdjuret kan förväntas orsaka inom samebyn om de inte dödas. Om det finns särskilda skäl får Sametinget besluta att inte minska ersättningen.

3 §

Efter förslag från Sametinget beslutar regeringen årligen med vilket belopp ersättning skall lämnas vid varje föryngring av järv, lo eller varg som förekommer inom en samebys betesområde. Efter förslag från Sametinget beslutar regeringen också med vilka belopp ersättning skall lämnas om det inte förekommer någon föryngring inom en sameby men någon av arterna ändå förekommer regelbundet eller tillfälligt.

Efter förslag från Sametinget beslutar regeringen årligen med vilket totalt belopp ersättning skall lämnas för skador som björn och kungsörn orsakar på renar.

4 §

Ersättningsbeloppen vid föryngring samt regelbunden eller tillfällig förekomst av järv, lo och varg skall beslutas med ledning av

1. medelslaktvärdet på en ren med tillägg för honrenarnas produktionsvärde,
2. uppskattningar av hur många renar som dödas av respektive rovdjursart,
3. uppskattningar av i vilken utsträckning kalvar respektive vuxna renar dödas av respektive rovdjursart och
4. det merarbete som angrepp av respektive rovdjursart orsakar.

Det totala ersättningsbeloppet för skador som björn och kungsörn orsakar på renar skall beslutas med ledning av de förhållanden som anges i första stycket.

5 §

Länsstyrelsen inventerar varje år hur många föryngringar av järv, lo och varg som förekommer inom varje samebys betesområde eller om arterna förekommer regelbundet eller tillfälligt inom en sameby. Länsstyrelsen inventerar också om björn eller kungsörn förekommer inom en sameby.

Förekomst av björn, järv, lo, varg eller kungsörn som inte inventerats av länsstyrelsen berättigar till ersättning endast om förekomsten kan anses tillförlitligen styrkt. Innan ersättning lämnas i sådana fall skall länsstyrelsen ges tillfälle att yttra sig.

6 §

Ersättningar enligt 2–5 §§ skall betalas ut årligen utan ansökan.

7 §

Om ett eller flera rovdjur av samma art under en begränsad tidsperiod och på ett begränsat område dödar ett stort antal renar skall Sametinget lämna ersättning för skadorna till ägaren av de dödade renarna. Ersättningen skall beräknas utifrån renarnas slaktvärde med tillägg för honrenarnas produktionsvärde. Ersättning får också lämnas för merarbete som kan styrkas.

Ersättning enligt första stycket betalas efter ansökan.

8 §

I mån av tillgång på medel får Sametinget till en sameby eller en renägare lämna bidrag till åtgärder för att förebygga att björn, järv, lo, varg eller kungsörn orsakar skador på renar. Bidrag får endast lämnas för åtgärder som inte normalt ingår i renskötseln.

9 §

Sametingets beslut enligt denna förordning får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol. Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

10 §

Sametinget meddelar föreskrifter om ersättningar och bidrag enligt denna förordning. Naturvårdsverket meddelar föreskrifter om inventeringar enligt denna förordning.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2001.

1 Uppdraget och utredningsarbetet

1.1 Uppdraget

Rovdjursutredningen har fått i uppdrag att utforma ett förslag till en sammanhållen rovdjurspolitik med en helhetssyn på de biologiska, jaktliga och näringsmässiga frågorna. Detta framgår av våra huvuddirektiv som beslutades av regeringen i januari 1998, *bilaga 1*.

Under sommaren 1998 fick vi tilläggsdirektiv rörande frågan om reglerna för skydds jakt på varg skulle utvidgas, *bilaga 2*. Den delen av uppdraget redovisades i maj 1999 i delbetänkandet Skydds jakt på varg, SOU 1999:50.

Det huvudsakliga uppdraget omfattar björn, järv, lo, varg och kungsörn. I direktiven sägs att den grundläggande utgångspunkten för utredningsarbetet skall vara att den biologiska mångfalden och den genetiska variationen skall säkerställas och att naturligt förekommande djurarter skall ha förutsättningar att fortleva under naturliga betingelser och i livskraftiga bestånd. Med andra ord innebär detta att Sverige skall ha livskraftiga stammar av de olika arterna, vilket i och för sig inte utesluter att de delas med grannländerna.

I direktiven ges också andra utgångspunkter för utredningsarbetet, nämligen de näringsmässiga och jaktliga frågorna. Beträffande näringarna sägs att det skall vara möjligt att bedriva djurskötsel i de områden där det förekommer rovdjur.

För närvarande befinner sig åtminstone vissa av de aktuella rovdjursarterna under en nivå där de kan anses långsiktigt livskraftiga. Direktiven innebär att dessa arter bör öka i antal. Alla arter kan röra sig långa sträckor. Stora rovdjur kan därför redan i dag uppträda på olika platser i landet, också långt från de områden där de är som talrikast. Om antalet rovdjur ökar kommer detta att hända oftare, vilket innebär ökade risker för skador på tamdjur. Kraven på informationsinsatser kommer också att öka.

Intresset av livskraftiga stammar måste vägas emot hänsynen till tamdjurskötseln och jaktintressena. Endera utgångspunkten kan inte vara ensam avgörande. Men sammantaget innebär de att utrednings-

uppdraget inte på ett rimligt sätt kan fullgöras utan förslag som innefattar ökade kostnader för staten.

1.2 Utredningsarbetet

Arbetet

Rovdjuren engagerar och har stor betydelse för många människor. Detta avspeglar sig i att det finns många organisationer som arbetar med rovdjursfrågorna. Många enskilda har också tankar och idéer om hur de problem och konflikter som rovdjursförekomsten orsakar skall lösas. Främst på landsbygden finns det många som har erfarenheter av möten med rovdjur eller som direkt påverkats av dem. Även ett antal myndigheter har uppgifter som gäller rovdjuren.

För oss stod det från början klart att vi måste skaffa oss en bred kunskap genom samtal med ett stort antal människor för att få del av erfarenheter, tankar och åsikter kring rovdjursförekomsten. Likaså ville vi låta de berörda myndigheterna och organisationerna komma till tals.

Vi har därför lagt ned mycket arbete på att träffa enskilda människor samt företrädare för organisationer och myndigheter. Till stor del har vi gjort detta genom resor till olika platser i landet och även till Norge och Finland. Vi har också gjort en studieresa till USA där vi träffade både forskare och tjänstemän inom förvaltningen samt enskilda människor som är berörda av rovdjursförekomsten. De mycket omfattande kontakter vi haft har gjort det möjligt för oss att ringa in och fördjupa oss i de problem som rovdjuren skapar. Vi har också från många fått förslag till lösningar av i varje fall vissa av problemen.

Nedan finns en förteckning över dem vi träffat.

Vi har också följt rovdjursdebatten i såväl fackpress som dagspress och även träffat människor som under lång tid följt debatten. Vid några tillfällen har vi lyssnat på paneldebatter. Vi har också vid ett par stormöten, bl.a. ett där de flesta samebyarna var representerade, fått tillfälle att ta del av synpunkter och svara på frågor om utredningsarbetet.

Under de resor vi gjort har vi fått se de miljöer där rovdjur förekommer. Människor som varit med om någon särskild händelse har kunnat visa oss precis var den ägde rum och med egna ord berätta vad som hände. Vi har varit ute i fält med personer som arbetar för forskningsprojekten samt med länsstyrelser och ideella organisationer. Detta har varit värdefullt för förståelsen av problemen. Det har också gett perspektiv åt diskussionerna om lösningarna.

Frågan om hur stora stammarna av de olika rovdjursarterna måste vara för att de skall vara livskraftiga har fått en särskild behandling.

Tillsammans med Centrum för Biologisk Mångfald vid Sveriges Lantbruksuniversitet i Uppsala arrangerade vi i oktober 1998 ett seminarium i ämnet. Därefter anlidade vi en grupp forskare som skrev en rapport som behandlade frågan hur stora rovdjursstammarna måste vara för att anses livskraftiga från skilda vetenskapliga utgångspunkter. I gruppen ingick Henrik Andréén, Torbjörn Ebenhard, Hans Ellegren, Nils Ryman och Bernt-Erik Saether. Rapporten finns i utredningens bilagedel och refereras i avsnitt 12.2. Vi har också diskuterat frågan om livskraft med och inhämtat synpunkter på rapporten från andra forskare.

Vi har även fått in skriftliga rapporter från forskare och andra i flera olika frågor. Rapporterna har tagits med i bilagedelen.

En viktig del av utredningsarbetet har gällt ersättningssystemet för renar som dödas av rovdjur. Samtidigt som vårt utredningsarbete pågått har en arbetsgrupp med företrädare för Sametinget och Naturvårdsverket gjort en översyn av systemet. Vi har under hand fått information om gruppens arbete. Det har varit angeläget att undvika att både arbetsgruppen och vi, mer eller mindre samtidigt, skulle lämna var sitt förslag till förändringar av systemet. Efter kontakter med arbetsgruppen kom vi överens om att den skulle överlämna sitt förslag till oss, vilket den också gjort. Dock fick vi dess slutliga förslag i ett mycket sent skede av vårt utredningsarbete. Förslaget har tagits in som *bilaga 3* i betänkandet.

Personer, myndigheter och organisationer vi träffat

Nedan finns en förteckning över myndigheter, personer och organisationer som vi träffat. När det gäller myndigheter samt företag och andra organisationer har vi oftast träffat sådana företrädare för dessa som arbetar eller kommit i direkt kontakt med rovdjursfrågor. I vissa fall har vi träffat myndighets-, företags- eller organisationsledningarna. När det gäller forskningen har vi träffat enskilda forskare verksamma inom de institutioner eller projekt som vi angett.

Enskilda personer/företag

Vi har träffat ett mycket stort antal enskilda personer som varit engagerade i rovdjursfrågorna. Vi har också fått ett mycket stort antal telefonsamtal och brev. Vi redovisar dock inte namnen på alla de privatperso-

ner vi träffat och tar i förteckningen endast upp några exempel bland dessa.

Familj som fått en hundvalp tagen av ett lodjur
Fårägare från Närkesberg
Fäbodbrukare från Skinnaråsen
Järbo Biodlarservice
Järvzoo
Orsa Björnpark
Skogsbolagen
Assi Domän
Graninge
Korsnäs
MoDo
SCA
StoraEnso
Säfsen Fritid
Tamdjursägare från områdena runt Fredriksberg
Televilt AB
Värmlands rovdjurscenter

Forskare

Centrum för Biologisk Mångfald
Evolutionbiologiskt Centrum
Järvforskningsprojektet
Lodjursprojekten i Sarek och Bergslagen
Skandinaviska björnprojektet
Vargforskningsprojektet

Myndigheter

Dals-Eds kommun
Finanspolisen
Hagfors kommun
ILO-utredningen
Koordineringsgruppen för rovdjursforskning
Länsstyrelsen i Dalarnas län
Länsstyrelsen i Gävleborgs län
Länsstyrelsen i Jämtlands län
Länsstyrelsen i Norrbottens län
Länsstyrelsen i Västerbotten län

Länsstyrelsen i Västernorrlands län
Länsstyrelsen i Värmlands län
Länsstyrelsen i Västra Götalands län
Länsstyrelsen i Västmanlands län
Länsstyrelsen i Örebro län
Polisen i Jokkmokk, Mora, Strömsund
Polisflyget i Boden
Polismyndigheten i Gävleborgs län
Rennäringspolitiska kommittén
Riksdagens miljö- och jordbruksutskott
Rikskriminalpolisen
Riksåklagaren
Sametinget
Statens veterinärmedicinska anstalt
Svenska delegationen till Svensk-norska renbeteskommissionen.
Urbefolkningsdelegationen
Viltskadecenter
Östersunds kommun

Organisationer

Dalarnas Fäbodbrukarförening
Gävleborgs Fäbodförening
Hellefors Jakttskytteklubb
Jakthundkommittén i Värmland
Jaktvårdskretsarna i Hällefors, Ljusnarsberg och Dals-Ed
Jägarnas Riksförbund-Landsbygdens jägare
Jägarnas Riksförbund, Västernorrlands distrikt
Kungsörnsgrupper inom Sveriges Ornitologiska Förening
Länsjaktvårdsföreningarna i Dalarna, Jämtland, Norrbotten, Värmland,
och Örebro
Nordmarkens Stövargille
Riksföreningen hänsynsfull jakt
Rovdjursgruppen Sundsvall-Nordanstig
Svenska Djurparksföreningen
Svenska Fåravelsföreningen
Svenska Jakthundgruppen
Svenska Jägareförbundet
Svenska Kennelklubben
Svenska Naturskyddsföreningen i Jämtlands och Värmlands län
Svenska Rovdjursföreningen
Svenska Rovdjursföreningen i Dalsland

Svenska Samernas Riksförbund
Sveriges Glesbygds Trygghet
Sveriges Jordägareförbund

Samebyar

Gran
Ohredahke
Ran
Sirkas
Svaipa
Tuorpon
Ubmeje
Vilhelmina norra

Finland

Finlands Naturskyddsförbund
Jord- och skogsbruksministeriet
Jägareförbundet
Jägarnas Centralorganisation
Vilt- och fiskeriforskningsinstitutet

Norge

Direktoratet for Naturforvaltning
Miljøverndepartementet
Norges bondelag
Norges jeger- og fiskerforbund
Norges naturvernforbund/Samarbeidsrådet for naturvernsaker
Norsk bonde- og småbrukarlag
Norsk sau- og geitlagslag

USA

American Bear Association
Björnforskaren Lynn Rogers
Borgmästaren i Ely, Minnesota Lolita Schnitzius
Boskapsuppfödare i Salmon, Idaho
Handelskammaren i Ely, Minnesota

Idaho Department of Fish and Game
International Wolf Center
Natural Resources Consulting & Research Corp.
Projektet för återintroduktion av varg i Idaho
Projektet för återintroduktion av varg i Yellowstone National Park
U.S. Fish and Wildlife Service, Idaho
Vargforskaren L. David Mech
Vargforskningsprojektet i Ely, Minnesota
Wildlife Services, Idaho

2 Rovdjuren

2.1 Björn

2.1.1 Om utbredning och status

Utanför Europa

Brunbjörnen visar den största ekologiska variationen och har den vidaste utbredningen av samtliga björnarter. Den är utbredd över norra halvklotet och förekommer i hela norra Asien. Brunbjörnen fanns förr över hela västra Nordamerika ner till Mexiko men finns nu kvar endast i de nordvästra delarna inklusive de nordliga delarna av Klippiga bergen. Brunbjörnens utbredning och numerär har ungefär halverats sedan mitten av 1800-talet. Arten är på tillbakagång i större delen av sitt utomeuropeiska utbredningsområde utom i västra Kanada, Alaska och Sibirien där populationerna fortfarande bedöms som stabila.

Europa utom Norden

I dag finns de största sammanhängande populationerna i Europa utanför Norden i de boreala skogarna. De övriga bestånden är isolerade, vanligtvis i bergstrakter. Allmänt ökar populationerna i de norra och östra delarna av Europa. De mest isolerade populationerna minskar och är utrotningshotade om inte omedelbara åtgärder vidtas. Brunbjörnen är inte hotad som art i Europa, där den totala populationen beräknas till 50 000 björnar – merparten i den europeiska delen av Ryssland.

Norden

Omkring 1850 beräknades den Skandinaviska populationen uppgå till 4 000–5 000 björnar. Två tredjedelar av beståndet fanns då i Norge. 1996 beräknades den norska stammen utanför Finnmark till mellan 10 och 30 björnar. Samtliga dessa björnar befinner sig i kanten av det gemensamma skandinaviska beståndet där i genomsnitt 98 procent

uppehåller sig i Sverige. Dock anses för närvarande björnstammen i Norge öka något. Det totala norska beståndet kan beräknas till mellan 15 och 50 björnar som nästan alla delas med grannländerna.

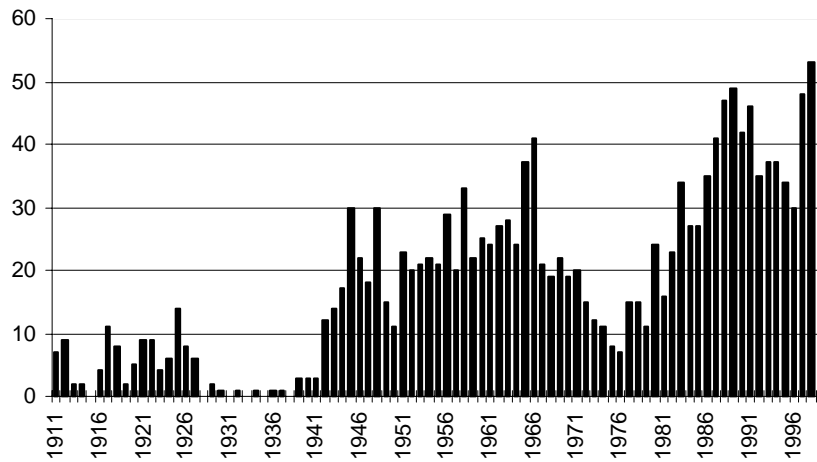
I Finland har björnbeståndet under hela 1980-talet beräknats till mellan 400 och 500 djur. Efter 1991 har stammen ökat kraftigt och beräknades 1995 uppgå till ca 900 individer. I Finland uppträder björn över nästan hela landet. De tätaste stammarna finns i den östra delen i gränstrakterna mot Ryssland söder om renskötselområdet. Den finska stammen är delvis gemensam med den ryska och ett begränsat utbyte sker även med Sverige (Tornedalen) och Norge (Pasvik).

Sverige

Brunbjörnen förekom ursprungligen över hela Sverige utom på Gotland, men försvann före 1700-talet från större delen av Sydsverige. Omkring 1850 beräknades populationen till 1 600–1 700 och utbredningen täckte centrala och norra Sverige. Redan 1647 utbetalades statliga skottpengar för dödade björnar. Omkring sekelskiftet sköts björnar endast i de tre nordligaste landskapen. 1913 fredades björnen på kronans mark. Björnstammen var omkring 1930 sannolikt vid dess lägsta nivå någonsin – omkring 130 djur. Sedan dess har populationen ökat både till antal och utbredning. Antalet björnar i landet har under de senaste fem decennierna beräknats vid fem tillfällen: 1942 till 294, 1966 till 350–450, 1975–76 till 400–600, 1991 till omkring 670 och 1996 till 800–1300.

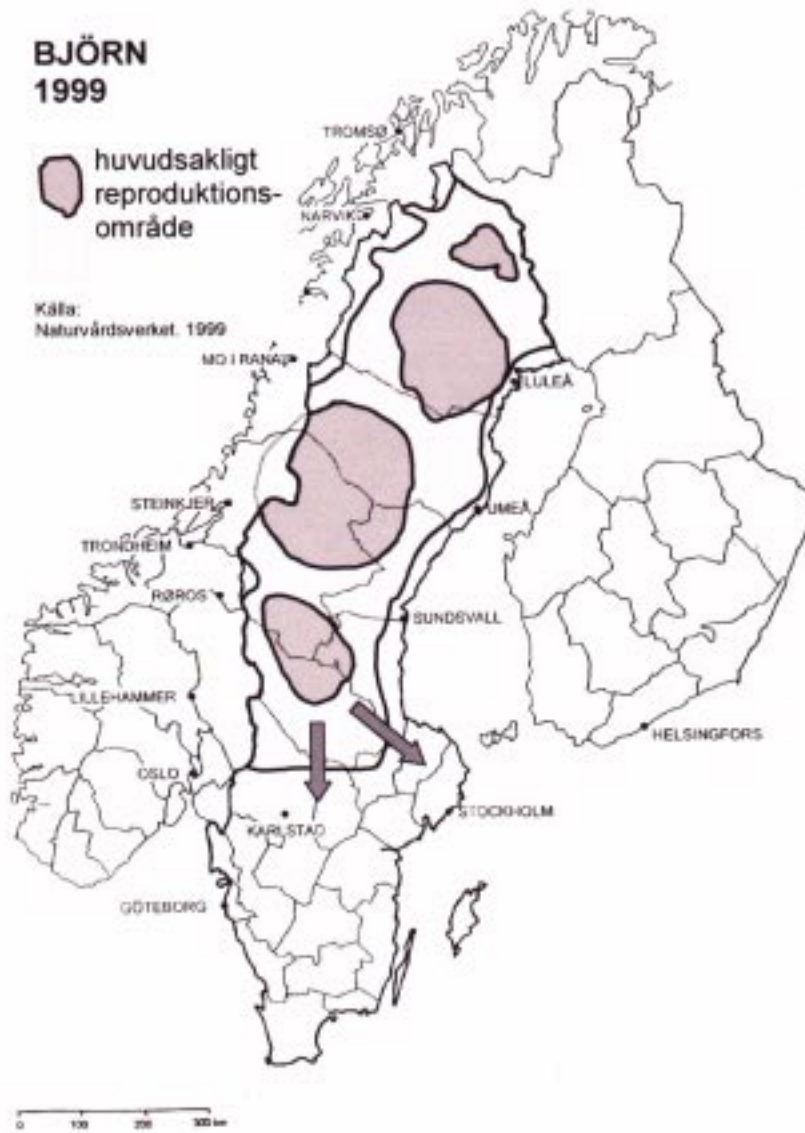
Enligt uppgifter från Skandinaviska björnprojektet finns i dag minst 1 000 björnar i Skandinavien. Den relativt snabba tillväxten i stora delar av skogslandet och i björnens sydligaste utbredningsområde beror på stammens årliga tillväxt på 7–15 procent, vilket är den högsta kända tillväxten i världen för en brunbjörnstam.

Officiell avskjutning i Sverige av björn mellan 1911 och 1999

Sedan 1943 har jakt under hösten varit tillåten men jakttiderna, antalet tillåtna djur och områden har varierat. Sedan 1943 har mer än 1 400 björnar skjutits legalt, vilket motsvarar ett årligt jaktuttag på åtminstone 5,5 procent. Stammen har under samma tid mer än trefaldigats. Björnstammens utbredning och numerär i landet påminner nu om den vid 1800-talets mitt, med den skillnaden att stammen minskat eller i vart fall fortfarande är svag i de flesta fjälldalar och fjällnära skogsområden.

Björnhonornas utbredning är i huvudsak koncentrerade till fyra områden i Sverige. Det var sannolikt i dessa "reproduktionsområden" som björnar överlevde innan populationen i landet vände uppåt under 1930-talet. Björnstammens expansion har skett från dessa fyra områden och de flesta björnar som påträffas utanför dessa är hanar. Det beräknade antalet björnar vid den senaste inventeringen 1996 i de fyra reproduktionsområdena framgår av nedanstående tabell.

Tabell 1. Det beräknade antalet björnar i Sverige 1996 uppdelat på de fyra reproduktionsområdena

Reproduktionsområde	Beräknat antal björnar 1996
Norra Norrbottens län	75–120
Södra Norrbottens län	120–205
Norra Jämtlands och del av Västerbottens län	390–640
Södra Jämtlands, delar av Dalar- nas och Gävleborgs län	175–275
Totalt i landet	765–1240

2.1.2 Om björnens biologi

Föda

Björnen lever främst i barrskogsmiljön. En liten del av den svenska björnstammen lever emellertid i vissa fjälldalar. Björnen är allätare, men födan domineras av vegetabilier. Arten utnyttjar en mångfald av skogens, fjällets och våtmarkens örter och gräs. I första hand förtärs skott och rotdelar, under sensommar och höst även bär. Särskilt viktiga är kråkbären. Den animaliska delen av födan spänner över hela registret från insekter (främst myror) till älgar. Kadaver utgör en betydande del av den animaliska dieten.

Hemområde och fortplantning

I Skandinavien rör sig björnhonor med årsungar under en säsong inom ett hemområde på 100–600 kvadratkilometer. Honor med äldre ungar och honor utan ungar kan röra sig över större områden. Björnhanar rör sig vanligen över 500–5 000 kvadratkilometer, medan enstaka hanar har rört sig över områden upp till 28 000 kvadratkilometer. Vandringer på upp till 270 km fågelvägen har registrerats på 9 dagar för en treårig hane (just könsmogen) under brunsten i maj/juni.

I jämförelse med andra brunbjörnstammar tycks den skandinaviska björnen ha den högsta tillväxttakten men reproduktionen är låg jämfört med andra däggdjur. I den södra delen av utbredningsområdet kan björnhonor få ungar vid 4 års ålder, men honorna är vanligen fem år eller äldre när de föder sin första kull. Om minst en unge överlever är

intervallet mellan kullarna normalt 2–3 år. I den södra delen av utbredningsområdet i Skandinavien är det vanligen tätare mellan kullarna än i den norra. Antalet ungar varierar från 1 till 4. Brunstperioden inträffar vid "pingst", dvs. i senare hälften av maj eller början av juni. Tiden från parning till födsel är ca 7 månader och ungarna föds under midvintern i idet. Björnhonor med årsungar lämnar normalt idet först en bit in i maj. Vid födseln väger ungarna 4–5 hg och när de lämnar idet vid ca 4 månaders ålder 4–5 kg. Ungarna följer honan till knappa 1,5 alternativt 2,5 års ålder och separationen sker i maj månad före eller under brunsten.

Idegång

Björnarna ligger normalt i ide under hela snöperioden – i de nordligaste delarna av landet från månadsskiftet september/oktober till början av maj och längre söderut någon månad kortare. De äter inte under hela den perioden utan lever på lagrade fettreserver. Björnhonorna tappar ca 30 procent av sin vikt under idevistelsen. Levandevikten för könsmogna honor är på hösten sällan över 150 kg. De största hanbjörnarna kan väga det dubbla vid den tidpunkten.

I skogsmark grävs idet vanligen i en myrstack, men det kan också grävas i en grusslänt. Även naturliga håligheter under stenar eller i klippskrevor används och det händer ibland att björnen bara gör i ordning en bädd av ris och mossa på marken i skyddande skog. Björnarna är störningskänsliga under hela idevistelsen och samma ide används ytterst sällan två år i följd. Endast honor med ungar delar ide.

2.1.3 Om björnstammens framtid

Illegal jakt

Det förekommer illegal jakt efter björn inom hela utbredningsområdet (avsnitt 5.6). Forskningen har visat att den är vanligare i norr än i söder. Detaljerna är ofullständigt kända men illegal jakt tycks vara en betydande begränsande faktor i delar av fjällområdet. Antalet björnar där är fortfarande lågt och till och med minskande i många områden medan det ökar i de flesta skogsområden.

Genetik

Studier av mitokondriellt DNA har visat att det finns två genetiska linjer av björn i Sverige. Det tyder på två skilda kolonisationsvägar efter den senaste istiden – en från öster och en från söder. Den nordliga linjen överensstämmer med björnar i Finland och Ryssland. Den södra linjen är den minsta och mest hotade i Europa. Den omfattas bara av björnar i Dalarna, Härjedalen, Hälsingland och Hedmark i Skandinavien samt i Pyreneerna i Frankrike och de Kantabriska bergen i Spanien. Mer än 75 procent av dessa björnar finns i Skandinavien. Det är dessutom den äldsta av de nu identifierade linjerna av brunbjörn. Lämningar efter den äldsta brunbjörnen utgörs av fossil från Frankrike.

Ytterligare genetiska studier av kärn-DNA tyder emellertid på att det finns ett omfattande genflöde mellan de två genetiska linjerna. Detta betyder att björnstammen utifrån genetiska aspekter kan förvaltas som en enhet i landet.

Störningar

Forskningen visar att björnen normalt undviker större trafikerade vägar, tätorter och hus med åretruntboende. Det gäller särskilt under idevistelsen då björnen är mycket sårbar. Björnforskningen i Dalarna har visat att 9 procent av björnhonorna lämnar idena under vintern till följd av störningar. Studien omfattar närmare 200 iden som nyttjats av 68 olika björnar. Det konstaterades att mänskliga aktiviteter var orsak till att björnarna lämnade idet i minst 67 procent av fallen. Den främsta orsaken var jakt i idets närhet. Andra orsaker var skogsavverkning och störning av isfiskare m.m. Av de dräktiga björnhonorna förlorade 60 procent ungarna i eller invid idet efter störningen. Motsvarande siffra för honor som inte bytt ide under vintern var 6 procent.

Risk för överbeskattning m.m.

Alla stora rovdjur är känsliga för högt jakttryck. I rovdjurspopulationer i allmänhet är ungdödligheten relativt stor, medan dödlighet i den vuxna köns mogna populationen är liten. En alltför hård beskattning av den vuxna populationen genom jakt kan bli förödande för populationen vilket även historien visar.

Forskningen har vissa år dokumenterat relativt stor ungdödlighet och konstaterat flera fall där björnhanar dödat ungar. Detta sker främst efter det att en vuxen dominant hane har skjutits i ett område, vilket medför att en ny hane kan etablera sig. Om den nya hanen lyckas döda de

årsungar som finns i området ökas hans möjligheter att själv para sig med områdets honor, eftersom de då kan komma i brunst tidigare. Utöver denna dödlighet har ingen annan orsak konstaterats kunna begränsa björnstammen än jakt. Det måste dock finnas täthetsberoende faktorer, som för närvarande inte är kända, som begränsar stammens tillväxt vid högre tätheter. En lägre tillväxttakt har varit skönjbar bland sändarbjörnarna i Dalarna de senaste åren, vilket kan vara en effekt av att stammen tätat.

Den dramatiska tillbakagången av björnens antal och utbredning som skedde under 1800-talet och även dessförinnan berodde på ett mycket hårt jaktryck. Denna jakt uppmuntrades genom lagstiftning och skottpremier med avsikt att utrota arten. Björnen räddades dock undan utrotning tack vare flera framsynta åtgärder, bl.a. lagändringar, som gjordes under perioden 1893–1927. Exempel är avskaffandet av skottpremier, förbud att på vissa områden jaga arten och förbud att handla med björnskinn. Moratoriet med förbud att jaga björn varade till 1943 när jakt åter infördes i delar av landet. Sedan 1981 är björnjakten reglerad av Naturvårdsverket genom licensgivning. Det finns alltså ett antal faktorer som åtminstone lokalt kan påverka björntillgången men den framtida utvecklingen av den skandinaviska stammen kommer att bero på samspelet mellan förvaltande myndigheter, forskningen, jägarkåren och allmänheten.

2.2 Järv

2.2.1 Om utbredning och status

Allmänt

Järven har cirkumpolär utbredning och förekommer i det boreala barrskogsbältet och tundran i Eurasien och Nordamerika. Den finns över i stort sett samma område som renen (både den tama och vilda). Beroende på fragmentering av miljöer och direkt förföljelse från människan har utbredningsområdet de senaste århundradena krympt betydligt, framför allt i Nordamerika. Arten är emellertid inte hotad där och troligen inte heller i Ryssland.

Fasta bestånd i Europa utanför de nordiska länderna finns i dag bara i Ryssland.

Norge och Finland

Den skandinaviska järvstammen beräknades under perioden 1995–97 till 350–480 djur av vilka 122–170 fanns i Norge. Tre fjärdedelar av dessa fanns i de båda nordliga fylkena Nordland och Troms, men arten finns mer eller mindre sammanhängande från ryska gränsen ner till Trondheimtrakten. En liten del av det norska beståndet – uppskattningsvis 20–35 individer – finns i ett mindre område betydligt längre söderut, i Rondane-Snöhetta. I den delen av Norge utrotades järven sannolikt helt de sista åren innan den fridlystes 1973 men återetablerade sig i slutet av 1970-talet.

I Norge tillåts viss jakt på järv. De fyra jaktåren (1993/94 – 1996/97) gavs licenser på 51 järvar av vilka 30 rapporterades skjutna. Under samma tid dödades dessutom 15 järvar med stöd av särskilda tillstånd som kan utfärdas för att hindra akut skadegörelse. Norsk statistik anger att det under flera årtionden i slutet av 1800-talet dödades i genomsnitt 50–60 järvar årligen. In på 1900-talet sjönk antalet snabbt för att omedelbart före fredningen vara nere i ensiffriga tal.

Den finska järvstammen beräknades 1995 till omkring 110 djur. De tätaste stammarna finns i renskötseområdet i Lappland och Kainuu samt i norra Karelen.

Järven är fridlyst i Finland men tillstånd att skjuta enstaka skadegörande individer kan beviljas. De senaste åren har det gjorts försök i Finland att flytta järvar från de delar av landet där arten gör mest skada d.v.s. renskötseområdet till mellersta Finland. Målet för år 2010 är att järvstammen i renskötseområdet skall förbli i stort sett oförändrad medan den söder därom skall öka så att det totala beståndet kommer att ligga omkring 200 djur.

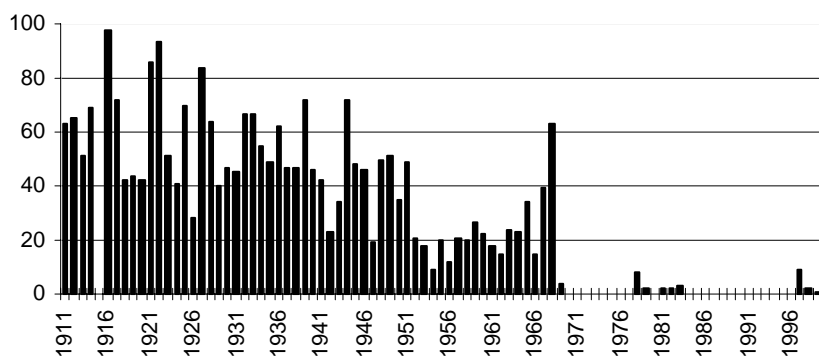
Sverige

Järvens nuvarande utbredning i Sverige är begränsad till fjälltrakterna och det fjällnära skogslandet. Huvuddelen – uppskattningsvis mer än 70 procent – av beståndet finns i Norrbottens fjällvärld. Söderut finns järven ner till södra Härjedalen och norra Dalarna. Föryngring har rapporterats från Idrefjällen i Dalarna under 1990-talet och enstaka föryngringar förekommer sannolikt årligen i Härjedalen. Det finns emellertid stora luckor i utbredningsområdet. De senaste vintrarnas inventeringar inom ramen för det nya ersättningssystemet för rovdjursdödade renar har lokaliserat ett knappt 70-tal järvlyor. Av dessa har endast en handfull säkra påträffats söder om Norrbotten/Västerbotten. De senaste åren har någon enstaka järv varaktigt uppehållit sig utanför renskötse-

området och sommaren 1999 konstaterades föryngring i skogslandet på gränsen mellan Medelpad och Hälsingland.

Under 1800-talet hade järven vidare spridning, men kärnområdet var även då fjällområdet och fjällnära skogar och i historisk tid verkar arten inte ha varit etablerad i de mellansvenska och sydsvenska skogsområdena. Under 1800-talet sköts enstaka järvar i Värmlands, Kopparbergs, Gävleborgs och Västernorrlands län men det övervägande antalet dödades i Jämtlands, Västerbottens och främst Norrbottens län. Under många årtionden i mitten och slutet av 1800-talet dödades enligt den officiella statistiken årligen mer än 100 järvar.

Officiell avskjutning i Sverige av järv mellan 1911 och 1999

Allt tyder på att stammen har varit låg även tidigare under 1900-talet. Redan på 1930-talet uttrycktes oro för järvens framtid och samma uppfattning redovisades på 1960- och 1970-talen. När stammen i slutet av 1950-talet uppskattades till omkring 100 djur, ansågs det närmast som en gåta att järven med tanke på den hårda förföljelsen hade klarat sig så länge.

Arten fridlystes först från 1969. Den utlösande faktorn torde ha varit den ökande användningen av snöskotrar som medförde att avskjutningssiffrorna steg så att stammen ansågs direkt hotad. Året före fridlysningen sköts det 63 järvar bara i Norrbottens län. I samband med fridlysningen ändrade staten diametralt inställning till arten, eftersom statliga skottpengar utbetalades ända fram till fridlysningen. Efter fridlysningen har tillstånd för licensjakt eller skydds jakt beviljats i situationer då skadorna på rennäringen varit särskilt stora. Det har också getts tillstånd att i vissa samebyar gräva ut lyor under vårvintern för att

beskatta dem på ungar och honan. Efter 1986 beviljades emellertid inga sådana tillstånd förrän våren 1997 då tre lyor fick tas.

Inventeringar i Norrbotten av järvlyor visar en kraftig tillbakagång vad gäller både antal och utbredning från mitten av 1970-talet till början av 1990-talet. Antalet lyor som hittats per år har i det närmaste halverats. Även det geografiska området inom vilket man fann lyor har halverats; nästan ingen reproduktion förekom i skogsland och lågfjällsområden vid inventeringarna omkring 1990. Mot slutet av 1990-talet har dock ett ökat antal lyor hittats under inventeringen framför allt i vissa områden. Även i Norrbotten är artens utbredning tydligt fragmenterad och i vissa fjällområden saknas arten helt.

Den svenska populationen uppskattades vid den senaste beräkningen 1995–97 till 200–320 individer. Enligt uppgifter vi fått från det pågående järvforskningsprojektet kan antalet järvar för närvarande uppskattas till omkring 270.

2.2.2 Om järvens biologi

Föda

Järven är ensamlevande och ser man djur i sällskap rör det sig normalt om hona med unge/ungar eller kullsyskon. Den lever i vårt land så gott som uteslutande i områden med tamrenskötsel och även i ett historiskt perspektiv tycks renen ha varit det viktigaste bytesdjuret.

Järven är en medelmåttig renjägare och är beroende av gynnsamma förhållanden för framgångsrik jakt. Den kan t.ex. dra nytta av skare som bär järven men inte bytesdjuret. Vid sådana tillfällen händer det att den dödar flera renar. De styckas och göms undan t.ex. under klippor, i snö eller i kallkällor och köttgömmorna kan utnyttjas under en hel vinter. Sålunda kan honor med ungar i lyan i stor utsträckning leva av kött som gömts undan före fortplantningssäsongen. Dessutom tar järven för sig av djur som dödas av andra rovdjur – t.ex. lodjur och varg – eller som förolyckats.

Järvens födoval under vintern är väl känt. Ren dominerar, men även hare, räv och någon gång skogshöns ingår. I sällsynta fall har det hänt att älg har dödat av järv. Jakten på ren förefaller ske utan något urval. Vintertid är möjligen kalvar underrepresenterade, vilket kan tala för att vuxna djur (tyngre renar) är mera utsatta när snöförhållandena gynnar järven. Näringsvalet under barmarksperioden är föga känt.

Fortplantning och revir

Järven har ett revir som den försvarar mot artfränder. Ynglande honors revir tycks uppgå till 100–200 kvadratkilometer medan hanarnas är mångdubbelt större och överlappar flera honors. Parningstiden är utsträckt över hela perioden april–augusti. Fosterutvecklingen är fördröjd, vilket innebär att äggen implanteras först vid årsskiftet. Ungarna föds i februari–mars. Lyan ligger i en snödriva i en fjällbrant eller i blockmark i skogen. Honan ensam bär hem bytesrester till ungarna. Kullen består av 1–4 ungar och ofta anges 2,4 som ett medeltal. Den siffran bygger emellertid på utgrävda lyor och de studier som nu pågår av radiomärkta järvar tyder på att antalet ungar som verkligen lämnar

lyor där honan varit framgångsrik ligger under 2. Honan och ungarna lämnar lyan i månadsskiftet april–maj. Nya studier med radiomärkta djur tyder på att många honor inte ynglar varje år utan bara vartannat.

Ungarna följer honan till augusti–september då de är så stora att de utseendemässigt inte kan skiljas från vuxna järvar. De stannar emellertid i honans revir till midvintern. Ungdödlighet förekommer. Den skulle kunna bero på att revirhävdande honor biter ihjäl andra honors ungar men ungarna tycks också vara utsatta för infanticid. Det innebär att hanar biter ihjäl ungar till honor som de inte parat sig med varigenom honan fortare kan komma i brunst. Om hanen då parar sig med henne kan han få en större spridning av sin egen avkomma.

2.2.3 Om järvstammens framtid

Det är inte klarlagt vilka faktorer utöver olaglig jakt som begränsar populationens tillväxt. Födan, som åtminstone under vintern till stor del består av ren, verkar inte vara begränsande. Tvärtom tyder allt på att födotillgången är mycket god under större delen av året, också under den kritiska period då honan föder upp ungarna. Predation från andra arter kan knappast vara en faktor som begränsar populationen, men inomartspredation skulle kunna göra det. I de forskningsprojekt på järv som pågår i Skandinavien har några enstaka djur hittats döda i sjukdomar.

Mycket tyder på att den viktigaste faktorn när det gäller att begränsa populationen och därmed förhindra både en tillväxt av beståndet och en återkolonisering av tidigare utbredningsområde är olaglig jakt (avsnitt 5.6). Den olagliga jakten kan vara den faktor som hindrar att järven återetablerar sig i nya områden.

2.3 Lodjur

2.3.1 Om utbredning och status

Allmänt

Lodjur av arten *Lynx lynx* finns endast i Europa och Asien. 1960 fanns arten i Europa kvar bara i delar av Fennoskandia och Östeuropa. Därefter har återutplanteringar gjorts i Slovenien, Österrike, Schweiz, Tyskland och Frankrike.

Norge och Finland

I Norge finns lodjuret i lämpliga miljöer över i stort sett hela landet. Reproducerande stam saknas bara i en del av sydvästra Norge. Antalet djur är sannolikt över 600. Stammen förvaltas genom kvoterad jakt och de senaste åren har omkring 100 lodjur skjutits årligen.

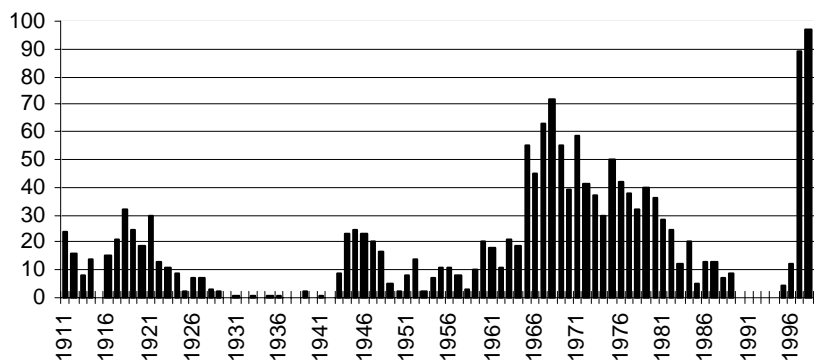
Finland har en något större lodjursstam, omkring 7–800 djur. Stammen är ojämnt fördelad med en markant koncentration till landets södra och framför allt sydöstra del. Jakt bedrivs som en form av licensjakt.

Sverige

I Sverige har lodjurets utbredning och numerär varierat kraftigt under 1800- och 1900-talen – inte minst under de allra senaste årtiondena. Under 1800-talet första hälft var lodjuret relativt allmänt över hela landet med undantag för de allra nordligaste områdena.

Under senare delen av 1800-talet minskade stammen snabbt och lodjuret försvann omkring 1860 från Götaland och ett par årtionden senare från större delen av Svealand. 1912 togs de statliga skottpengarna bort och rätten för var och en att jaga lodjur även på annans mark upphörde. 1920 ansågs endast en spillra finnas kvar i delar av Jämtlands och Västernorrlands län och fr.o.m. 1928 fridlystes lodjuret i hela landet. Fridlysningen hade avsedd verkan och stammen ökade, vilket innebar att allmän jakt kunde återinföras efter 15 år dvs. 1943.

Officiell avskjutning i Sverige av lodjur mellan 1911 och 1999

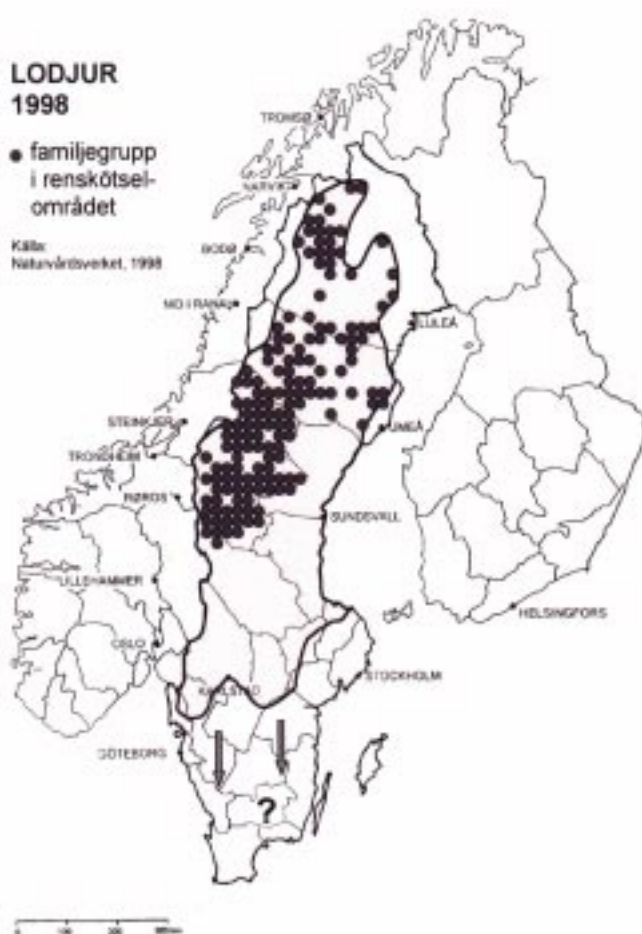
De första åren därefter skedde sannolikt inga större förändringar. 1950 beräknades lodjursstammen till 175 individer. Mot slutet av 1950-talet började stammen växa och nådde bl.a. upp i fjälldalarna, där arten tidigare var i det närmaste okänd. Under senare delen av 1960-talet redovisades avskjutningssiffror på över 50 lodjur årligen, med 72 djur 1967/68 som den högsta årssiffran. Avskjutningen var uppenbarligen för hög och från slutet av 1960-talet avtog antalet lodjur igen. Jägareförbundets avskjutningsstatistik visar på en halverad avskjutning under varje femårsperiod efter 1974. För att försöka stoppa lodjursstammens negativa utveckling senarelades och kortades jakttiden 1983 och fredning av arten genomfördes i två etapper: 1986 utanför renskötselområdet och 1991 i hela landet. Vid tidpunkten för totalfredningen angav Naturvårdsverket att stammen kunde vara så låg som ett par hundra individer fördelade över delar av Jämtlands, Västernorrlands, Gävleborgs, Dalarnas och Värmlands län.

Under 1980-talets senare del gjordes kontroller av lodjursspår i Göta- och Svealand varvid föryngring inte kunde dokumenteras söder om en tänkt linje genom de södra delarna av landskapen Gästrikland, Dalarna och Värmland. I Norrbottens fjällvärld visar inventeringar på en halvering av lodjursstammen mellan åren 1974–1983. Under 1990-talet har stammen dock åter ökat i delar av Norrbottens fjällvärld.

Lodjur har under de senaste åren även rapporterats från flera landskap i Sydsverige. Hade stammen söder om Mälardalen varit större än vad bl.a. Naturvårdsverket bedömt, så borde den tidigare ha ökat märkbart som en effekt av fridlysningen. Det gäller inte minst eftersom bytesunderlaget och klimatet där är gynnsammare än i Norrlands skogsland, där en ökning skett relativt snabbt i många områden. Att så inte

skett söder om Mälardalen kan tolkas på olika sätt. Stammen kan ha varit i det närmaste utplånad eller också har den illegala jakten varit omfattande. Jakt efter lodjur, såväl legal som illegal, underlättas av spårnö. Under en följd av vintrar har snö endast förekommit under mycket korta perioder i dessa delar av landet. Rapporter om lodjursrivna tamdjur i den delen av landet är fortfarande få. Dokumenterade familjegrupper därifrån är också ytterst fåtaliga.

I fjälllänen har rovdjursinventeringar genomförts av länsstyrelserna i varierande omfattning. Efter totalfredningen 1991 har inventeringar dessutom genomförts av Jägareförbundet och Naturskyddsföreningen. Fr.o.m. vintern 1995/96 är behovet av enhetliga inventeringar större i renskötseområdet, som en följd av det nya ersättningsystemet för rovdjursrivna renar.

Arten har svarat mycket positivt på fredningen. Lodjursstammen har återhämtat sig främst i södra och mellersta Norrland och i delar av Svealand. En ökning är också tydlig i södra Bergslagen liksom i delar av fjällområdet. Man bör observera att i många områden har återhämtningen skett från en låg numerär eller till och med från total frånvaro. Inom renskötselområdet uppträder lodjur ojämnt med en markant koncentration till delar av Jämtlands län.

Det är vanskligt att ange lodjursstammens storlek, men de beräkningar som gjorts utifrån inventeringarna under mitten och slutet av 1990-talet tyder på att stammen nu kan vara upp emot 1 500 djur. För att ge perspektiv på den siffran kan en jämförelse med äldre tiders avskjutningsstatistik vara intressant. Skottpengar utbetalades 1835 för 308 lodjur och under tolvårsperioden 1827–1839 för 3 224 djur. Populationsstorleken i början av 1800-talet kan grovt uppskattas till över tusen djur.

2.3.2 Om lodjurets biologi

Allmänt

Lodjuret är ursprungligen ett skogsdjur som numera lokalt kan påträffas ända upp i fjällens översta björkskogar och tillfälligt även på kalfjället. Före lodjursstammens kraftiga tillbakagång under 1800-talet fanns de tätaste bestånden i Mellansverige. I fjälltrakterna och det nordligaste skogslandet saknades lodjuret i det närmaste helt, vilket bekräftas av såväl avskjutningsstatistiken som av att samerna tidigare inte beskrev lodjuret som ett allvarligt skadedjur på ren. Att det stränga klimatet utgör en begränsande faktor på kattjurens reproduktionsförmåga i nordliga och karga områden har hävdats. Andra gör gällande att lodjuret tidigare haft svårt att etablera sig där p.g.a. konkurrens med varg. Lodjurets etablering i fjälltrakterna under efterkrigstiden följer i stort sett vargens försvinnande inom samma områden.

Lodjuret återfinns främst i starkt kuperad skogsterräng, men har under de senaste åren också börjat uppträda i flackare landskap.

Föda

Om lodjuret har tillgång till klövvilt i lämplig storlek dominerar dessa bytesvalet. Om sådana arter saknas, jagar lodjuret småvilt som hare och skogsfågel. Så är situationen i Finland och så var förhållandena hos oss under 1800-talet när lodjursstammen var avsevärt större än i dag och det knappast fanns rådjur i södra och mellersta Sverige. Under de senaste

decennierna har rådjursstammen vuxit i antal och spritt sig som aldrig tidigare. Extremt snöfattiga och milda vintrar i kombination med minskad predation av räv har möjliggjort det. Rävstammen har under en följd av år p.g.a. skabb varit näst intill utplånad men har nu på nytt ökat, vilket också medfört en minskning av rådjursstammen. Den tidigare exceptionellt stora rådjursstammen har utgjort ett viktigt tillskott i bytesunderlaget då lodjuret återkoloniserat nya marker. Lodjuret har även konstaterats döda mindre älgkalvar. Det är även känt som en betydelsefull predator på räv och undersökningar i Sverige visar på ett samband mellan en ökande lodjursstam och en minskande rävsam.

Lodjurets jaktmetod är den för kattdjuren typiska. Det lokaliserar bytesdjuret främst med hjälp av hörseln och smyger nära, varefter en explosiv attack följer. Misslyckas denna förföljer lodjuret inte bytet om förhållandena inte är särskilt gynnsamma.

I de delar av renskötselområdet där lodjur och järv lever tillsammans förefaller predationen av järv på ren att minska, eftersom järven ofta uppsöker och utnyttjar renkadaver som lodjur dödat. Lodjuret är en avsevärt mycket skickligare renjägare än järven.

Hemområden och fortplantning

Studierna av radiomärkta lodjur i Sverige börjar nu ge information om artens liv. Från Norrbottens fjällområde redovisas årshemområden för vuxna lodjur av båda könen på i medeltal drygt 400 kvadratkilometer. Överraskande är att några honor med ungar också har haft överlappande hemområden. I en studie från Schweiz redovisas att hemområdenas storlek är mindre i lodjurets spridningsområden än i områden där de är fast etablerade. Det förklaras med att i kärnområdena har bytesdjuren reducerats och lodjuren tvingas därför jaga över större arealer. De inventeringar som gjorts i Sverige under 1990-talet visar inte heller på att stammen växer sig mycket stark i vissa områden, utan snarare på att det relativt snart sker en utvandring av ungdjur av båda könen, vilket medverkar till att lodjuret expanderar relativt snabbt i motsats till exempelvis björnen.

Parningstiden infaller i senare delen av mars. Ungarna föds i månadsskiftet maj/juni på en skyddad plats. De utvecklas tämligen långsamt och följer modern inemot ett helt år. De radiomärkta lodjursfamiljer som kunnat följas de senaste åren visar att ungarna sällan återförenas med modern efter brunsten. Utanför familjegruppen vandrar djuren i allmänhet ensamma, men det finns nu exempel från radiomärkta djur att syskon från olika årskullar och även andra djur tillfälligt kan uppträda tillsammans.

Förutom "normal" ungdödlighet som svält, sjukdomar, olyckor och medfödda defekter skördar skabben offer bland ungdjuren liksom trafiken och den illegala jakten.

2.3.3 Om lodjursstammens framtid

Tillväxttakten i en lodjursstam är teoretiskt mycket stor. Den anges i tidigare undersökningar i Sverige och Schweiz till mellan 15 och 30 procent. Från lodjursprojekten i Skandinavien anges maximala tillväxtsiffror på mellan 33 och 47 procent medan minimisiffror anges till 10 procent.

Lodjurets utbredning och numerär i Sverige har varierat dramatiskt under 1900-talet. Den främsta orsaken till svängningarna är sannolikt för sent vidtagna förvaltningsåtgärder, som en följd av bristande kunskap. Jakttrycket har varit för hårt och okontrollerat. Åren 1943–1990 var det allmän jakt på arten, vilket innebar att ett obegränsat antal djur fick skjutas där jakt var tillåten.

Under de senaste årtiondena har skabb förorsakat många lodjurs död. Antalet djur som påträffats döda eller avlivats p.g.a. skabb ligger emellertid på en relativt jämn nivå och sjukdomen anses inte utgöra något hot mot arten.

Enligt de uppgifter vi fått från det pågående loforskningsprojektet förekommer det olaglig jakt på lodjur (avsnitt 5.6). Det är emellertid svårt att uppskatta omfattningen av denna.

Ett icke obetydligt antal lodjur omkommer numera i trafiken. När det gäller lodjurets framtid finns det ingen anledning att tro att sjukdomar, trafik m.m. kommer att påverka stammarna mer än vad dessa faktorer gjort under de gångna årtiondena.

2.4 Varg

2.4.1 Om utbredning och status

Utanför Europa

Vargen fanns ursprungligen över större delen av norra halvklotet i alla biotoper utom öken och högalpina miljöer. Målmedveten förföljelse från människan under lång tid har kraftigt reducerat både utbredningsområdet och antalet vargar. I många länder där arten en gång fanns har människan utrotat den.

I Nordamerika finns arten nu norr om 50:e breddgraden samt i avtagande, isolerade restbestånd i Mexiko. De senaste årtiondena har det skett en viss expansion från norr. Antalet vargar i Minnesota har ökat till mer än 2 000 vilket resulterat i invandring och etablering i flera av grannstaterna. I Montana har det kommit in vargar norrifrån varefter staten har sett en utveckling av vargstammen som i viss mån påminner om den i Sverige under samma tid. Det totala beståndet i Nordamerika uppgår till omkring 50 000 djur.

I Asien finns stora, sammanhängande stammar i Ryssland, Mongoliet, Tibet och Kina och dessutom geografiskt isolerade mindre bestånd i Mellanöstern och Indien. Till för omkring 100 år sedan fanns det varg i Japan. Det totala antalet i Asien kan antas ligga i intervallet 60 000–100 000 individer.

Europa utom Norden

Också i Europa fanns det ända in på 1700-talet varg över i stort sett hela kontinenten. Fram till i början av 1900-talet hade arten emellertid utrotats inom stora områden, framför allt i hela Centraleuropa. Den fanns kvar på Pyreneiska halvön, i Italien, på Balkan och i Östeuropa.

Framför allt i Syd- och Östeuropa har det under 1900-talet skett påtagliga beståndsväxlingar och den senaste av dem har skett under 1990-talet. Då har vargen på flera håll vidgat sitt utbredningsområde. Från Vitryssland har det kommit in vargar i östra Polen. Enstaka djur har fortsatt västerut och kommit in i Tyskland där det skett parbildning och förnyring – såvitt känt för första gången på 150 år. På samma sätt har vargar vandrat in i Tjeckien från Polen, in i Österrike från Italien eller Slovenien samt in i Frankrike från Italien.

Många länder i både Syd- och Östeuropa hyser större vargstammar än vi normalt tänker oss. Från Spanien rapporteras omkring 2 000 djur, från Rumänien omkring 2 500 och från Polen ca 850.

Norge och Finland

Också i Norge och Finland skedde en tillbakagång i vargstammarna liknande den i övriga Europa. Under 1800-talets första hälft dödades i båda länderna 3–400 vargar årligen. Den oundvikliga nedgången i Norge kom under 1860-talet och framför allt var det då Sydnorge som näst intill tömdes på varg. Motsvarande nedgång i Finland ägde rum under 1880-talet. Den officiella avskjutningen i landet bara under det årtiondet sjönk från omkring 400 till ca 20 vargar.

Fortfarande i början av 1880-talet fanns varg över i stort sett hela Finland men vid sekelskiftet var arten – med undantag för enstaka långvandrande djur – borta från landets södra och centrala delar. Under de följande årtiondena fortsatte tillbakagången men därefter kom både antal och utbredningsområde att variera en del främst beroende på rörelser av varg över den finsk/sovjetiska gränsen.

Framför allt efter 1950 har Finland mottagit två mycket märkbara invandringsvågor av varg från Sovjet – en 1959–63 och den andra 1976–77. I god tid före denna andra våg hade finska forskare fått börja utnyttja gränspatrullerna vid den sovjetiska gränsen för registrering av spår och det material dessa patruller samlat in visar vargrörelserna 1976–77 mycket tydligt. Under de 11 åren 1968–78 registrerade patrullerna drygt 4 000 spår av varg över gränsen och av dem kom över 1 200 under 1977. Invandringsvågen 1976/77 till Finland visar god överensstämmelse med uppgifter från ryska Karelen om en trefaldig ökning av vargstammen där från 1966/69 till 1973/76.

I Norge fridlystes vargen från 1973, men tillstånd kan ges till skyddsjakt på enskilda skadegörande individer. I Finland är jakt tillåten från 1 november till 31 mars inom renskötselområdet medan arten i övrigt är fridlyst. Sedan några år medges därtill en begränsad skyddsjakt i delar av Karelen söder om renskötselområdet. Jakten i renskötselområdet kan bedrivas med stöd av undantag som Finland fått både i Bernkonventionen och i EU:s art och habitatdirektiv.

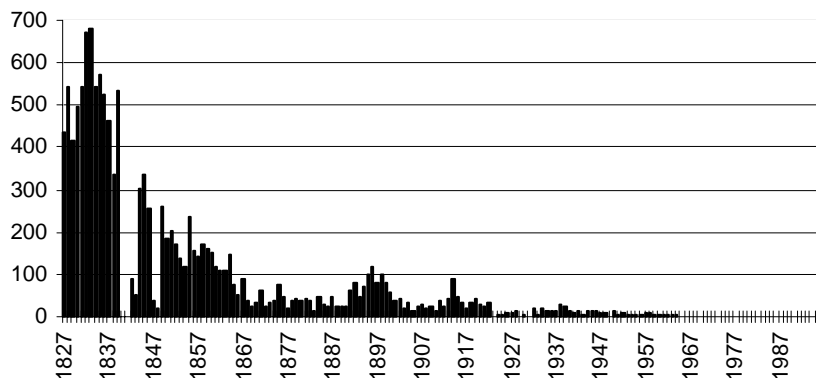
Sverige

I Sverige fanns vargen ursprungligen över hela landet utom på Öland och Gotland. Från tidigt 1800-tal finns det information från flera håll i Syd- och Mellansverige om att vargstammarna ökade, men det rörde sig om en tillfällig uppgång för mot mitten av århundradet sjönk antalet. Från 1827 finns officiell avskjutningsstatistik och även om den i detaljerna kan vara behäftad med en del svagheter visar den totala bilden hur vargen mer eller mindre utrotades i Syd- och Mellansverige. I många sydsvenska landskap sköts den "sista vargen" under 1860- eller 1870-talet.

Arten var tidigt föremål för hård förföljelse. Skottpengar infördes redan 1647 och det var den intensiva förföljelsen som gjorde att arten vid mitten av 1800-talet försvann från Syd- och Mellansverige. Vid den tiden fanns inte rådjur annat än på enstaka gods i Skåne och älgen var utrotad från större delen av Göta- och Svealand. Det var tamdjur av olika slag som utgjorde vargarnas huvudsakliga föda. Den officiella statistiken berättar att det under de 13 åren 1827–1839 dödades 6 790

vargar i landet. Av dessa kom 2 604 från Götaland. I den delen av landet dödades alltså årligen i genomsnitt 200 vargar.

Officiell avskjutning i Sverige av varg mellan 1827 och 1996

Den omfattande jakten fortsatte tills vargen var så gott som utrotad. Först 1965 beslöts om fridlysning och den trädde i kraft den 1 januari följande år. Officiellt bestod den svenska vargstammen då av omkring 10 individer, men enligt senare bedömningar var det verkliga antalet säkerligen lägre.

Någon effekt av fridlysningen märktes inte – vargarna blev inte fler och det fanns inte ens någon misstanke om förnyring någonstans i landet de närmsta 10 åren efter fridlysningen. Arten var säkerligen då mycket nära att försvinna inte bara från Sverige utan från hela den Skandinaviska halvön. I november 1977 när den första snön föll i norra Sverige fanns det emellertid plötsligt vargspår på flera ställen. Det rörde sig om sju eller åtta djur av vilka två gick i sällskap i skogslandet öster om Kiruna och tre vargar tillsammans i Stora Sjöfallets nationalpark. Den rimligaste förklaringen till att dessa vargar dök upp i norra Sverige är att de utgjorde en del av den invandringsvåg som samma år konstaterades komma in i Finland österifrån.

Sommaren 1978 fortplantade sig paret i skogslandet öster om Kiruna och samma höst fanns där en flock på 8 vargar. Såvitt känt var detta den första förnyringen av varg i Skandinavien efter fridlysningen.

Efter den förnyringen blev vargar både lagligt och olagligt dödade i norra Norrbotten och omfattande fältarbete vintrarna 1980 och 1981 visade att skogslandet öster om Kiruna var lika tomt på varg som det hade varit före 1977. I Stora Sjöfallets nationalpark gick bara en ensam

varg kvar. I maj 1981 blev också den påskjuten av skoterburna jägare och följande vinter var området tomt på varg.

I slutet av 1970-talet började det komma rapporter om varg från helt andra delar av Skandinavien – från Nordvärmland med omgivningarna och från vintern 1980/81 har vargarna i dessa delar av landet följts tämligen noga.

De första åren registrerades bara enstaka, ensamma vargar men vintern 1982/83 hade ett par etablerats och sommaren 1983 föddes en vargkull i Nordvärmland – den första kända föryngringen i Sydskanandinavien sedan 1918. Såvitt känt har därefter föryngring skett i Mellansverige varje år utom 1986. Orsaken till att det då inte blev någon föryngring var säkerligen att honan i det par som hållit ihop sedan 1982/83 hade dödats olagligt i juli 1985. Både de tre åren före 1986 och de följande fyra åren skedde såvitt känt bara en föryngring per år, men de följande fem åren – alltså 1991 till och med 1995 – fortplantade sig varg årligen på två ställen i Mellansverige. Åren 1997–99 hade antalet växt till fem eller sex olika kullar per år.

Samtidigt som antalet vargar har ökat har utbredningsområdet vidgats. Under de första åren i början av 1980-talet var det nästan bara i Nordvärmland och ibland i angränsande delar av Dalarna och Hedmarks fylke i Norge som vargarna vistades. De senaste vintrarna var utbredningsområdet betydligt större och omfattade inte bara delar av Värmland och Dalarna utan också Dalsland och Närke samt Östfold, Akershus och Hedmarks fylken i Norge. Vintern/våren 1998/99 uppgick den totala stammen till 59–75 djur. I det antalet ingick sex familjegrupper och ytterligare fyra revirmarkerande par.

gjort det viktigaste bytet i denna kategori. För den växande vargstammen i Mellansverige har älg och rådjur utgjort de dominerande bytesdjuren, men också exempelvis grävling och bäver ingår. Dessa vargar har än så länge bara i mindre omfattning kommit i kontakt med renar. Bävern är f.ö. det minsta bytesdjuret som någonstans i världen visat sig kunna utgöra stapelföda för vargen.

Vargarna dödar hjortdjur genom förföljelsejakt, ibland i kombination med smygjakt eller i samarbete så att en varg jagar bytet mot en annan. Ofta jagar bara ett eller ett par djur i flocken. Vargens jakt efter vilda bytesdjur innebär visst urval. Detta har framför allt dokumenterats från Nordamerika men också i Mellansverige där vargarna när det gäller älgar i första hand dödat kalvar och kor. I fråga om tamrenar ser man ibland påståendet att vargarna främst skulle ta skadade eller sjuka djur. Detta gäller inte generellt, sannolikt beroende på att det sällan finns sådana djur i hjordarna. De tas bort av renägarna själva när de upptäcks.

Får vargarna vara i fred äter de oftast upp hela bytet med undantag av de grövsta benen, våmmen och huden. En ensam utsvulten varg kan i en enda måltid sätta i sig 8–9 kg kött men normalt äter en varg 2–3 kg åt gången. Resterna utnyttjas av asätare av olika slag – korpar, örnar, rävar och flera arter mårddjur bl.a. både järv och mård. Korpar kan ibland följa efter vargar kilometervis uppenbarligen i hopp om att få tag på efterlämnade bytesrester.

Fortplantning och revir

Vargarna lever normalt i flockar (familjgrupper) som oftast består av 5–8 djur. Flocken leds av en köns mogen hane och hona – det s.k. alfaparet. Vargen blir köns mogen vid knappt två års ålder, men fortplantar sig ofta inte förrän den är tre eller fyra år gammal. I flocken är det vanligen bara alfatiken som föder valpar och dräktighetstiden är cirka 65 dygn. Antalet valpar varierar stort, men medelvärdet ligger nära 6. Framför allt vid sämre tillgång på bytesdjur finns det ett klart samband mellan kullstorlek och mängden föda. Lyan är ofta enkel och kan ligga i en bergsskrevla eller i ett hål grävt i en sandbacke. Tiken stannar normalt hos valparna de första två månaderna och under den tiden är det hanen och ibland också någon annan flockmedlem som jagar och bär hem mat.

Vargflocken håller ett revir som den försvarar mot andra vargar. Det varierar mycket i storlek bl.a. beroende på tillgång på föda. De få flockar som hittills studerats på Skandinaviska halvön har vintertid haft revir på 600 till 1 000 kvadratkilometer. Någon gång från slutet av det första levnadsåret lämnar de flesta ungvargarna det revir där de växt upp

och vandrar iväg för att finns en partner och etablera egna revir. Sådana vandringar kan leda ensamma djur allt ifrån någon enstaka mil till uppemot 100 mil från födelseplatsen. Det betyder att ensamma vargar i dag kan uppträda snart sagt var som helst på Skandinaviska halvön.

Dödlighet

Fortfarande långt in på 1980-talet diskuterades det om varg kunde drabbas av skabb. I områden med gott om skabbrävar i Finland hade det då dött över 100 vargar (jakt och trafik) som undersökts och ingen hade haft skabb. En varg som sköts i december 1985 i Nordvärmland var emellertid smittad. Arten kan alltså få sjukdomen, men måste rimligtvis vara långt mindre känslig än räven. Vargar kan vidare drabbas av parvovirus (hundpest). En kraftig nedgång i antalet vargar på Isle Royale – en ö och tillika nationalpark i Lake Superior mellan USA och Kanada – i början av 1980-talet har ansetts bero på att sjukdomen kom till ön med (olagligt) ditförda hundar. Vargen kan också få diverse sjukdomar såsom rabies, valpsjuka och ledinflammation. Det har ibland förmodats att de kraftiga svängningarna i vargstammarna under 1500-, 1600- och 1700-talen kanske hängde samman med sjukdomar och det finns uppgifter om att hundar då smittats av vargar.

Dödligheten hos vargar varierar mycket mellan olika bestånd. I den skandinaviska stammen har man under de senaste 30 åren kunnat fastställa dödsorsaken hos mer än 30 vargar. Olaglig jakt och trafik har varit de dominerande orsakerna. Det har rapporterats att i populationer utanför Skandinavien kan dödligheten hos valpar under det första levnadsåret variera från 25 till uppemot 80 procent. Den högsta dödligheten under det följande året har ensamma utvandrande vargar som ju rör sig i främmande miljöer och möter nya, okända faror. Hos vuxna vargar som lever i flock i områden med ingen eller obetydlig jakt kan dödligheten vara upp till 40 procent per år. En viktig dödsorsak i täta vargpopulationer, som emellertid ännu inte tycks ha spelat någon roll i Skandinavien, är att konflikter mellan vargflockar leder till att djuren dödar varandra. Den kanske inte heller kommer att spela någon större roll. Sådana inomartsstrider är nämligen mera ovanliga inom små, nyetablerade populationer. Det kan bl.a. bero på att individer inom olika flockar ofta är släkt med varandra vilket kan dämpa aggressiviteten.

2.4.3 Om vargstammens framtid

Trots att vargen nu varit fridlyst i över 30 år är den fortfarande utsatt för förföljelse. Under de senaste 20 åren vet vi att minst 15 vargar har dödats olagligt i Skandinavien. Därtill har de personer som vintertid spårat vargarna i fält ett par gånger och i olika områden stött på förgiftade beten uppenbarligen utlagda för att döda varg. Vargar har också konstaterats dö av andra orsaker än avsiktlig förföljelse. Framför allt har flera dödats av bil eller tåg. I början av 1999 försvann en radiomärkt ledarhane i en flock utan att orsaken är känd och samtidigt visade sig ledarhanen i en annan flock lida av en sjuklig defekt och vara så illa skadad att han måste avlivas.

Under perioden 1980–1997 har den skandinaviska vargpopulationen visat hög tillväxttakt – i genomsnitt ca 20 procent per år och under 1990-talet nästan 30 procent per år. Efter 1997 har det dock inte skett någon större förändring. Författarna till en sårbarhetsanalys som gjorts på varg anser det troligt att tillväxten kommer att fortsätta och att risken är mycket liten för att arten skall dö ut med hänsyn till demografisk och miljömässig osäkerhet. Ändras tillväxttakten av någon anledning t.ex. genom ökad jakt, kan situationen dock snabbt förändras. Redan ett litet årligt uttag av vuxna vargar kan ge stora effekter på tillväxttakten och varje individ som existerar i dag kan på ett betydelsefullt sätt bidra till populationens tillväxt.

Vargpopulationens genetiska framtid ter sig emellertid mera oroande. Framför allt om alla nu levande djur härstammar från det par som fortplantade sig första gången 1983 och därmed är nära släkt, kan inavelseffekter komma att visa sig. Den snabba populationstillväxten minskar emellertid risken för inavelsdepression. En annan undersökning av vargar som dött i den skandinaviska populationen sedan i slutet av 1970-talet och från vilka prover har kunnat insamlas, visar att den genetiska variationen minskat. Materialet består bara av 15 djur men 30–40 procent av den genetiska variationen har gått förlorad under mindre än 20 år. Vargens exceptionella förmåga att vandra långa sträckor talar dock för möjligheten till ett visst utbyte mellan den skandinaviska och den finsk-ryska populationen. Forskning pågår i syfte att klarlägga i vad mån sådant utbyte förekommit.

En prognos med någon grad av säkerhet för den skandinaviska vargstammens framtid går inte att göra. Om det etableras nya par och därmed uppstår nya flockar och en fortsatt tillväxt accepteras av de människor som är berörda av vargarna skulle populationen säkert kunna växa och arten återkomma till nya områden. Om en fortsatt genetisk utarmning får effekt och inavelsproblem börjar uppträda finns det risk för att den tillväxt som ägt rum under 1990-talet upphör och att antalet

vargar på Skandinaviska halvön åter kommer att gå ner. Genetikernas beräkning är emellertid att det bara skulle behövas att det vart femte år vandrar in två vargar till Skandinavien och att dessa djur deltar i reproduktionen för att risken för inavelsproblem skulle vara hävd.

2.5 Kungsörn

2.5.1 Om utbredning status

Allmänt

På vårt uppdrag har Martin Tjernberg, som tidigare forskat på kungsörn, gjort en kunskapssammanställning angående arten. För närmare uppgifter om arten hänvisar vi till sammanställningen, bilaga 1 i bilagedelen till detta betänkande.

Den följande framställningen bygger i allt väsentligt på sammanställningen.

Sverige

Efter 1982 har i de flesta områden med förekomst av kungsörn genomförts inventeringar av lokala grupper av ornitologer. Deras främsta motiv har varit att försöka finna och skydda så många boplatser som möjligt belägna i skogslandet, men även i vissa fall med inriktningen att försöka motverka förföljelse. Kännedomen om artens status och utbredning får för närvarande betecknas som god men inte heltäckande.

Både 1989 och 1995 gjordes genomgångar av kungsörns utbredning och status i Sverige. Samtliga lokala kungsörnsgrupper kontaktades och redovisade dels antalet kända, aktiva kungsörnsrevir, dels en beräkning av hur stort mörkertalet kunde vara. Det materialet kompletterat med uppgifter från september 1998 visar att det finns närmare 390 häckningslokaler (revir), där flertalet med säkerhet har varit i bruk under 1990-talet. Därtill kommer ett okänt antal ännu ej lokaliserade par. För respektive län/landskap/landsdel har kvalificerade uppskattningar gjorts vilket tyder på att de oupptäckta paren kan uppgå till maximalt drygt 280. Med säkerhet kan alltså sägas att det i Sverige finns mellan 390–670 etablerade par och det är troligt är att stammen något överstiger 600 par. Denna siffra är i stora drag densamma som blev resultatet av uppskattningarna 1989 och 1995.

Populationstrenden under 1980- och 1990-talet är svårbedömd. En svag ökning är konstaterad i landskapet Norrbotten och möjligen i

Ångermanland. Likaså har arten ökat svagt på Gotland medan den i Skåne etablerade sig 1989 och har därefter ökat starkt. Nyupptäckta par i övriga Norrlands skogsland beror med säkerhet enbart på ökad kunskap. I fjällen som helhet är trenden f.n. (1990-talet) negativ. Antalet ockuperade revir minskar och reproduktionen är så pass dålig att populationen ej är självförsörjande. Detta innebär att beståndet av häckande kungsörnar i fjällen är beroende av ett inflöde av yngre örnar från områden med överskottsproduktion av ungar för att inte snabbt helt försvinna

2.5.2 Om kungsörnens biologi

Boplatser och revir

Kungsörnen bygger mycket stora risbon i klippstup eller i träd och i vissa revir finner man bon placerade i bägge alternativen. De flesta paren bygger nämligen flera alternativa bon.

Etablerade kungsörnspar är mycket trogna sitt revir och sina boplatser. Det finns många säkra uppgifter om att revir varit besatta av kungsörnar i hundratals år, och i Sverige finns ett bo i en tall som varit aktivt i minst 50 år. Bona byggs på år efter år och särskilt bon placerade i träd kan med tiden nå ansenliga dimensioner.

I norra Sverige föredrar kungsörnen tallar som är äldre än 225–250 år. Förmodligen utvecklas inte den för kungsörnens bo nödvändiga glesa kronstrukturen, med kraftiga, knotiga och vridna grenar, förrän vid denna höga ålder. I sammanhanget kan påpekas att skogsbruket i Norrland eftersträvar en omloppstid på högst 150 år.

I ostörda miljöer häckar kungsörnarna med bestämda avstånd från varandra. I fattiga skogstrakter i Norrlands inland är medelavståndet mellan revircentra cirka 17 km medan det i rikare skogsmiljöer samt i vissa fjälldalar är betydligt tätare mellan paren – i medeltal cirka 10 km. I sällsynta extremfall och endast i de mest småviltrika trakterna har betydligt kortare avstånd uppmätts mellan samtidigt bebodda bon – som närmast 3,5 km.

Häckning

Det etablerade kungsörnspar uppehåller sig i sitt hemområde runt boplatsen större delen av året. Åtminstone gäller detta i södra Sverige och i de södra delarna av det norrländska utbredningsområdet. Hur det förhåller sig med örnarna i de allra nordligaste delarna av landet är mera osäkert – möjligen för de skogshäckande paren en mer kringstrykande tillvaro under de mörkaste månaderna varvid många drar sig söderut. De i lapplandsfjällen bosatta paren lämnar med stor säkerhet reviren under december–januari.

Under mars månad eller i början av april lägger honan ett eller två ägg.

Det som avgör om honan lägger ägg eller ej är främst tillgången på bytesdjur under vårvintern. Hanen jagar och uppvaktar honan med byte vid boet. Är det gott om mat uppnår hon god kondition och förmår att värpa två ägg. Blir det glest mellan födoleveranserna förmår hon endast producera ett ägg, eller också uteblir häckningen. Väderleksförhållandena under februari – mars kan också vara av betydelse. Vid långvariga snöoväder med snödrev etc. försvåras hanens jaktmöjligheter, varvid örnhonan tvingas jaga på egen hand för att överleva.

Äggen kläcks efter 43–45 dygns ruvning, normalt i början av maj. Ruvningen startar redan vid värpning av det första ägget.

Ungen/ungarna blir flygfärdiga efter 65–90 dygn, som regel i mitten av juli. Efter flygg ålder är de i ett par månaders tid fortfarande mycket beroende av matförsörjning från sina föräldrar. Bandet mellan ungfågel och föräldrar blir emellertid allt svagare under september–oktober, varefter de kan anses vara självständiga.

Reproduktionen varierar kraftigt mellan åren. Under en sexårsperiod varierade andelen par med lyckade häckningar mellan 21 och 81 procent och antalet producerade ungar per etablerat par varierade från 0,27 till 1,24.

Kungsörnen häckar första gången vid en ålder av minst 4 år. Dödligheten i en icke-förföljd population fram till denna ålder anses i allmänhet ligga på 75–85 procent, varav majoriteten dör under det första levnadsåret. Dödligheten hos köns mogna örnar är däremot låg, vilket ligger i artens reproduktionsstrategi – lång livslängd men låg reproduktion. Medellivslängden hos örnar som uppnått köns mogen ålder överstiger förmodligen 20 år och vissa blir betydligt äldre.

Dödlighet

De viktigaste dödsorsakerna i Sverige torde vara svält (främst hos unga örnar), förföljelse, bil- och tågdöd, kraftledningsdöd, förgiftning (t.ex. blyhagel i byten) samt sällsynt andra djur som lodjur, järv, berguv och möjligen mård.

En stor andel av de örnar som övervintrar i Sydsverige har förmodligen svensk härkomst, men nästan lika många kan tänkas härröra från Norge och en del anländer till Sverige även från Finland. De i Sydsverige uppträdande örnarna finns i samtliga åldersklasser – även adulta (gamla) örnar som är minst sex år gamla. En mycket grov gissning är att det under 1990-talets vintrar i genomsnitt uppehållit sig 300–500 kungsörnar i Götaland och Svealand söder om Dalarna.

Från och med 1970-talets inledning har man på olika håll ordnat organiserad matning av örnar vintertid i form av utlagda djurkroppar, mestadels självdöda grisar. Denna s.k. åtling hade till främsta syfte att avgifta DDE- och PCB-kontaminerade havsörnar, men även att öka vinteröverlevnaden för de unga havsörnarna.

Vintermatningen av örn har utan tvivel haft samma positiva effekt för kungsörnsstammen som för havsörnsstammen, dvs. främst en väsentligt ökad vinteröverlevnad för de yngsta fåglarna.

Föda

Kungsörnen lever i Sverige mest av medelstora fåglar och däggdjur. Örnarna äter dessutom kadaver och under vissa delar av året är detta en viktig del av den totala födan, främst för ungor men troligen även för de häckande paren under främst vårvintern.

Fåglar utgjorde i en studie antalsmässigt 66 procent av födan, med skogshönsen (främst tjäder) som dominerande. Korp och kråkor ingick också liksom rovfåglar och ugglor. Bland däggdjuren dominerade antalsmässigt skogshare och renkalv, men även rödräv (mest ungrävar) och mård utgjorde några procent av födan. De bytesrester som transporterats till boet och som härrör från får eller get, älg samt därtill en stor andel av de bytesrester som kommer från ren, härstammar från kadaver. Bytesrester efter ren påträffades i 65 procent av 158 undersökta kungsörnsbon och renkalv utgjorde 8,1 procent av totala antalet bytesrester.

En jämförelse mellan fjällen, det fjällnära skogslandet samt det övriga norrländska skogslandet visade inga större skillnader i bytesval mellan de två sistnämnda, medan bytessammansättningen i fjällen avvek markant. Här dominerade antalsmässigt fjällripa och dalripa med 75

procent, medan bl.a. andelen tjäder och skogshare var väsentligt lägre än i skogslandet. Även andelen ren var antalsmässigt lägre än i de två skogslandsgrupperna.

I Dalarna och Härjedalen har 795 bytesrester insamlats och analyserats 1979–1993. Fem procent av det totala antalet bytesdjur utgjordes av ren.

Antalet renar dödade av kungsörn vintertid är förmodligen betydligt lägre än under häckningsperioden, eftersom kungsörnen med stor säkerhet huvudsakligen fångar små renkalvar (framför allt under kalvarnas två första levnadsmånader). Antalet kungsörnar i renskötselområdet är dessutom lägre vintertid än under sommarhalvåret eftersom många drar söderut under oktober–mars. Däremot torde renar som dött av naturliga orsaker eller av andra predatorer, bilar eller tåg, vara en viktig födoresurs vintertid.

En vuxen kungsörn väger mellan 3,5 och 6 kilo beroende på kön. Det finns många renägare som hävdar att kungsörnar lyfter och flyger iväg med månadsgamla renkalvar och även större renar, men detta är en aerodynamiskt omöjlighet för kungsörnen. Experiment i Norge med fyra infångade kungsörnar och en havsörn visar att örnen har problem att lyfta ett kilo från plan mark. Under gynnsamma vindförhållanden kan troligen stora individer lyfta upp mot två kilo från plan mark. Genom att glidflyga i motvind utför fjällsidor och genom att samtidigt utnyttja fart vid angrepp kan stora individer möjligen även frakta med sig byten som väger upp mot tre, kanske till och med fyra kilo. Påståenden om tyngre örnlyft än så kan avvisas.

2.5.3 Om kungsörnens framtid

Jaktbrott

Jaktbrott mot kungsörn kan utföras (och utförs) året om, men troligen med en koncentration till fåglarnas häckningssäsong. Metoderna växlar starkt: påskjutning av örn när den råkar passera, utläggning av förgiftade åtlar, fångst i gillrad sax, avskjutning av ungar vid bo, avskjutning av gamla fåglar under ruvning, avsiktlig störning vid/under bo med ägg under kalla vårdagar varvid embryona dör, nedrivning av bon, nedsågning av boträd m.m. En konsekvent utförd, årlig förföljelse inom ett större område får till följd att beståndet tunnas ut och i värsta fall elimineras.

Kungsörnen har länge varit förföljd, men fridlysningen medförde så småningom att förföljelsen dämpades. I fjällen och de fjällnära områdena förekommer emellertid fortfarande förföljelse som lokalt är av stor

omfattning. Starka indikationer är t.ex. observerade snöskoterspår fram till boplatser under april–maj, samt att andelen ungfågeltecknade fåglar är ovanligt hög bland de etablerade paren, att kända häckningsplatser är övergivna och att färre par lyckas med häckningarna.

Minskad eller upphörd vintermatning

Med de nya EU-bestämmelser som trädde i kraft 1997, nämligen att utläggning av självdöda tamdjur inte längre får ske om kropparna inte är veterinärbesiktigade, lär antalet örnmatningsplatser minska radikalt. Redan den första vintern efter beslutet (1997/98) upphörde ett stort antal åtlar, främst p.g.a. starkt ökade kostnader för de som på ideell grund utför arbetet.

Skogsbruk

Ett fortsatt och utökat produktionsinriktat skogsbruk kan påverka den norrländska kungsörnsstammen negativt dels genom framtida brist på lämpliga boträd, dels genom biotopförändringar som påverkar sammansättningen bland bytesdjuren. Det skulle också kunna försämra förutsättningarna för örnen att jaga t.ex. minskad tillgång av skogshöns och genom omföring av naturskogar till täta skogsmonokulturer med kort omloppstid.

Övrigt

För de fjällhäckande kungsörnarna har även fri småviltjakt och fritt fiske gett upphov till farhågor. Den fria småviltjakten skulle teoretiskt kunna innebära brist på föda för kungsörnen genom att stammarna av ripor och skogshare går ner, åtminstone lokalt i vissa dalgångar med hård jakt. Hur detta egentligen förhåller sig är emellertid ännu inte utrett. Dålig tillgång på småvilt i fjällen kan även tänkas hänga samman med för hårt bete och markslitage orsakat av för stora renstammar. Fritt fiske kan lokalt tänkas medföra övergivna boplatser p.g.a. ökad störningsfrekvens.

3 Skador orsakade av rovdjur

3.1 Möten mellan människor och rovdjur

Ett ämne som diskuterats intensivt under de senaste årens rovdjursdebatt är hur farliga rovdjuren är för människor. Vi har i sen tid sett exempel på att ett angrepp på en människa i dag i Västvärlden snabbt kommer till allmän kännedom, men vad vågar vi säga om gamla berättelser från vår egen del av världen och hur tolkar vi rapporter om rovdjursattacker i nutid på människor på andra håll?

3.1.1 Utan att människor kommer till skada

Inom stora områden på norra halvklotet delar i dag miljontals människor livsrum med i varje fall tusentals rovdjur av de aktuella arterna. Det måste varje dag inträffa mängder med möten mellan rovdjur och människor utan att något speciellt inträffar. Rovdjuret med sina överlägsna sinnen är den som registrerar det förestående mötet först och det går därefter oftast undan. Detta illustreras väl i rapporten "Är den skandinaviska björnen farlig" (Oppdragsmelding 404, Norsk institutt for naturforskning) från Skandinaviska björnprojektet. I 68 av 114 fall (60 procent) när björnar och personer verksamma i projektet möttes försvann djuret. I ytterligare 10 fall (9 procent) stannade björnen kvar och i 12 fall (11 procent) kom den ett stycke mot människan utan att verka hotfull. I fem av fallen (4 procent) resulterade mötet i ett skenangrepp av björnen. Rapportens slutsats är att den skandinaviska björnen inte är farlig. Med undantag kanske för de små isolerade bestånden i Spanien, Frankrike och Italien är den i själva verket den fredligaste av världens brunbjörnar.

Under 1990-talet har skandinaviska björnar allt oftare börjat söka sig mot bebyggelse. Orsaken är att stammen har vuxit och att arten har börjat kolonisera områden närmare människoboningar men också att de här har hittat mat – åtlar, slaktavfall, sopor m.m. En radiomärkt fjolårsunge av björn som våren 1997 pejlades kring Edsbyn i Hälsingland besökte under perioden april–september slaktgropar, dumpningsplatser,

komposter, en åtlad rävfälla, potatis- och jordgubbsland, en grishage där den hoppade runt och lekte med grisarna innan den jagades bort, en fiskdamm m.m. innan den avlivades. Kanske är det till och med så att vissa björnar har lärt sig att koppla ihop lukten av människa med mat. Och då kan en farlig situation uppstå om en björn plötsligt överraskas på nära håll av en uppdykande människa. Såvitt känt har denna utveckling emellertid ännu inte lett till att någon människa blivit angripen i Sverige. Däremot har många upplevt det som både obehagligt och farligt att se björnar på så nära håll som det flera gånger varit fråga om.

När det gäller varg, lodjur och järv finns det ingen undersökning som motsvarar den som Skandinaviska björnprojektet gjort om björn. För de båda sistnämnda arterna kan man emellertid rent allmänt säga att de enda fall som utredningen hört talas om där någon känt sig hotad har gällt situationer när en person råkat komma nära små ungar och honan visat aggressivitet. Å andra sidan har de forskare som arbetar i de svenska lodjursprojekten funnit att de kan leta reda på mycket små ungar varvid honan går undan när de närmar sig och inte ens gör något försök att försvara ungarna.

När det gäller varg finns det uppgifter från Nordamerika om områden med enormt mycket människor och stora och täta vargbestånd. Det bästa exemplet är kanske Superior National Forest i Minnesota med en vargstam på flera hundra djur. Där har man omkring 19 miljoner besöksdagar per år och det finns inte ett enda fall där någon människa blivit attackerad. För övrigt finns det inte något dokumenterat fall i hela Nordamerika där en frisk, vild varg dödat en människa.

Från vårt eget land har det efter 1983 då och då kommit uppgifter om orädda vargar och någon enstaka gång till och med om vargar som uppfattats som aggressiva. Någon gång har uppgifterna visat sig vara oriktiga men ett antal gånger har ensamma vargar på olika håll rört sig tämligen obesvärat nära in på människor. Detta är inte unikt för Sverige. Också på andra håll, både i Europa och andra delar av världen, kan vargar, där de har lärt sig att inte frukta människan, uppträda oskyggt och nyfiket.

3.1.2 Angrepp på människor

Enligt den ovannämnda rapporten från Skandinaviska björnprojektet har sju människor angripits och skadats av björn i Sverige under perioden 1976–1996. Ingen av dessa dog utan det senaste dödsfallet i landet inträffade 1902. En av de sju var en obehäpnad skogstaxerare medan de övriga var jägare och i fem av de fallen var björnen påskjuten. I Finland dödades en joggare av en björn sommaren 1998. Han råkade komma

springande mellan honan och ungarna och hon uppfattande honom säkert som ett hot mot ungarna. Andra situationer då björnar kan visa aggressivitet är när de blir attackerade av hundar eller när de har ett dödat byte som de kan vilja försvara.

I diskussioner om vargens farlighet återopas ofta den serie tragiska händelser som inträffade i början av 1820-talet i ett område i norra Uppland, södra Gästrikland och sydöstra Dalarna där ett 10-tal barn dödades av varg. Det rörde sig emellertid om djur som var uppfödda i fångenskap och därmed vana att få all sin mat av människor, men som släpptes därför att de blivit för dyra att hålla. Vid den tiden fanns det varken älg eller rådjur i den delen av landet och det ligger närmast till hands att tänka sig att vargarna sökte upp människor helt enkelt för att få mat. En hastigt uppdykande varg kunde säkert få barn att fly vilket kan ha utlöst jaktinstinkten hos vargen med tragiskt resultat som följd.

I den svenska debatten återopas ibland ett fall som 1996 inträffade i Algonquin Provincial Park i Kanada. Där blev en 11-årig pojke biten i ansiktet av en varg medan han låg och sov utomhus i en sovsäck. De experter som granskade händelsen kom fram till att det troligen rörde sig om lek från vargens sida. Den hade tidigare i samma område tagit mat och skor från människor och lekt med. Fotändan av pojkens sovsäck var sönder på ett sätt som tydde på att vargen hade börjat med att hugga tag där. Vargar liksom hundar tycks lockas av mjuka, luftiga eller pälsliknande föremål som de leker med och försöker slita sönder. En forskare verksam på Ellesmere ön har berättat hur en varg kom och försökte ta en tom sovsäck som han hade lagt på vädring.

Att vilda vargar kan döda människor är emellertid belagt, men sådana händelser i vårt land ligger mycket långt tillbaka i tiden. I Värmlands museums årsbok från 1986 finns en rapport som belyser frågan. Det är en genomgång av kyrkböckerna från perioden 1749–1859 från 20 socknar i Värmland samt Malungs socken i Dalarna samt en uppföljning också av påstådda fall av vargdödade människor som kom till författarens kännedom. Det handlar alltså om en period då det i den delen av landet fortfarande fanns gott om varg. I materialet från de 21 socknarna kunde författaren påvisa två fall där varg dödat barn under de drygt 100 åren. Hans slutsats är att det har hänt, att det gällt barn, att det varit särdeles ovanligt och att det inte ingår i vargens normala beteende. I de områden där de kända fallen har inträffat satte man även ganska små barn att valla boskapen ute i skogarna. Vargen uppfattades alltså inte som ett hot mot människor utan bara mot djur. Genomgången visade också att vissa ”kända” fall av vargdödade människor i Sverige inte gick att få bekräftade i kyrkböckerna utan hörde hemma i fantasins värld.

Från Indien kom 1997 en rapport om barn som dödats av varg. Det rör sig om attacker på 76 barn som under mars–oktober 1996 dödats eller skadats i över 50 byar i ett begränsat område i distrikten Pratapgarh, Jaunpur och Sultanpur i östra delen av Uttar Pradesh. En noggrann undersökning av händelserna visade att det verkligen rörde sig om varg och inte om någon annan rovdjursart. Det tycks vidare ha rört sig bara om en ensam individ eftersom problemen upphörde sedan en stor varg dödats i området. Det skedde i områden där tillgången på vilda bytesdjur var mycket dålig. Rapporten visade också att alla barnen hörde till den fattigaste delen av samhället och att de flesta hade en ensamstående mamma. Attackerna hade också ägt rum när barnen inte stod under uppsikt av någon vuxen. I rapporten framhåller de indiska forskarna följande: "Regeringens ersättningssystem att omedelbart betala 5 000 rupier för ett vargdödat barn (ett belopp som tidvis överstiger årsinkomsten per capita) resulterade troligen i... omgående försummelser när det gäller barns säkerhet". Händelser av det här slaget kan alltså vara förknippade med extrem fattigdom

3.2 Skador på ren

Renen har i alla tider varit ett viktigt bytesdjur för rovdjuren i Skandinavien och från 1927 har samerna fått ersättning för skador. Från början utgick ersättning bara om skadan inträffade på kronomark och endast för skada av björn och lodjur. 1933 utvidgades rätten till ersättning att gälla också på enskild mark och från 1938 utgick ersättning även för skador av örn. När varg och järv 1946 infördes i systemet fick det i princip den utformning det hade t.o.m. 1995.

Antalet rovdjursdödade ersatta renar låg under slutet av 1940-talet under 1 000. I början av 1970-talet hade det stigit till omkring 2 000 och de sista åren med det system som innebar att man bara fick ersättning för renar som verkligen hittades, ersattes 7–8 000 djur. När Naturvårdsverket 1991 lämnade in sitt Förslag till ett nytt ersättningssystem för rovdjursdödade renar (Naturvårdsverket Rapport 3899) gjorde verket bedömningen att det verkliga antalet rovdjursdödade renar i landet var omkring 16 000 kalvar och drygt 6 000 vuxna per år.

Naturvårdsverkets uppskattning av antalet rovdjursdödade renar byggde i huvudsak på en stor undersökning i fält av sambandet mellan renar och rovdjur. Den genomfördes 1982–1986 i samarbete med Sveriges lantbruksuniversitet och Statens veterinärmedicinska anstalt i Jäkkåaska och Umbyns samebyar i Norrbotten respektive Västerbotten. Den visade bl.a. att den totala dödligheten bland kalvarna under det första levnadsåret var 18,3 procent. Av den dödligheten svarade

rovdjuren för omkring två tredjedelar. De tog alltså omkring 12 procent av kalvarna. Järv och lodjur svarade för ungefär lika stor del och stod tillsammans för mer än 90 procent av de rovdjursdödade kalvarna. Björn och kungsörn svarade alltså tillsammans för återstoden, dvs. mindre än 10 procent.

Beroende på dess inriktning, gav den ovannämnda undersökningen inte alls ett lika väl underbyggt resultat beträffande dödligheten hos vuxna renar. Bland de märkta djuren var den omkring 2 procent per år. I rapporten anges att dödligheten hos främst 1-åriga renar av olika skäl kan vara högre än så. Från många samebyar hävdas det bestämt att både kungsörn och björn kan orsaka avsevärt högre dödlighet framför allt bland kalvar än den som redovisas i undersökningen.

3.3 Skador på andra tamdjur

Björn, järv, lo, varg och kungsörn kan alla orsaka skador på andra tamdjur än renar. I praktiken är det emellertid endast björn, lo och varg som gör detta i någon större utsträckning. Järven orsakar knappast några skador alls på annat än renar. När det gäller kungsörn inträffar det i ett fåtal fall per år att de tar lamm, bl.a. på Gotland. Det händer också att kungsörn angriper mindre hundar och även katter.

I avsnitt 3 i bilagedelen till betänkandet finns en närmare beskrivning av skadesituationen under framför allt 1998.

Fåret är den tamdjursart i Sverige som angrips i störst utsträckning, förutom renar. Under perioden 1990–1998 dödades och ersattes av länsstyrelserna 110–315 får och lamm per år, enligt uppgifter från Viltskadecenter. Därtill kommer att tamdjur dödas utan att det registreras hos någon myndighet. Det gäller främst får och lamm på fritt skogsbete eftersom de normalt inte ersätts av allmänna medel. Antalet sådana får och lamm som dödas av rovdjur kan uppskattas till 100–150 st. per år, enligt Viltskadecenter. Det förekommer bara enstaka rapporter om att getter, nötdjur eller hästar dödas av rovdjur.

Den rovdjursart som dödar flest får och lamm är lodjuret. Hittills har björn och varg gjort detta i betydligt mindre utsträckning. När det gäller vargen är förklaringen förmodligen att den ännu är så pass fåtalig. En annan viktig orsak till det låga antalet angrepp är också att fårägare i områden med fast vargförekomst numera i stor utsträckning använder rovdjurssäkra elstängsel. De elstängsel som krävs för att få ett skydd mot varg- och andra rovdjursangrepp är visserligen dyrare än andra stängsel men länsstyrelserna har betalat ut bidrag till materialkostnaderna. Stängslen har visat sig vara effektiva. Det förekommer inte några vargskador innanför fungerande elstängsel av denna typ, enligt

uppgifter från Viltskadecenter. Stängslen ger även ett gott skydd mot angrepp av lo och björn.

I främst Dalarnas och Gävleborgs län har det inträffat att björnar angripit bikupor. Detta har orsakat problem för enskilda näringsidkare. Enligt viltskadekungörelsen skall ersättning av allmänna medel normalt inte betalas för bikupor som förstörts av en björn. Viltskadecenter har i försök visat att elektriska stängsel effektivt kan förhindra angrepp. Enligt centret är stängslen en praktiskt möjlig och ekonomiskt rimlig förebyggande åtgärd.

Ett problem som vuxit i omfattning under det senaste året är vargangrepp på hundar. Oftast angrips löshundar som används vid jakt på t.ex. hare, rådjur, älg eller fågel. Vargen ser antagligen oftast hunden som en inkräktare i reviret men ibland uppenbarligen också som ett byte. Det förekommer också att varg angriper hundar som inte används vid jakt.

Under jaktsäsongen 1998/99 dödades 11 hundar av vargar i Sverige och Norge. Hittills (november 1999) under jaktsäsongen 1999/00 har 18 hundar dödat. En påfallande stor andel av angreppen har skett i ett särskilt vargrevir, nämligen Årjängreviret. Där dödades 6 hundar föregående jaktsäsong och hittills under innevarande säsong 8 hundar. Detta kan tyda på att någon eller några vargar i reviret har en särskild benägenhet att angripa hundar. I Finland dödas varje år 25–30 hundar av varg, enligt uppgifter från en forskare verksam inom den finska vargforskningen.

Angrepp i Sverige har medfört starka konflikter med jägarna, se avsnitt 13.4, där vi även tar upp arbetet med förebyggande åtgärder.

4 Påverkan på viltstammarna

4.1 Inledning

Frågan om rovdjurens påverkan på viltstammarna har behandlats i en rapport som Henrik Andrén, Olof Liberg och Håkan Sand skrivit på vårt uppdrag. Rapporten finns som avsnitt 4 i bilagedelen till detta betänkande. Vår framställningen i ämnet bygger huvudsakligen på rapporten.

4.2 Älg

Även om det någon gång kan hända att järv och lodjur ger sig på och också lyckas döda älg är dessa arters påverkan på älgstammen försumbar i ett större sammanhang. För björn och varg däremot är älgen ett viktigt byte.

I svenska undersökningar finns det material från över 1 000 kilometers spårning av björn på snö. Längs denna sträcka hade björn 19 gånger försökt jaga vuxna älgar men inget försök hade lyckats. De här spårningarna har i huvudsak gjorts i kärnområden för björn och förhållandena kan vara något annorlunda i områden där björnen återinvandrar. Vuxna älgar kan vara mera utsatta utanför kärnområdena eftersom de kanske reagerar mindre ändamålsenligt inför en uppdykande björn och därigenom utsätter sig för större risk att dödas.

När det gäller predation av björn på älgkalvar förhåller det sig annorlunda. Direkt efter kalvningen när kalvarna ligger stilla och inte följer kon är de mycket sårbara. Dödligheten då har undersökts i ett område i norra Dalarna i en delstudie inom ramen för Skandinaviska björnprojektet. I en älgstam som vintertid var omkring 10 älgar per 1 000 hektar dödade björnarna 20–25 procent av kalvarna. Det visade sig emellertid att omkring hälften av den ökade dödligheten kompensades nästa år. En större andel av de kor som miste sina kalvar tidigt födde nämligen två kalvar året efter. Kor som varit kalvförande till på hösten fick däremot normalt bara en kalv nästa år.

För de skandinaviska vargarna är älgen i dag det viktigaste bytesdjuret. Kommer varg in i renskötselområdet blir renen viktigare och i den södra delen av det område där vargarna nu finns spelar rådjuret en stor roll. Detaljerna är långt ifrån fullständigt kända men en flock vargar i mellansvenska skogsbygder förefaller vintertid döda en älg omkring var femte eller sjätte dag vilket innebär omkring 10 älgar per varg och år. Från Nordamerika vet vi att vargarna dödar färre älgar per tidsenhet i glesare älgstammar, fler i tätare men bara upp till en viss nivå. Kombinerar dessa uppgifter med tanken att det i framtiden kan finnas minst 200 vargar (jfr avsnitt 12.3.5) inte bara i det område i Skandinavien där arten nu finns utan också i en vidare zon inom Sverige och Norge, kan man åtminstone grovt beräkna vad det skulle innebära för älgstammen.

Om 70 procent av de 200 vargarna skulle finnas inom ett någorlunda sammanhängande område i Sverige – och resten i Norge eller ensamma på vandring utanför detta område – skulle de under ett år döda omkring 1 400 älgar. I samma område sköts under jaktsäsongen 1997/98 ungefär 30 000 älgar. Med oförändrad älgtäthet skulle vargarna alltså i detta perspektiv komma att ta knappt 5 procent av det totala jaktuttaget.

Om man begränsar beräkningen till ett enda vargrevir – dvs. en yta på 7–800 kvadratkilometer – blir åtminstone den teoretiska effekten en annan. Vid hög älgtäthet kan flocken under ett år ta 16–48 procent av det möjliga jaktuttaget medan den i ett område med lägre älgtäthet och lägre produktion kan ta ända upp till 80 procent. Detta har emellertid inte konstaterats hända i något svenskt vargrevir. Vintern 1984 – dvs. året efter den först kända vargföryngringen i nutid i Värmland – gjorde Värmlands läns jaktvårdsförbund en flyginventering av älg inom det område som då utgjorde revir för den flock som fanns där. Både älgtätheten och kalvandelen var ungefär lika stor som i omgivande vargtomma områden och Jaktvårdsförbundets slutsats var att vargarna inte hade påverkat älgstammen i nämnvärd omfattning. Det bör emellertid påpekas att detta gjordes vid den tid när den svenska älgstammen inklusive den i norra Värmland var omkring dubbelt så stor som den är i dag.

I delar av Mellansverige finns i dag både björn och varg och det är rimligt att utgå från att den areal där båda finns kommer att öka. Det samlade trycket på älgstammen framför allt inom etablerade vargrevir kommer då, såvitt man kan bedöma, att bli påtagligt. I områden med glesa älgstammar och låg produktion kan det sammanlagda uttaget av de båda rovdjursarterna komma att bli mer eller mindre det som produceras. Det skulle i så fall inte finnas utrymme för någon älgjakt. I områden med tätare älgstammar och högre produktion skulle björn och varg tillsammans komma att ta omkring 20 procent av det möjliga årliga jaktuttaget. En viss reservation bör emellertid göras. Om den förväntade

fortsatta expansionen av björn och varg kommer att ske alltmer mot områden med tätare rådjursstammar, kommer sannolikt en del av bytestagandet att riktas mot denna art. I så fall kommer effekten på älgstammarna att minska i motsvarande grad. I ett lite längre perspektiv skulle också andra bytesdjur – framför allt vildsvin och kronhjort – kunna påverka effekterna på älgstammen av varg och björn.

4.3 Rådjur

Det kan säkert hända någon enstaka gång att björnar och kungsörnar dödar rådjur, men de enda av de här aktuella rovdjursarterna som kan påverka stammarna av rådjur är varg och lodjur. När det gäller vargen och områden i Sverige med både älg och rådjur vet vi inte mycket mer än att vargarna konsumerar mer älg- än rådjurskött men dödar fler rådjur än älgar. Vilken inverkan vargarna har på rådjursbestånden är inte känt.

Det finns emellertid teoretiska beräkningar av vad som skulle kunna hända i områden i Sydsverige om vargar etablerade sig där. Inom ett område med normal täthet av rådjur skulle en flock vargar förmodligen ta större delen av den årliga produktionen av rådjur inom sitt revir, som där förmodligen bara skulle bli ett par hundra kvadratkilometer. I områden med högre täthet av rådjur skulle uttaget bli mindre – sannolikt högst 60 procent av den årliga produktionen.

När det gäller lodjurets påverkan på rådjursbestånden finns det mera kunskap. Vi vet att i områden där det inte finns renar, är rådjuret det viktigaste bytesdjuret för lodjur i Sverige. Det utgör omkring 80 procent av födan. Rådjur eller ren är dock ingen nödvändig förutsättning för att lodjuret skall kunna existera – i Finland saknas rådjuret nästan helt och lodjuren där lever i huvudsak på skogsfågel och hare

Det finns ett antal studier, utförda i helt olika miljöer och med mycket skiftande sammansättning bland tänkbara bytesdjur, som anger att ett lodjur dödar ungefär 70 rådjur per år. Vilken effekt detta har på rådjursstammarna beror på produktionen i dem och hur omfattande den övriga dödligheten är. I den enda svenska studien – utförd på Grimsö Forskningsstation 1997–99 – dödade lodjuren ungefär 13 procent av rådjursstammen per år.

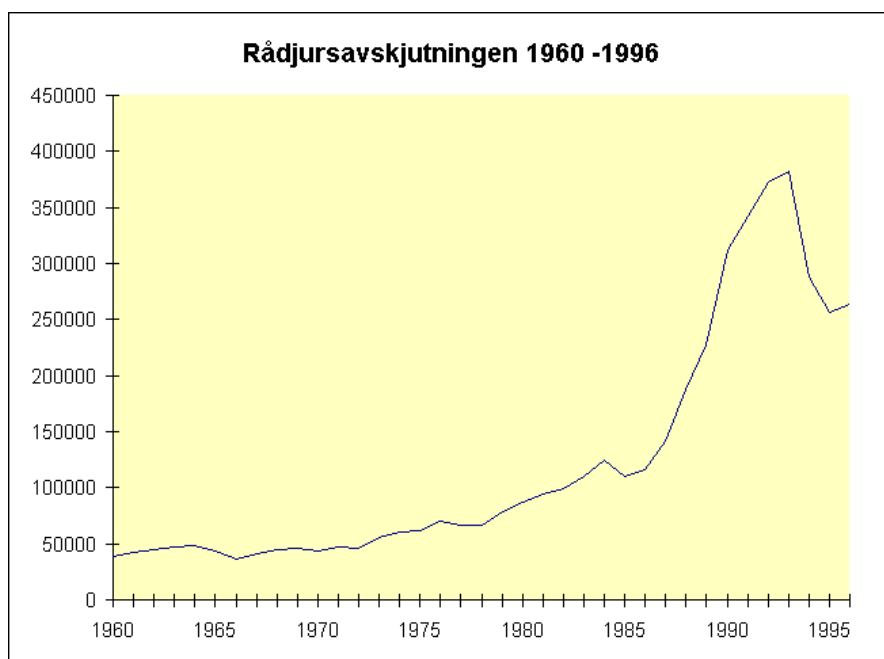
Längre norrut dvs. i de norra och västra delarna av Mellansverige är vintern på ett helt annat sätt en begränsande faktor för rådjuren och här får lodjuret större effekt. Under 1990-talet har rådjursstammarna här gått ner vilket styrks av avskjutningsdata. I större delen av Västernorrlands och Jämtlands län har avskjutningen av rådjur under de senaste två till tre åren sjunkit till extremt låga nivåer. Över stora områden är rådjursstammen inte längre jaktbar, och lokalt har rådjuren helt för-

svunnit. Givetvis har inte lodjuren ensamma orsakat denna utveckling, men i kombination med rävpredation och hårda vintrar kan även en måttligt tät lodjursstam bidra till att rådjursstammen går ner till mycket låga nivåer. Även i lodjursfria områden har rådjursstammen gått ned, men inte alls lika kraftigt som i de lodjurstätaste länen i norr. Att vinterrarna är hårdare i norr kan knappast förklara varför rådjursnivån i de tätaste lodjursområdena sjunkit till den nivå man hade på 70-talet, då vinterklimatet generellt var mycket strängare än idag. I områden där rådjursstammarna minskat drastiskt finns det klara tecken på att också lodjuren har blivit färre.

Söderut är förhållandena helt annorlunda. Den starkaste begränsande faktorn för rådjuren här är rödrävens predation på nyfödda kid. Om lodjuret eller vargen skulle återkomma hit i lite större omfattning skulle det innebära en reduktion av rävsstammen vilket säkert skulle gynna rådjuren. Rådjursstammarna här är så täta att det skulle behövas upp emot 40 lodjur per 1 000 kvadratkilometer – dvs. en mycket hög täthet – innan stammen skulle få någon märkbar effekt på människans jakt på rådjur. Södra Sveriges rådjursstammar kan alltså tåla tämligen höga tätheter av lodjur.

Generellt har den svenska rådjursstammen visat mycket stora beståndsförändringar under de senaste årtiondena. Den växte under hela 1980-talet, nådde en topp kring 1991/92 och har sedan avtagit. En jämförelse av avskjutningen av rådjur under 1990-talet mellan regioner med och utan lodjur visar både på en snabbare och djupare nedgång i de förstnämnda.

Avskjutning av rådjur 1960–1996.

Källa: Svenska Jägareförbundet

4.4 Annat vilt

De stora rovdjursarterna tar förvisso en hel del andra arter bytesdjur än älg och rådjur men det sker i mindre omfattning och eventuella effekter är dåligt kända. Om lodjuret och vargen kommer att sprida sig i Mellan- och Sydsverige är det framför allt vildsvin samt dov- och kronhjort som kan komma att bli aktuella som bytesdjur. Visst kommer rovdjuren dessutom att ta t.ex. harar, bävvar och fåglar men några effekter på stammarna kommer detta knappast att få.

Vår vildsvinstam är mycket produktiv och forskarna tror inte ens att kombinationen av lodjur och varg i ett område med vildsvin skulle få någon påtaglig effekt. Det skulle den däremot kunna få på dovhjorten och kanske t.o.m. på kronhjorten. Dessa arter har mycket lägre produktion än vildsvinet och skulle säkert kunna påverkas, kanske t.o.m. bara av en tätare lodjursstam.

5 Konflikter

5.1 Inledning

Under utredningsuppdraget har vi haft många kontakter med myndigheter och organisationer. Vi har även träffat och genom telefonsamtal och brev haft kontakt med många enskilda människor som på olika sätt berörts av frågor kring rovdjuren. De flesta av dem vi haft kontakt med har varit bosatta inom områden där en eller flera rovdjursarter förekommer.

Beskrivningarna av attityderna till rovdjuren och de konflikter som finns på grund av rovdjursförekomsten bygger till största delen på vad som kommit fram vid dessa kontakter. Även vad vi kunnat ta del av från massmedias rapportering om rovdjursfrågor har bidragit till att ge oss en bild av attityder och konflikter. Vi har också beaktat sådant som skrivits på insändar- och debattsidor i såväl dags- som fackpress. Beskrivningarna är alltså en sammanfattning av de intryck vi fått.

I den mån vi beaktat annat material anges detta i texten.

5.2 Attityder

Olika attityder

Den grundläggande inställningen hos de allra flesta människor vi mött har varit att rovdjuren har en självklar plats i den svenska naturen. Där- emot har många haft olika åsikter om var och i vilket antal djuren skall få finnas. Endast några enstaka personer har sagt sig vilja helt utrota alla eller någon av de aktuella arterna.

Många av dem vi träffat har haft intressen som direkt påverkas negativt av rovdjursförekomsten. Det har t.ex. varit renskötare och får- ägare. Även för jägare kan förekomsten av rovdjur vara någonting negativt eftersom stammarna av vissa bytesdjur påverkas. Å andra sidan är åtminstone en del av rovdjursarterna själva intressanta jaktobjekt. I de nämnda grupperna har attityden många gånger varit att vi visserligen skall ha rovdjur men i mindre utsträckning än för närvarande eller att

rovdjuren i varje fall måste decimeras avsevärt i vissa områden. En inte ovanlig åsikt har varit att rovdjuren måste fördelas över hela landet och begränsas hårt där de gör mest skada på tamdjur eller vilt.

Bland renskötare, andra tamdjursägare och jägare har vi också mött en i grunden positiv inställning till rovdjuren. Det har varit personer som ansett att tillvaron skulle vara fattigare om inte alla arter fanns i de områden där de bedriver sin näring eller jagar.

Vissa, inte minst jägare och renskötare, anser att beslut om jakt efter rovdjur fattas alltför långt ifrån dem som faktiskt berörs av rovdjursförekomsten. Istället för att Naturvårdsverket fattar beslut anser man att besluten bör fattas på kommunal eller i vart fall länsstyrelsenivå. En del jägare har ansett att jägarna själva skall få avgöra i vilken utsträckning jakt skall bedrivas och en del renskötare att samebyarna skall avgöra saken.

Många människor upplever alltså en konflikt mellan centralmakt och lokala intressen eller mellan stad och landsbygd. I våra möten med enskilda människor och organisationer har man ofta gett uttryck för en misstro mot myndigheter. Denna har i första hand riktats mot de ansvariga centrala myndigheterna, dvs. Naturvårdsverket som har ett centralt ansvar för rovdjursfrågorna och som beslutar om t.ex. skydds jakt samt riksdag och regering som ansvarar för utformningen av lagar och förordningar.

För närvarande finns det inte någon av riksdagen beslutad rovdjurspolitik. Många av dem vi träffat har också framhållit att det saknas långsiktiga linjer och klara mål för hur de ansvariga myndigheterna skall handskas med rovdjursfrågorna. Detta bidrar i sig till misstron.

I detta sammanhang måste det emellertid framhållas att vi också mött många som inte uttalat något särskilt missnöje med rovdjursstammarnas utveckling eller hanteringen av rovdjursfrågorna. Det finns många som menar att det är ett särskilt värde i att beslut om jakt fattas på central nivå. Detta har motiverats med att de flesta av de aktuella arterna rör sig över så stora områden att de endast kan förvaltas med hela landet som bas. Man har också ansett att en regional eller lokal förvaltning skulle innebära att besluten skulle komma att styras av högljudda lokala opinioner, som egentligen inte har något bredare stöd.

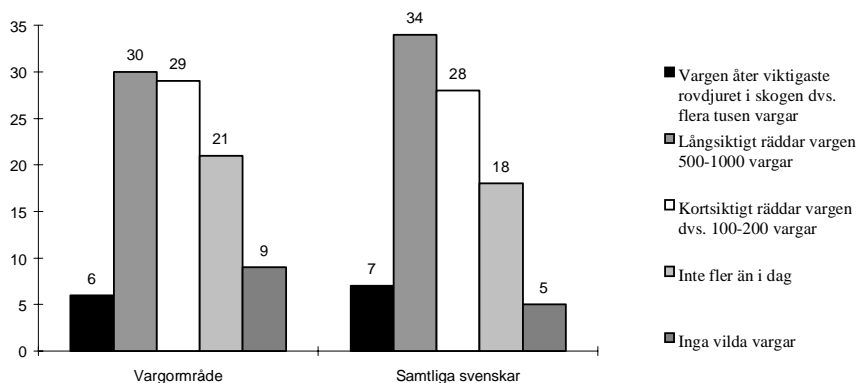
Naturvårdsverkets attitydundersökning

Under hösten 1998 presenterade Naturvårdsverket en undersökning om svenskarnas inställning till varg, som SIFO gjort på uppdrag av verket (Naturvårdsverkets rapport 4933). I undersökningen hade drygt 1 500 slumpmässigt utvalda personer i Sverige och 500 slumpmässigt utvalda

invånare i Värmland, Dalarna och Härjedalen intervjuats om sin inställning till varg. Området Dalarna, Värmland och Härjedalen betecknades i undersökningen som vargområden.

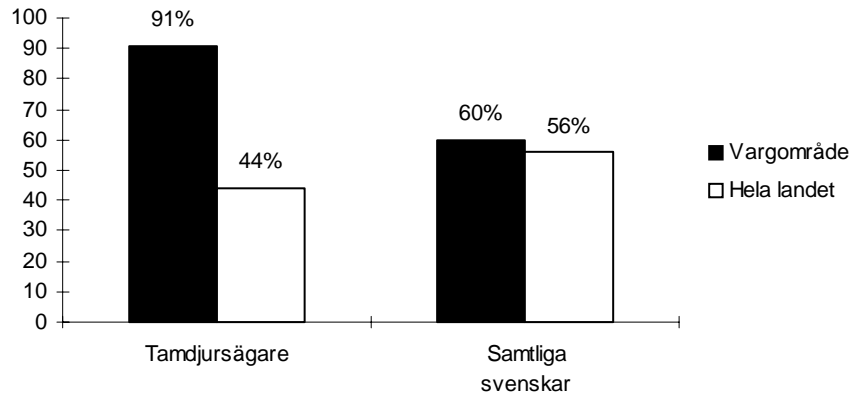
Undersökningen visar att människor i Sverige överlag har en positiv inställning till vargen. De flesta vill se en växande vargstam. Det gäller människor bosatta i såväl vargområden som landet i helhet. Av alla tillfrågade kunde 69 procent acceptera en vargstam som bestod av 100–200 individer eller mer. Motsvarande siffra för personer bosatta på landsbygden var 64 procent och för personer bosatta i vargområden 65 procent. För personer bosatta i storstad var siffran 74 procent. Vid undersökningstillfället var antalet vargar i Skandinavien 40–60 stycken.

Svar på frågan "Hur stor vargstam kan du acceptera?"

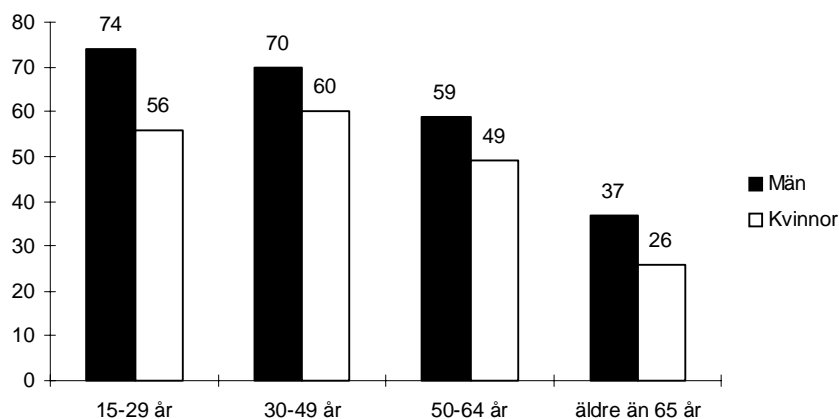
Ett slående resultat från undersökningen är att ca 90 procent av tamdjursägarna i vargområden sade att de kan acceptera varg i närheten av platsen där de bor. För tamdjursägare i allmänhet är siffran 44 procent. Av samtliga tillfrågade accepterade 56 procent varg i närheten av platsen där de bor. Motsvarande i vargområde var 60 procent.

"Skulle du kunna acceptera att ha varg i närheten av platsen där du bor?". Figuren visar andel som valt något alternativet "Ja, absolut" och "Ja, kanske".

När det gäller synen på varg visar undersökningen att det inte finns någon tydlig skiljelinje mellan landsbygd och stad. Skiljelinjen tycks istället gå dels mellan åldrar, dels mellan kön. Yngre personer kan i långt större utsträckning än äldre acceptera varg i sin närhet och män i större utsträckning än kvinnor. Mest negativa är personer som är 65 år eller äldre. Endast 26 procent av kvinnorna i denna ålderskategori kan acceptera varg i närheten av den plats där de bor.

”Skulle du kunna acceptera att ha varg i närheten av platsen där du bor?”. Figuren visar andel ja-svar hos män och kvinnor i olika åldersgrupper, dvs. de som valt svarsalternativen ”Ja, absolut” eller ”Ja, kanske”.

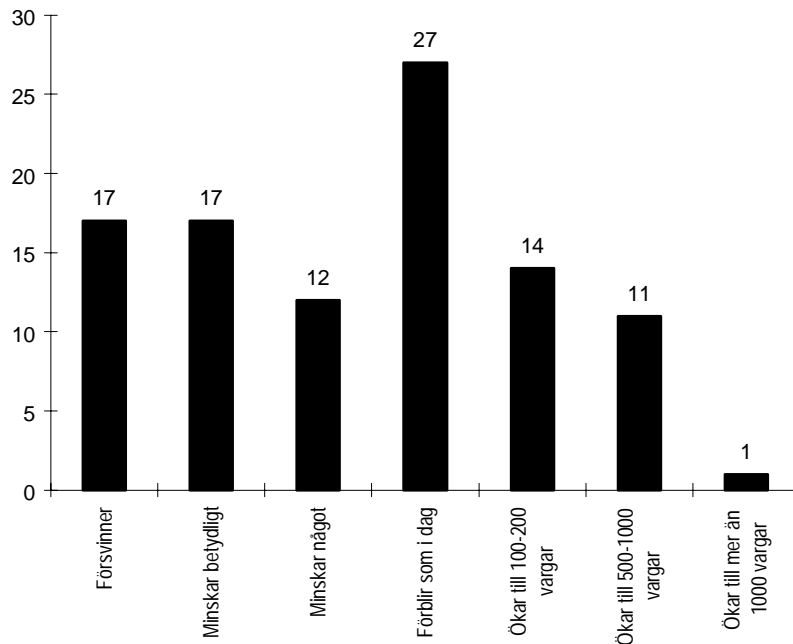

Attitydundersökning i Hagfors kommun

I Hagfors kommun i Värmland pågår ett arbete med att bygga upp ett rovdjurscenter. Ansvarig för projektet är Hagfors kommun. Som ett led i arbetet har den programgrupp som arbetar med projektet under 1997 genomfört en undersökning i Hagfors kommun av attityderna till rovdjur. Undersökningen har presenterats av Länsstyrelsen i Värmlands län (rapport 1998:20). De arter som togs upp i undersökningen var varg, lo och björn. Alla dessa arter förekommer i kommunen. Bland annat har man sedan lång tid ett fast vargrevir där det fötts många valpkullar. Dock finns det mycket som tyder på att vargen under 1999 försvunnit från kommunen.

Undersökningen visade på mer negativa attityder mot varg än Naturvårdsverkets undersökning. Av de tillfrågade svarade 46 procent att de ville att vargen skulle minska eller försvinna helt. Andelen som ville att vargen skulle försvinna helt var 17 procent. 27 procent ansåg att vargstammen skulle förbli på den nivå som den hade vid undersökningstillfället och 26 procent ville att den skulle öka. 12 procent ansåg att stammen borde få öka till minst 500 vargar.

Svar från invånare i Hagfors kommun på frågan:
 ”I Sverige finns cirka 40 vargar – vilken framtida utveckling av den svenska vargstammen skulle Du föredra?”

I undersökningen frågade man också hur man skulle uppleva det att ha varg nära hemmet. 59 procent uppgav att det skulle vara negativt eller mycket negativt, 23 procent att det skulle sakna betydelse och 16 procent att skulle vara positivt eller mycket positivt.

I frågorna beträffande lodjur sades i undersökningen att det fanns ca 1 500 djur i landet som helhet och att 31 hade spårats i Hagfors kommun i den senaste inventeringen. Drygt 52 procent ansåg att antalet lodjur i kommunen borde minska, 32 procent att antalet borde förbli på den aktuella nivån och 8 procent att det borde öka.

Beträffande björnen sades i undersökningen att det fanns 1 000 djur i landet och ca 2–3 stycken i Hagfors kommun. Av de tillfrågade ansåg 26 procent att antalet björnar i kommunen borde minska, 51 procent att det borde förbli på den aktuella nivån och 13 procent ville att antalet skulle öka.

Oro och rädsla

Rovdjuren kan hos människor skapa rädsla för den egna eller för barnens säkerhet. Det gäller främst varg och björn men det förekommer också att man är rädd för lodjur. I en undersökning av vilka djur som svenskarna är rädda att möta låg lodjur och varg ungefär på samma nivå och långt under bl.a. älg och björn. I attitydundersökningen från Hagfors kommun var 17 procent av dem som svarat rädda för lodjur. Ungefär dubbelt så många var rädda för varg och nästan fyra gånger så många var rädda för björn. Däremot har vi inte hört talas om att någon skulle vara rädd för järv eller kungsörn.

Ett ofta återkommande diskussionsämne är frågan om björn och varg är farliga och om det är rationellt att känna rädsla för dem. Det viktiga för oss i detta sammanhang är emellertid att det finns människor som är rädda och att det påverkar deras livsföring. Rädslan innebär att det även i det avseendet finns en konflikt mellan människor och rovdjur. I avsnitt 3 har vi tagit upp frågor om rovdjursangrepp på människor.

Vi har hört många påståenden om att det främst är kvinnor som är oroliga för den egna säkerheten. Emellertid har vi inte själva träffat någon kvinna som sagt sig känna någon särskild rädsla för rovdjur. Det är framför allt äldre kvinnor som sägs vara rädda, vilket också stämmer överens med resultatet från undersökningen om attityder till varg. Äldre kvinnor var den grupp som i minst utsträckning kunde acceptera varg i närheten av bostaden. Rädslan sägs få till följd att man inte vågar vistas i naturen. Man avstår t.ex. från att gå ut i skogen för att plocka bär. Av många som bor på landsbygden ses detta som en stort förlust som försämrar livskvaliteten.

Det förekommer att föräldrar är oroliga för sina barns säkerhet. I områden där det finns varg eller björn kan det hända att man inte vill att barnen skall gå ensamma till skolbussen. Och på platser där det förekommer närgångna björnar vågar man kanske inte låta barnen leka ensamma ute.

Just närgångna björnar är en särskild och påtaglig källa till oro. I många trakter förekommer det att björnar rör sig bland bebyggelse. Rapporter om sådana händelser kommer ofta från olika platser i Dalarnas län. Också i Jämtlands, Gävleborgs och Västernorrlands län har sådana händelser varit relativt vanliga under senare år. Man har också tyckt sig märka fler närgångna björnar i de delar av Norrbottens skogsland som ligger närmare kusten.

Att björnar rör sig i närheten av bebyggelse utgör ett riskmoment och kan orsaka olyckor. Den oro som de närgångna björnarna skapar kan förstärkas av att det ibland tycks råda osäkerhet om vem som skall fatta beslut om avliva björnarna. Polisen tycks inte alltid ha varit medveten

om den möjlighet jaktlagen ger dem att avliva djur som bedöms kunna vara farliga (avsnitt 7.4.4).

Även lodjur rör sig ibland i närheten av bebyggelse, vilket kan skapa oro. Vi har t.ex. träffat föräldrar som frågat sig om de vågar låta en barnvagn med ett spädbarn stå utomhus. Men lodjuret skapar kanske främst oro beträffande mindre husdjur som hundar och katter. Det är väl känt att lodjuret kan ta katter och det kan även hända att det tar mindre hundar. Det förhållandet att lodjuren rör sig så nära bebyggelse att de överhuvud taget kan ta husdjur skapar i sin tur en annan oro. Man uppfattar lodjurets beteende som onormalt och ställer sig frågan hur det är med balansen i naturen. En fråga vi mött är om lodjurets beteende kan förklaras av att det gjort slut på alla naturliga bytesdjur och därför söker sig mot bebyggelse.

Det förekommer också att vargar betar sig oskyggt. Det kan röra sig om vargar som uppträder i närheten av skogsmaskiner eller någon gång i närheten av bebyggelse. Det finns också påståenden om att vargar uppträtt aggressivt mot människor eller kopplade hundar, vilket de utsatta upplevt som mycket obehagligt och skrämmande.

Utplantering av rovdjur

Under årtionden har det cirkulerat rykten och anklagelser om olagliga utplanteringar av varg. Också vi har mött rykten om utplanteringar. Framför allt har det gällt just varg men man har också talat om utplantering av björn.

Det ligger utanför utredningsuppdraget att försöka utreda hur dessa rykten uppkommit eller deras sanningshalt. Förekomsten av ryktena är ändå av intresse ur vårt perspektiv. De kan säkerligen anses vara uttryck för många olika saker. Bland annat kan man i ryktena se en misstro mot myndigheter och människor som lever på andra platser än de där varg och björn förekommer. Ryktena kan alltså sägas uttrycka den konflikt mellan landsbygd och stad som många upplever.

Diskussionen om utplanteringar hänger många gånger samman med en motvilja mot det som man anser som onaturligt. Man kan acceptera att t.ex. vargen själv vandrar in i trakten där man bor och etablerar sig där. Även om man helst skulle se att vargen inte kom tillbaka så vill man ändå att naturen skall få ha sin gång. Etablerar sig vargen av egen kraft så accepterar man den. Däremot kan man inte acceptera att människan griper in och planterar ut varg eller något annat rovdjur. Denna syn på frågan om utplanteringar finns inte bara hos dem som anser att utplanteringar förekommit. Tvärt om så verkar den negativa synen på utplanteringar ganska utbredd. Däremot accepterar man lättare att

människan griper in i naturens utveckling på så sätt att man med hjälp av avskjutning håller rovdjursstammarna nere.

Vi har emellertid också mött en annan syn på utplanteringar. Resonemanget har då utgått från att en vargstam som är isolerad och alltför liten skulle riskera att dö ut på grund av inavelseffekter. Man har menat att en liten vargstam skulle kunna få ett genetiskt tillskott genom utplanteringar av vilda vargar från andra håll. På så sätt skulle man i Skandinavien kunna hålla en stam som är betydligt mindre än vad som kan anses långsiktigt livskraftig utan invandring. Det skulle alltså inte vara nödvändigt att låta stammen växa, vilket man sett som en fördel.

5.3 Rennäringen

Allmänt

De skador som rovdjuren gör på rennäringen skapar konflikter som är oerhört starka. Grunden är förstås skadorna i sig, som medför en konflikt mellan renägarna och rovdjuren som sådana. Till detta kommer att rovdjur endast får jagas i begränsad omfattning. Detta skapar en konflikt mellan rennäringen och riksdag och regering, som ansvarar för jaktreglernas utformning, och med Naturvårdsverket som beslutar om jakt. Ovanpå dessa konflikter kommer att många renägare anser att de inte från staten får full ersättning för de renar som dödas av rovdjur. Detta skapar ett missnöje som riktar sig mot regeringen och även Naturvårdsverket.

Många renägare anser att de försatts i en situation som sammantaget är helt omöjlig. Skador uppstår utan att de tillåts förhindra dem och utan att de får tillräcklig ersättning.

Skador

Rennäringen drabbas i större utsträckning än andra näringar av förluster orsakade av rovdjur. Exakt hur många renar som dödas av rovdjur per år vet man inte men det kan röra sig om 20–30 000 (avsnitt 3.2). Enligt uppgifter från Jordbruksverket var det totala antalet livrenar, dvs. renar som inte tagits ut till slakt utan som används i produktionen, 1998 ca 230 000. För 1999 anslogs i statsbudgeten 35 miljoner kr till ersättningar för rovdjursrivna renar. För övriga näringar anslogs för alla typer av skador orsakade av vilda djur totalt 18 miljoner kr, vilket skall användas både till bidrag till förebyggande åtgärder och till ersättningar

för skador. När det gäller andra näringar än rennäringen utgör rovdjurskadorna endast en mindre del av alla viltskador.

Björnstammen i renskötselområdet har under senare år ökat. Järvstammen har sedan 1996 varit mer eller mindre oförändrad medan lostammen under samma tid gått ner. Därtill förekommer kungsörn i en tämligen stabil stam. Varg förekommer i mindre utsträckning. Många renskötare hävdar att rovdjursstammarna nu sammantaget nått upp till sådana nivåer att det på flera håll är i det närmaste omöjligt att bedriva ekonomiskt lönsam renskötsel. Rovdjursförlusterna är helt enkelt för stora. Särskilt svår menar man att situationen är för de yngre som vill starta som renskötare. Åtminstone i vissa områden anser man att det inte går att bygga upp en renhjord på grund av rovdjuren. Detta tycks främst vara fallet i norra Jämtland men också på andra platser.

Rennäringens utsatthet hänger samman med det sätt på vilken den bedrivs. Renarna rör sig fritt över stora områden och de flyttas mellan olika platser allt efter årstid. Eftersom hjordarna rör sig över stora områden, ibland i otillgänglig terräng, är det svårt att bevaka dem. Det är också svårt att bygga fasta anläggningar som t.ex. gärdar med elstängsel för att förhindra skador. Rennäringen bedrivs också i delar av landet där det finns stora områden med ingen eller mycket gles bebyggelse. Områdena utgör alltså en relativt ostörd miljö för rovdjuren samtidigt som de är svårtillgängliga för renskötaren.

Skadorna skapar konflikter. Den enskilde renägare som mister en ren gör en ekonomisk förlust. En rovdjursdödad ren innebär för det första en direkt förlust av renens slaktvärde. Rovdjuret tar det kött renägaren skulle kunna sälja. Dessutom kan en rovdjursdödad ren innebära en förlust av produktionsvärde. Om en ung vaja dödas innebär det att ägaren går miste om ett djur som i sin tur varje år under många års tid skulle kunna producera nya kalvar. En ytterligare aspekt är att rovdjursförlusterna minskar möjligheterna att effektivisera rennäringen. En viss andel hon- respektive hanrenar och viss åldersstruktur på en hjord kan ge större ekonomiskt utbyte än en annan sammansättning. En renskötare kan också försöka öka avkastningen genom avelsarbete. Allt sådant arbete försvåras eller blir omöjligt om rovdjursförlusterna blir alltför stora. Det blir då rovdjuren och inte renskötaren som avgör vilka djur som skall tas ur hjorden.

Rovdjursförekomsten skapar också andra olägenheter för rensköterna. Vid rovdjursangrepp kan t.ex. renarna drivas bort från ett betesområde.

Något om de olika arterna

Många renskötare menar att björnen på våren söker sig till kalvningslanden och där tar stora mängder nyfödda kalvar. Vissa hävdar att björnen även senare på året tar ren i stor utsträckning. T.ex. sägs det att björnen innan den går i ide kan slå ett par renar och lägga upp som förråd till våren. I vissa skogssamebyar anses björnen vara ett särskilt stort problem.

Järven förekommer i större antal längre norrut och anses följaktligen som ett större problem där än i sydligare delar av renskötselområdet. Järven dödar ofta flera renar på en gång och lägger upp förråd när omständigheterna är fördelaktiga för järven. Det verkar som detta bidrar till en negativ syn på järven. Från renskötare har vi också fått höra att den är särskilt "grym". Det förekommer berättelser om järv som endast skadar renar för att sedan lämna dem att självdö eller rent av för att renen inte skall kunna förflytta sig. I det sistnämnda fallet kan sedan järven återkomma vid ett lämpligt tillfälle och döda renen.

Inom renskötselområdet finns de tätaste lodjursstammarna i de norra delarna av Jämtland. Lodjuret är en effektiv jägare och inom renskötselområdet utgör renen dess stapelföda. Många renskötare menar att lodjuret i de mest utsatta samebyarna helt omöjliggör all långsiktig renskötsel.

Det anses allmänt att det är omöjligt att bedriva renskötsel i områden där det finns en fast vargstam. Det som skiljer vargen från de andra rovdjuren är att den gör skada inte bara genom att den river renar. Vargen jagar på ett sådant sätt att renhjordarna kan flyttas och splittras under jakten. Därför menar många renskötare att vargen skapar mycket och tidsödande extra arbete. Hjordarna måste samlas och flyttas. De jagade renarna kan också blandas med renar från andra samebyar. Då tillkommer arbetet med att skilja renarna åt. Det kan också hända att det blir omöjligt att få ihop renarna igen efter ett vargangrepp. Konsekvensen kan då bli att renarna hamnar på omöjliga platser med svält-död som följd.

För närvarande finns endast ett fåtal vargar i renskötselområdet men under 90-talets första hälft har föryngring skett vid några tillfällen. De problem med varg under senare tid som kommit till vår kännedom har rört djur som mer tillfälligt har uppehållit sig i områden där det samtidigt funnits renar. Det kan ha rört sig om vargar som kommit söderifrån eller om djur som invandrat från den finsk-ryska populationen. Om den skandinaviska vargstammen fortsätter att utvecklas på det sätt som skett de senaste tio åren kommer vargen att uppträda allt oftare inom renskötselområdet. Enligt bedömningar av forskare verksamma inom vargforskningsprojektet vid Grimsö Forskningsstation är det bara en

tidsfråga innan det finns föryngringar och alltså familjegrupper inom renskötseområdet, såvida inte människan griper in och styr utvecklingen.

De flesta är överens om att kungsörnen orsakar skada bland renarna och att den främst tar små kalvar. Däremot råder olika meningar om i vilken utsträckning det sker och huruvida det särskilt är sjuka och svaga kalvar som drabbas. Från renskötarehåll har vi fått uppgifter om att det finns tecken på att skador orsakade av kungsörn ökat under senare år. Bland annat har det sagts att det på vissa håll samlats ovanligt många kungsörnar vid kalvningslanden. Andra har också sagt att antalet vajor som förlorat sina kalvar innan kalvmärkningen varit ovanligt stort. Det har också förekommit uppgifter från renskötare om att vuxna renar haft skador runt ögonen, vilket skulle tyda på att de attackerats av örn.

Skydds jakt

Ett förhållande som bidrar till konflikten mellan rennäringen och rovdjuren är att jakt på rovdjur endast tillåts i begränsad omfattning. Många renskötare ser sig därigenom försatta i en situation där de inte kan göra något för att styra utvecklingen. Skadorna ökar utan att de tillåts ingripa. Förutom att jakten har en konkret betydelse tycker många renskötare att den även har en psykologisk effekt. Om man får skjuta något eller några rovdjur så har man åtminstone en möjlighet att påverka sin situation. Det blir då lättare att acceptera de rovdjur som ändå finns.

En särskild fråga är möjligheterna att bedriva skydds jakt utan föregående beslut av Naturvårdsverket. För många tycks det vara oklart när man har rätt att döda ett angripande rovdjur. Och om man använder den rätt man har att döda ett angripande djur blir resultatet regelmässigt en polisutredning, vilket upplevs som obehagligt.

Naturvårdsverket tillåter numera varje år skydds jakt på ett visst antal björnar. Hösten 1999 fick 55 björnar skjutas i landet som helhet. Från renskötarehåll hävdas ofta att det är ett för litet antal som får skjutas. Många renskötare anser också att björnar inte fälls på de platser där de gör skada för rennäringen. Antalet björnar som får skjutas fördelas huvudsakligen länsvis, dvs. att ett visst antal får skjutas i ett visst län. Renskötarna menar att områdena skulle preciseras mera. Då skulle avskjutningen kunna styras till de områden där björnarna gör mest skada.

Också när det gäller lo tillåter Naturvårdsverket numera årligen skydds jakt. De senaste åren har det i landet som helhet rört sig om omkring 160 djur per år, varav omkring 120 i renskötseområdet. Inom renskötseområdet har kvoten långt ifrån fyllts. Från renskötarehåll anser

man att detta beror på flera olika faktorer. För det första så menar man att lodjursjakt är så tidskrävande att man helt enkelt inte hinner lägga ner den tid som behövs. Man anser också att jakten med kulvapen endast är tillåten under den tid på året då det är som mest snö, vilket gör det svårt att använda hund. Man får heller inte använda snöskoter i den utsträckning som man tycker är nödvändigt för att göra jakten effektiv. Fällfångst har endast varit effektiv på vissa platser.

På grund av svårigheterna med lojakten anser många renskötare att statliga jägare bör sköta avskjutningen. För att kunna göra jakten mer effektiv har vissa samebyar i sina ansökningar om skydds jakt begärt att få tillstånd att jaga från helikopter.

Naturvårdsverket har tillåtit skydds jakt på järv i mycket begränsad omfattning. När det gäller varg har det inte på många år tillåtits någon skydds jakt inom renskötselområdet. På örn har det inte tillåtits någon skydds jakt.

I förslaget till nytt ersättningssystem för rovdjursrivna renar talas om hur många rovdjursföreningar en sameby skall behöva tåla, s.k. toleransnivåer (avsnitt 8). Bland renskötarna är det många som ser förslaget som en överenskommelse mellan myndigheterna. Många anser att Naturvårdsverket svikit överenskommelsen genom att inte tillåta skydds jakt i sådan omfattning att rovdjursantalet kunnat hållas på den nivå som man sagt. Samtidigt har dock den rapporterade avskjutningen av lo inte nått upp till de tillåtna kvoterna.

Ersättningar

Skydds jakten är begränsad och förknippad med svårigheter. Det får därför stor betydelse i vad mån rovdjursförluster ersätts. Som nämndes inledningsvis betalar staten ut ersättningar för rovdjursförluster. Det nuvarande ersättningssystemet finns beskrivet i avsnitt 8. Det huvudsakliga syftet med att betala ersättningar är att ge renägarna en skälig ersättning för förlusterna och det merarbete de skapar. Detta hoppas man i sin tur medför att konflikterna på grund av skadorna om inte försvinner, så i varje fall minskar. Därtill är tanken med det nuvarande ersättningssystemets utformning att det skall stimulera till förebyggande åtgärder och även bidra till en mer positiv syn på rovdjursförekomst.

Ersättningssystemet innebär att man utifrån rovdjursförekomsten i varje sameby fastställer hur stor ersättning samebyn skall få. Den verkliga förlusten av renar har som huvudregel inte någon betydelse. Det antal renar som räknas fram skall också vara högre än de verkliga förlusterna. Meningen är att bl.a. merarbete på grund av rovdjursförluster på så vis skall ersättas.

De allra flesta renägare vi träffat har ansett att det nuvarande ersättningssystemet i princip är bra. Men det finns ett stort missnöje med de ersättningsbelopp som betalas. Från renägarhåll hävdas att det belopp som betalas per ren enligt systemet är långt under det verkliga värdet. Detta har bidragit till att skärpa konflikten mellan rennäringsen och rovdjuren. Toleransen ökar inte när ersättningen inte motsvarar vad man menar att man har anledning att kräva.

Det belopp som för ett visst år skall användas till ersättningar anslås i förväg. Statsbudgeten för t.ex. 1999 fastställdes under hösten 1998. Detta innebär att storleken av den totala ersättningen bestäms innan man gjort de rovdjursinventeringar som ligger till grund för fördelningen mellan samebyarna av totalbeloppet. Det kan då inträffa att rovdjursförekomsten i renskötselområdet som helhet ett år ökar utan att det totala ersättningsbeloppet ökat i motsvarande grad. Följden blir då att ersättningen per ren enligt systemet minskar. Att totalbeloppet är bestämt i förväg för också med sig att en stor rovdjursförekomst i en sameby innebär att det blir mindre pengar till de andra. Bristerna på flexibilitet har hos många renägare skapat misstro mot systemet, vilket i sin tur bidrar till att skapa en negativ inställning till rovdjuren.

Ersättningssystemet kan också skapa konflikter mellan samebyar. Tvister kan uppstå om vilken by som skall få tillgodoräkna sig en viss rovdjursförekomst. Systemet kan också medföra att det uppstår konflikter mellan olika regioner. I Jämtland t.ex. är lodjuret vanligare än längre norrut. En loföryngring ger lika stor ersättning som en järvföryngring. I byar längre norrut där järven är det stora problemet kan det upplevas som om de sydliga byarna gynnas på ett orättvist sätt. Eftersom järven inte är lika talrik som lon blir den totala ersättningen för järv lägre än den totala loersättningen. Det kan då finnas ett intresse från nordliga byar att verka för att lodjuret ersätts med värdet av ett mindre antal renar än järven.

Missnöjet med ersättningssystemet har inte bara betydelse för renägarnas syn på rovdjuren och rovdjursförlusterna. Det är också en grund för misstro mot regeringen, som anses ha ansvaret för att inte tillräckligt mycket pengar avsätts för att täcka rovdjursförlusterna.

Systemet har också varit utgångspunkt för kritik mot Naturvårdsverket, som tillsammans med Sametinget tog fram förslaget till nytt ersättningssystem. Kritiken gäller både frågan om ersättningsbeloppens storlek och frågan om hur många rovdjursföryngringar en sameby måste tåla.

5.4 Annan tamdjursskötsel

När det gäller tamdjursskötseln, förutom rennäringen, finns det anledning att i detta sammanhang skilja på vad som kan kallas vanlig djurhållning och fäbodbruket. Med vanlig djurhållning avser vi sådan där man håller djuren inom stängsel på hagmarker i anslutning till en gård. Fäbodbruket däremot bygger på att man har djur på bete i skogen. Ofta går djuren fritt men det förekommer också att man har dem inom stängsel. För de flesta fäbodbrukare är djurhållningen en binäring. Genom att driva fäbodor bevarar man också en kultur och bidrar till att hålla landskapet öppet. Många fäbodbrukare får del av EU:s jordbruksstöd just för att hålla landskapet öppet.

Det är svårt att få fram exakta uppgifter om fäbodbrukets omfattning. Vi har i kontakter med Dalarnas fäbodbrukarförening fått uppgift om att det i länet finns minst 75 fäbodor i bruk. Enligt föreningen gick under sommaren 1998 ca 600 nötdjur inklusive kalvar, ca 500 får och ca 140 getter på fritt skogsbete i Dalarna. Fäbodor finns även i Värmlands, Jämtlands, Gävleborgs och Västernorrlands län. Även i Västerbotten finns enstaka fäbodor.

Vårt intryck är att rovdjursförekomsten inte orsakat några mer utbredda konflikter med tamdjursskötseln. Förklaringen ligger förmodligen i att länsstyrelserna kunnat stödja tamdjursägarna och lämna bidrag till effektiva förebyggande åtgärder. De skador som ändå uppstått har i stor utsträckning kunnat ersättas.

Fäbodbruket har en något speciell situation. Förekomst av rovdjur kan påtagligt inskränka möjligheterna att hålla djur på fritt bete i skogen. Många fäbodor ligger också på platser med lämpliga miljöer för rovdjur. I dagsläget är problemen med rovdjurskador visserligen generellt sett begränsade. Det finns emellertid en utbredd oro för vad de växande rovdjursstammarna kan innebära i framtiden.

5.5 Jakten

Mellan rovdjur och jaktintressen uppstår konflikter främst av två skäl. För det första kan jägarna uppfatta rovdjuren som konkurrenter om vissa bytesdjur. För det andra förekommer det att främst varg men även björn och lo angriper jakthundar som används för jakt på andra arter. Dessutom kan rovdjursförekomst även skapa andra typer av konflikter, som rör värdet av jakträdden. Om rovdjuren orsakar, eller anses orsaka, minskningar av t.ex. älg- och rådjursstammarna minskar jakträddens värde, vilket i sin tur kan innebära att priserna på fastigheter och jaktarrenden kan sjunka. Markägaren förlorar då inkomster eller i varje fall

möjligheter till inkomster. Och för den jägare som har ett löpande långsiktigt arrendeavtal ändras förutsättningarna på motsvarande sätt. Värdet av det han eller hon arrenderat minskar.

För de flesta svenska jägare är jakten ett fritidsnöje. För en stor grupp ger den också ett viktigt tillskott till hushållsekonomin. Framför allt i glesbygden är jakten för många också en väsentlig del av livsstilen och livsföringen. Detta innebär att de konflikter som uppstår på grund av rovdjursförekomst kan få en mycket stark laddning.

Försök har gjorts att ekonomiskt värdera jakten. Jägareförbundet har presenterat siffror från en undersökning som gjordes 1987 vid Sveriges lantbruksuniversitet i Umeå. Undersökningen visade att det totala jaktvärdet av de svenska viltstammarna då uppgick till 1,5 miljarder kronor. Av detta utgjordes 67 procent av rekreationsvärde och 33 procent av köttvärde. Utifrån de principer som användes vid undersökningen skulle jaktvärdet för enbart älg 1997 kunna uppskattas till 1,1 miljarder kr, enligt Jägareförbundet.

När det gäller konflikter mellan jägare och rovdjur tycks skillnaderna vara stora mellan olika delar av landet. Konflikterna är starkast i de södra delarna av rovdjurens nuvarande utbredningsområde. Vårt intryck är att de är starkast i området runt sydvästra delarna av Dalarnas län, Värmlands län och västra delarna av Örebro län samt i Dalsland, dvs. områden dit rovdjuren nyligen återkommit och där numera en stor del av Skandinaviens vargstam och även täta stammar av lo finns. I området finns alla de typer av konflikter vi beskrev inledningsvis. När man sedan kommer längre norrut verkar konflikterna inte vara lika uttalade.

När det gäller lodjuret är den främsta konfliktorsaken de minskande stammarna av rådjur. På många håll anser jägare att lodjuret bär största skulden till detta. Främst i Värmlands, Dalarnas, Örebro och Västmanlands län har detta lett till krav på ökad jakt på lo. Även i Gävleborgs och Västernorrlands län liksom i Västerbottens kustland menar många att lojakten bör öka. Även om jägare också i Jämtlands län och längre norrut anser att lodjuret avsevärt påverkat rådjursförekomsten tycks det där inte betraktas som ett lika stort problem som längre söderut. En förklaring kan vara att rådjuret har en mindre betydelsefull ställning som jaktbart vilt ju längre norrut man kommer.

Det står klart att lodjuret särskilt i Norrland och norra Svealand har bidragit till minskade stammar av rådjur. Även andra faktorer spelar in (avsnitt 4.2).

För många jägare finns det en positiv sida av den ökande lostammen. Lodjuret erbjuder jaktmöjligheter och anses ha ett högt trofévärde. Även det förhållandet att lodjuret tar räv ses av jägare som något positivt eftersom räven i stor utsträckning tar rådjurskid. Detta komplicerar även frågan om lodjurets påverkan på rådjursstammarna.

När det sedan gäller vargen anser många jägare, åtminstone i Värmland och Dalarna, att vargen har del i minskningen av rådjurstammen. Trots detta verkar det inte som konflikten är lika stor som beträffande lodjuret.

Däremot finns det de som har jaktmarker inom vargrevir som menar att älgstammen påverkats i hög grad. Den oro och ilska som detta skapar har förstärkts av att det från stora skogsbolag, som arrenderar ut stora områden till jaktklubbar, kan komma krav på att älgstammen skall minskas till kanske hälften av den nuvarande nivån. Älgen åstadkommer i dag betydande skador på bl.a. ungsbogen, vilket leder till produktionsbortfall. Den hindrar också lövträd från att växa upp i skogar som annars domineras av barrträd och motverkar på så sätt skogsbolagens strävan att få en mer blandad skog. Från jägarhåll menar man att konsekvensen av en minskad älgstam kan bli att avkastningen räcker till vargen men inte till jägarna.

Den största konflikten mellan jägare och varg uppstår till följd av att det händer att vargar tar hundar. Det har då främst rört sig om hundar som antingen använts vid jakt eller som tränats eller deltagit i jaktprov. Vargangreppen har skapat stor oro och mycket negativa reaktioner bland vissa grupper av jägare. Konflikten har stärkts av att reglerna om skydds jakt inte ger en hundägare rätt att döda en varg som angriper hans eller hennes hund, såvida ägaren inte fått tillstånd från Naturvårdsverket. Dessutom var det sedan mitten av 90-talet inte möjligt att få ersättning från staten för hundar som kunnat försäkras. Sedan september 1998 kan ersättning betalas oavsett möjligheterna att teckna en försäkring men det tycks inte ha minskat konflikten.

I landet som helhet är det visserligen långt vanligare att jakthundar vådaskjuts av jägare än att de angrips av varg. Och än vanligare är det att de dödas eller skadas i trafiken. Men även om problemet med vargangrepp i detta perspektiv är litet är angreppet naturligtvis allvarligt för hundens ägare. Vargangreppen förekommer också många gånger i glest bebyggda områden där trafiken inte utgör en stor fara. I dessa områden kan alltså vargangrepp relativt sett utgöra en större risk än i andra områden. Dessutom anses angreppen utgöra ett hot mot jakt med löshund, vilken har djupa traditioner i Sverige. Ett sätt att förebygga skador skulle annars vara att jaga med hund i band. Flera jaktformer kräver emellertid en lös hund som rör sig långt från föraren. Det gäller t.ex. harjakt med stövare och vissa former av jakt på bl.a. älg, rådjur och skogsfågel. Många jägare menar också att i de fall löshund kan ersättas med kopplad hund så blir jakten mindre effektiv.

Även björnen har älg som bytesdjur. Men någon större konflikt av den anledningen tycks för närvarande ändå inte finnas runt björnförekomsten. Synen på björnen tycks istället vara i grunden positiv bland

jägarna. Den positiva synen stärks säkert av att björnen anses vara ett intressant jaktobjekt. Från vissa håll har emellertid framhållits att man inte kan acceptera att björnstammen ökar i sådan grad att den påtagligt påverkar älgstammen negativt.

Beträffande järv och kungsörn finns ingen konflikt med jaktintressena.

De stora skogsbolagen upplåter jaktarrenden på stora områden. I Naturvårdsverkets förslag till åtgärdsprogram för de stora rovdjursarterna som presenterades 1998 framfördes förslaget att bolagen bör anpassa arrendeavgifterna till att rovdjursförekomsten ökat och tillgången på jaktbart vilt därmed minskat. På så sätt skulle bolagen kunna ta ett ansvar för den biologiska mångfalden. Från bolagens sida har det ifrågasatts om det är deras uppgift att på detta sätt bekosta rovdjurspolitiken. Många jägare är emellertid av den åsikten att en stor rovdjursförekomst måste påverka arrendena. Särskilt om bolagen radikalt vill minska älgstammen för att minska skogsskadorna anser många att arrendena bör sänkas avsevärt.

Långt ifrån alla jägare ser ett motstående intresse i rovdjursförekomst, vilket väl framgår av undersökningen av attityder till varg. Många ser det t.ex. som en del av den ekologiska balansen att rovdjuren minskar rådjursstammarna till en nivå som uppfattas som naturlig. Att vargen är ett hot för jakthundar kan också ses som naturligt. Jakthundar lever ett farligt liv och vargen är en fara bland andra.

5.6 Jaktbrott

5.6.1 Metoder

Det förekommer olaglig jakt, dvs. jaktbrott på björn, järv, lo, varg och kungsörn. Många gånger begås jaktbrotten med grymma metoder. Ofta kan detta säkerligen förklaras av att förövaren griper tillfället i flykten och då inte har tillgång till vanliga jaktvapen. Andra gånger kan det förklaras av att förövaren måste använda metoder som annars inte är tillåtna för att minska risken för upptäckt. Och i den mån vanliga jaktliga metoder används finns det anledning att tro att man uppträder på ett sätt som man inte gör vid vanlig jakt. Man kanske utnyttjar också dåliga skottillfällen och man gör knappast några ansträngningar för att hitta skadskjutna djur.

Berättelser och rapporter om olaglig jakt med hjälp av snöskoter återkommer ständigt. Ofta handlar det om djur som spåras och jagas långa sträckor med hjälp av skoter innan de skjuts, körs över eller dödas på annat sätt. Här kan nämnas ett par exempel. Under våren 1999 fick

en olaglig björnjakt i Vittangi stor uppmärksamhet i massmedia över hela landet. En björnhona och hennes ungar har förföljts av snöskotrar i två mil innan de dödades. Från vintern 1999 finns en rapport från länsstyrelsen i Västerbotten (brev till miljöministern, dnr 2719–5471/99) om en olaglig jakt på järv. Länsstyrelsen naturbevakare hade kunnat spåra en skoterjakt i Vindelfjällens naturreservat. Järven hade förföljts och körts över fyra–sex gånger och slutligen skjutits med hagelgevär.

Fällor tycks ofta komma till användning. Från länsstyrelsen i Västerbotten har man rapporterat att man bara under vintern 1998/99 hittat tre fällor som varit avsedda för järv. Fällorna hittades i Vindelfjällens naturreservat. Naturbevakarna har också spårat trebenta järvar. Det är högst sannolikt järvar som fastnat i saxar och sedan gnagt av sig benet för att komma loss. Också i Sösjö i Jämtland hittades under våren saxar gillrade både för järv och kungsörn.

Gift tycks också komma till användning. I Värmland har Naturvårdsverket hittat förgiftade beten som varit utlagda på sådant sätt att syftet uppenbart varit att förgifta varg. Och våren 1998 tvingades polisen i Idre att avliva två kungsörnar som visade tydliga tecken på förgiftning. I det fallet har Statens veterinärmedicinska anstalt dock inte kunnat vare sig bekräfta eller dementera att örnarna verkligen var förgiftade. När det gäller kungsörn har vi också mött många påståenden om störningar under häckningen. De vuxna fåglarna klarar sig då men äggen kallnar eller så dör ungarna. Det har också förekommit fall där man sågat ned eller bränt träd med kungsörnsbon.

Under sommaren 1999 inkom ett anonymt brev till Naturvårdsverket. Brevskrivaren förklarade att man "från Dalarna till Bohuslän" börjat lägga ut förgiftade beten för varg. I brevet sades också att det fanns en fördel med att skjuta varg med helmantlade kulor. Vargen dör då inte omedelbart utan hinner lämna skottplatsen, vilket minskar riskerna för upptäckt. Till viss del bekräftades brevets innehåll genom ett telefonsamtal till verket dagen efter att brevet inkommit. En kvinna ringde och berättade att hennes hund förgiftats och dött av glykolförgiftat kött som den hittat i skogen. Naturvårdsverket fick sedan från en veterinär bekräftelse på att hunden verkligen dött av glykolförgiftning.

5.6.2 Omfattningen

Det är svårt att uppskatta omfattningen av jaktbrotten avseende stora rovdjur och kungsörn. För att göra detta skulle man kunna utnyttja brottsstatistiken. Med utgångspunkt i statistiken skulle man kunna få fram uppgifter om domar och anmälningar. Detta skulle emellertid kräva en omfattande arbetsinsats eftersom statistiken inte i sig innehåller tillräckliga uppgifter för att identifiera brott som innefattar olaglig jakt på rovdjur. Man skulle vara tvungen att kontrollera varje enskild anmälan och dom angående jaktbrott för att se om de avsåg rovdjur. De uppgifter man skulle få fram skulle inte heller kunna anses spegla omfattningen av den totala brottsligheten.

När det gäller björn, lo och järv har vi därför valt att vända oss till de forskningsprojekt som pågår beträffande dessa arter. Projekten har utifrån uppgifter om djur försedda med radiosändare kunnat göra uppskattningar och dra slutsatser beträffande den olagliga jakten.

Rapporterna från projekten har lagts in som bilaga 5–7 i bilagedelen.

Vargprojektet har ännu inte pågått så länge att det varit meningsfullt att inhämta en rapport därifrån. Beträffande vargen har vi istället tagit upp uppgifter som vi fått fram på andra sätt.

När det gäller kungsörnen vill vi främst hänvisa till de uppgifter vi fått från Martin Tjernberg. Uppgifterna finns i en rapport från honom som tagits in som bilaga 1 i bilagedelen.

Björn

Skandinaviska björnprojektet bedriver sin forskning i trakten av Kvikkjokk i norr och en stor del av norra Dalarna i söder. I det norra området har man under åren 1984–98 försett totalt 90 björnar med radiosändare. I det södra är antalet 117.

Forskarna i projektet har beräknat hur stor andel av de sändarförsedda björnarna som dödats genom olaglig jakt. Man har då bedömt hur många björnar som man förlorat kontakten med under sådan omständigheter att det finns anledning att misstänka att de dödats olagligt.

Slutsatsen blev att uppskattningsvis 6,7 procent av de sändarförsedda björnarna i det norra och 1,4 procent i det södra området dödats olagligt. För det norra områdets del innebär det att andelen olagligt dödade björnar var nästan tre gånger så stor som andelen lagligt dödade. I det södra området var andelen olagligt dödade hälften så stor som de lagligt dödade.

Forskarna anser att uppskattningarna av den olagliga jakten snarare är för låga än för höga. De tror också, i varje fall beträffande det norra området, att den olagliga jakten är större utanför de områden där de bedriver sin forskning. Enligt forskarna finns det beträffande det södra området rykten som säger att tjuvjägare kunnat pejla björnar, vilket skulle öka risken för projektets björnar.

Forskarnas slutsats är att den olagliga jakten är mest allvarlig i fjällområden med renskötsel och att den olagliga jakten fått antalet honor där att minska. I det södra området verkar den olagliga jakten för närvarande inte utgöra något hot mot populationen.

Järv

Järvprojektet arbetar med sändarförsedda järvar i Sarekområdet. Fram till 1998 hade 76 järvar märkts. Analyserna av den olagliga jakten är baserade på 73 individer.

I rapporten från järvprojektet bedöms hur många av alla döda och oförklarligt försvunna, sändarförsedda vuxna järvar som dödats genom olaglig jakt. I vissa fall har man hittat döda järvar och försökt avgöra hur dessa dött. I andra fall har man gjort bedömningar av orsakerna till att man förlorat kontakten med sändarförsedda individer.

Forskarna slutsats blev att dödsorsaken för 17 procent av de döda järvarna helt säkert var olaglig jakt. Om man lägger till de som sannolikt dödats genom olaglig jakt är andelen 46 procent. Lägger man dessutom till de som möjligen dödats olagligt blir andelen 71 procent.

Forskarna bedömer att den illegala jakten inte är ett stort problem för Sarekpopulationen. De poängterar emellertid att den illegala jakten kan vara ett hinder för återetablering utanför studieområdet.

Lodjur

Lodjursprojektet arbetar inom två områden, dels i området runt Sarek, dels i Bergslagen. I norr har projektet pågått sedan 1994 och där har totalt 46 lodjur fått radiosändare. I söder har projektet pågått sedan 1996 och totalt 32 djur har radiomärkts.

I den rapport vi fått från forskningsprojektet har forskarna utifrån kunskaper om olaglig jakt på märkta lodjur försökt beräkna hur många lodjur som totalt dödas olagligt i hela landet varje år. I rapporten framhålls att det är mycket svårt att uppskatta omfattningen av den illegala jakten och att det finns flera felkällor i de beräkningar som gjorts. Men

den övergripande slutsatsen är att det står klart att det förekommer olaglig jakt.

För renskötselområdet har man uppskattat att mellan 66 och 90 lodjur dödas olagligt per år. 1998 fanns i området 167 familjegrupper av lo, enligt de inventeringar som utförs inom ramen för ersättningsystemet för rovdjursdödade renar. Antalet individer kan uppskattas till ca 850. Skydds jaktstilledningen var 125 djur och antalet rapporterade fällda var 56.

För området utanför renskötselområdet har man uppskattat att 67 lodjur dödas olagligt varje år. Antalet lodjur var minst 622 enligt Jägarförbundets inventering vintern 1998. Skydds jaktstilledningen var 43 och antalet rapporterade fällda djur var 41.

Tidpunkten för den olagliga och misstänkt olagliga jakten skiljer sig åt mellan de olika studieområdena. I Norrbotten har alla djur försvunnit mellan februari och maj, dvs. när det är skoterföre. I Bergslagen har nästan alla försvunnit mellan augusti och december, dvs. under rådjurs- och älgjaksperioden.

Varg

Naturvårdsverket har under de senaste 20 åren följt den skandinaviska vargstammens utveckling. Under denna tid har 30 döda vargar påträffats. Av dessa har 10–15 haft sådana skador eller påträffats under sådana omständigheter att det framstår som uppenbart eller mycket troligt att de dödas genom jaktbrott. Flera av de döda vargarna har haft gamla skottskador. De har alltså blivit påskjutna men överlevt.

Kungsörn

Vårt intryck är att det numera inte förekommer någon utbredd förföljelse av kungsörn i skogslandet. Däremot har vi fått uppgifter om att förföljelse förekommer i åtminstone vissa fjällområden. Detta stämmer överens med de uppgifter vi fått från Martin Tjernberg. Enligt honom är kungsörnsstammen, i dess nuvarande situation, helt beroende av ett inflöde av yngre fåglar för att på längre sikt över huvud taget kunna finnas kvar i fjällen och det är fjällnära skogslandet. Hans bedömning är att förföljelse, dvs. jaktbrott, är den viktigaste förklaringen till detta.

Martin Tjernbergs uppgifter i övrigt redovisas i avsnitt 2.5.3 och i bilagedelen.

På Gotland och i Skåne finns inga uppgifter om att de häckande kungsörnarna är förföljda i dag.

6 Rovdjurspolitik i andra länder

6.1 Inledning

Information om förhållandena i Norge, Finland och USA har vi själva inhämtat genom kontakter i respektive land. Beträffande de övriga länderna har vi fått uppgifter genom de svenska ambassaderna. De har i sin tur vänt sig till olika myndigheter i de olika länderna. I en del fall har man vänt sig till naturskyddsorganisationer. Vi har även inhämtat kompletterande uppgifter från litteraturen.

6.2 Norge

Grunddrag

Information om förhållandena i Norge har vi fått genom kontakter med Miljöverndepartementet.

I Norge förekommer björn, järv, lo, varg och kungsörn. Norge har liksom Sverige ratificerat Bernkonventionen. Eftersom Norge inte är med i EU är landet inte bundet av art- och habitatdirektivet. En annan viktig skillnad jämfört med Sverige är att man har en omfattande fårskötsel med får på fritt skogsbete, vilket ställer särskilda krav på rovdjurspolitiken.

Utgångspunkten i den norska rovdjurspolitiken är att rovdjuren skall finnas i livskraftiga stammar samtidigt som det skall vara möjligt att bedriva får- och renskötsel.

Den norska rovdjurspolitiken bygger på att rovdjuren skall ha olika starkt skydd i olika områden. Man har inte ansett att det är möjligt att ge dem lika starkt skydd överallt. Detta skulle dra alltför stora kostnader för skadeersättningar och bidrag till förebyggande åtgärder. Principen är alltså att man skall vara generösare med att ge tillstånd till jakt utanför särskilt utpekade områden, där skyddet för rovdjuren skall vara starkt.

För björn har man bestämt vissa så kallade kärnområden. Målet är att det skall finnas reproducerande honor inom de områdena. När så blir fallet tillåter man licensjakt utanför dessa. Inom kärnområdena får

endast skadegörande individer fällas. Tamdjursägare inom områdena får bidrag till förebyggande åtgärder. Fårbönder kan också få bidrag för omställning till mjölkproduktion.

I Norge finns två skilda järvpopulationer, en i norr längs den svensknorska fjällkedjan och en längre söderut (avsnitt 2.2.1). Den norra anses livskraftig och licensjakt är därför tillåten. För den södra populationen har man definierat ett kärnområde. Jakt tillåts endast utanför detta till dess att populationen i kärnområdet nått en viss nivå.

För lo och varg finns inga bestämda kärnområden. Lostammen anses livskraftig och en kvoterad jakt är tillåten. För varg är policyn att den endast skall finnas utanför renskötselområdet. Den skall heller inte få etablera sig i de tre västligaste sydnorska fylkena (länerna).

Jakt för att förhindra skador

Rovdjur, och annan vilt, får dödas utan särskilt tillstånd om det behövs för att avvärja en fara för personskador. Det är också tillåtet för ägare till tamdjur, eller någon som representerar ägaren, att döda vilt under ett direkt angrepp på tamdjur. Bestämmelsen gäller till skydd för de tamdjursarter som på norska kallas bufe (får, getter, kor, hästar m.fl.) och tamrenar.

Den norska motsvarigheten till Naturvårdsverket, Direktoratet for naturforvaltning, kan ge tillstånd till jakt på björn, järv och varg om arterna orsakar betydande skador på tamdjur eller tamrenar. När det gäller lodjur fattar fylkesmannen (landshövdingen) beslut om jakt i sådana situationer.

Direktoratet kan delegera sin beslutanderätt till fylkesmännen eller kommunerna. När det gäller björn har viss delegation skett till en del kommuner. För järv har alla fylkesmän fått rätt att besluta om jakt, dock inte i kärnområdet. Fylkesmännen har också fått rätt att besluta om jakt på varg. Beslut som fattas enligt delegation kan överklagas till direktoratet.

Annan jakt

I Norge finns regler för jakt med syfte att reglera bestånden av björn och järv. Detta sker genom licensjakt. Direktoratet beslutar om hur många djur som totalt får fällas. Jakt får sedan bedrivas av dem som fått licens. Som villkor för att jakt skall få tillåtas gäller att stammen av den aktuella arten kan anses långsiktigt livskraftig och att det har uppstått skador på husdjur eller tamren i det område där jakt tillåts. Villkoren har

tagits med för att reglerna skall stämma överens med Bernkonventionens krav. Direktoratets beslut kan överklagas till Miljöverndepartementet.

Hittills har beståndsreglerande jakt endast tillåtits på järv. Under säsongen 1998/99 tilläts jakt på 41 djur. 12 fälldes. I första hand tilläts jakt med skjutvapen men enstaka tillstånd har också getts för att gräva ut lyor. Man har också i enstaka fall tillåtit jakt från helikopter.

När det gäller lodjur tilläts en kvoterad jakt på samma sätt som för t.ex. älg. Fylkesmannen bestämmer hur många djur som får skjutas inom olika områden. Under den senaste jaktsäsongen tilläts jakt på 137 djur. 91 fälldes. Det kan anmärkas att lodjuret inte finns med på Bernkonventionens lista över de arter som skall ha ett starkt skydd.

Regionala rovviltnämnder

På försök har man i Norge inrättat regionala rovviltnämnder. Det finns två järvnämnder och två lodjursnämnder. I nämnderna sitter representanter för olika kommuner.

Järvnämnderna har till uppgift att fatta de beslut om licensjakt på järv som Direktoratet för Naturförvaltning annars har att fatta. Lodjursnämnderna har fått ta över fylkesmannens beslutanderätt om den kvoterade jakten på lo. Nämndernas beslut kan överklagas till direktoratet.

Skador och förebyggande åtgärder

Den norska staten är enligt lag skyldig att betala full ersättning för husdjur och tamrenar som skadas eller dödas av björn, järv, lo, varg eller kungsörn. Full ersättning skall också betalas för kostnader som uppstår till följd av skadorna.

Fylkesmannen beslutar om ersättningar. Normalt betalas ersättningar enligt fastställda schablonbelopp men om den skadelidande begär det skall en individuell prövning göras.

För år 1999 avsattes i statsbudgeten närmare 53 miljoner norska kronor för skador på andra tamdjur än renar. I praktiken avser beloppet ersättningar för får. För tamrenar avsattes närmare 28 miljoner kronor.

För 1999 har ca 26 miljoner norska kronor avsatts för bidrag till förebyggande åtgärder. När det gäller tamdjur, utom ren, ges bidrag bl.a. intensivbevakning, användning av vakhundar, tidigare hemtagning av djur från skogsbete, flyttning av tamdjur och övergång till andra tamdjursraser. För närvarande pågår ett försök med vakhundar som ser

lovande ut. Det har också visat sig att äldre fårraser skadas och dödas i mindre omfattning än moderna, högproduktiva raser.

När det gäller ren kan bidrag ges t.ex. för flyttning av renhjordar, intensivbevakning under känsliga perioder eller inhägnader.

I områden med omfattande rovdjursskador kan fårbönder få ekonomiskt stöd för att ställa om till mjölkproduktion. För 1999 har 10 miljoner norska kronor avsatts för sådant stöd.

Lösning av konflikter

I Norge liksom i Sverige, skapar förekomsten av rovdjur, konflikter. I syfte att minska konflikterna har man inrättat så kallade rovdjursutvalg, vilka på svenska skulle kunna kallas rovdjursgrupper. Det finns dels en central rovdjursgrupp, dels regionala rovdjursgrupper.

Den centrala rovdjursgruppen är rådgivande till miljöskydds- och jordbruksmyndigheter på central nivå. I gruppen ingår representanter för bl.a. Direktoratet for naturforvaltning, Sametinget, bonde-, rennäring- och naturskyddsorganisationer samt sammanslutningar av kommuner. Tanken är också att rovdjursgruppen skall kunna skapa kontakter mellan de olika organisationerna och på så sätt bidra till att konflikter kan lösas.

De regionala rovdjursgrupperna är knutna till fylkesmännen, dvs. länsstyrelserna. De är rådgivande till myndigheter på länsnivå men de kan även framföra synpunkter till centrala myndigheter. Grupperna skall delta i utarbetandet av regionala förvaltningsplaner. Meningen är också att de skall vara en kanal för informationsutbyte mellan myndigheter och organisationer. I grupperna ingår representanter för bonde-, rennäring- och naturskyddsorganisationer samt kommuner och länsstyrelsen.

När det gäller frågor om förebyggande av skador orsakade av rovdjur har de regionala rovdjursgrupperna också en beslutsfunktion. De beslutar om prioriteringar och fördelningen av medel avsedda för skadeförebyggande åtgärder.

Olaglig jakt på rovdjur

Olaglig jakt på rovdjur förekommer men man har inte gjort några uppskattningar av omfattningen. Enligt våra kontakter med Miljövern-departementet finns det inga tecken på att förföljelsen av stora rovdjur ökar eller att den är organiserad.

Inom den del av den norska polisen som har till uppgift att bekämpa ekonomisk brottslighet finns en särskild enhet för miljöbrott. Enheten kallas Miljökrim och arbetar bl.a. med faunakriminalitet, vilket inne-

fattar olaglig jakt på rovdjur. Miljökrim har till uppgift att lämna stöd och hjälp till lokala polismyndigheter men kan också ta över brottsutredningar var som helst i landet. Detta gör man också i stor omfattning. Möjligheten för den centrala enheten att ta över utredningar anses förhindra att man på det lokala planet tar ovidkommande hänsyn.

6.3 Finland

Grunddrag

Information om förhållandena i Finland har vi fått genom kontakter med Jord- och skogsbruksministeriet.

I Finland förekommer björn, järv, lo, varg och kungsörn. Finland har liksom Sverige ratificerat Bernkonventionen. Men för Finlands del görs undantag från konventionens skyddsregler beträffande varg och björn. När det gäller EG-reglerna finns ett undantag i art- och habitatdirektivet för finska vargpopulationer inom renkötselområdet. Dessa omfattas inte av direktivets lista över arter som skall ges ett starkt skydd. Bernkonventionen och art- och habitatdirektivet behandlas i avsnitt 7.2.3 respektive 7.3.2.

Utgångspunkten för den finska rovdjurspolitiken är att alla arter skall finnas i livskraftiga stammar. Arterna skall finnas över hela landet på de platser där det finns naturliga förutsättningar för respektive art. Björn, järv, lo och varg betraktas i Finland som jaktbart vilt medan kungsörnen är helt fredad. Inom renkötselområdet har man en allmän jakttid på varg. I övrigt får varg liksom björn, järv och lo jagas i den utsträckning som Jord- och skogsbruksministeriet bestämmer.

När det gäller de fyra stora rovdjursarterna eftersträvar man en långsam ökning av stammarna. Skälet till att ökningen skall vara långsam är att man hela tiden vill att befolkningen i de delar av landet där arterna förekommer skall kunna acceptera utvecklingen. En alltför snabb ökning anses kunna äventyra detta. Om attityderna gentemot rovdjuren i ett område är starkt negativa kan man där tillåta jakt i sådan utsträckning att ökningen upphör. Istället låter man då stammen öka någon annanstans så att resultatet för landet som helhet blir en ökning.

Beslut om jakt

För att följa utvecklingen av stammarna av de fyra stora rovdjuren har man ett system där frivillig fältpersonal och olika organisationer rapporterar observationer till Vilt- och fiskeriforskningsinstitutet. Utifrån rapporterna beräknar institutet minimiantalet djur av de olika arterna. Med detta minimiantal som grund beslutar sedan Jord- och skogsbruksministeriet årligen hur många djur som får fällas. Ministeriet beaktar då även i viss utsträckning hur många djur som dödats på andra sätt än genom jakt, t.ex. antalet djur som polisen tvingats avliva eller som dödats i trafiken.

I ministeriets beslut anges hur många djur av respektive art som får fällas inom olika jaktvårdsdistrikt. Jaktlag eller andra sammanslutningar av jägare och även enskilda jägare kan sedan söka licenser hos jaktvårdsdistrikten. Det finns 15 jaktvårdsdistrikt i landet. De kan närmast beskrivas som mellanting mellan privata organisationer och myndigheter. Deras beslut kan överklagas till en besvärdsnämnd och därifrån vidare till Högsta förvaltningsdomstolen.

Enligt ministeriets beslut för jaktåret 1998/99 fick omkring 90 lodjur och ungefär lika många björnar fällas. Antalet vargar som fick fällas utanför renskötselområdet var 13. Inga järvar fick fällas.

Utöver det årliga beslutet om jakt kan ministeriet ge tillstånd att avliva rovdjur i syfte att förhindra skador. Dessutom får var och en döda rovdjur om det i en akut nödsituation behövs för att avvärja en överhängande fara för människor eller husdjur. I sådana situationer behövs alltså inte något tillstånd från ministeriet.

Ersättning för skador

Skador som björn, järv, lo och varg orsakar på grödor och tamdjur ersätts av staten i den mån budgetmedel avsatts för ändamålet. Även skador på honungsskördar ersätts. För år 1998 avsattes nio miljoner mark, motsvarande ca 13 miljoner kronor.

För andra tamdjur än renar som dödas av rovdjur kan ersättning betalas med högst ett belopp som motsvarar djurets gängse värde. Även för skador som inte leder till tamdjurets död kan viss ersättning betalas. När det gäller hundar finns vissa särskilda förutsättningar för att skador skall ersättas. Ersättning betalas endast om hunden befann sig på ägarens gård eller liknande då skadan inträffade eller om hunden under uppsikt användes för jakt eller vissa andra ändamål. Ersättning betalas inte om skadan inträffat vid jakt på det rovdjur som orsakat skadan.

När det gäller renar lämnas ersättning endast för djur som återfinns. Ersättning kan betalas ut med högst ett belopp som motsvarar det dubbla värdet av renen. Meningen är att ersättningen på så sätt även skall täcka skador på renar som inte återfinns.

Ersättning kan minskas eller helt utebli om den som lidit skadan inte medverkat till att försöka förebygga skadan.

6.4 Ryssland

Information om förhållandena i Ryssland har ambassaden inhämtat från Världsnaturfondens ryska kontor.

I Ryssland finns björn, järv, lo, varg spridda över hela landet i talrika stammar. Även kungsörn förekommer men antalet är okänt.

Enligt rysk federal lagstiftning är hela faunan statlig egendom. Jakten regleras i både federala och regionala lagar. Jakt är tillåten på björn, järv, lo och varg. Det är i princip tillåtet för var och en att bedriva jakt inom ramarna för det regelsystem som finns. För jakt på björn krävs det licens och man försöker få en avskjutning på omkring 10 procent av stammen. Det finns också ett förslag om att införa krav på licens för lo. Det finns ett system med premier för den som dödar varg.

All jakt på kungsörn är förbjuden.

6.5 Estland

Information om de estniska förhållandena har inhämtats från det estniska miljöministeriet.

I Estland förekommer björn, lo, varg och kungsörn. Arterna finns spridda över i stort sett hela landet. Avskjutningsstatistik visar att 28 björnar, 177 lodjur och 143 vargar sköts under 1997.

I Estland har man fastställt en särskild förvaltningsplan för jaktvården. Det estniska Naturvårdsverket ansvarar för att planen genomförs. I planen har man fastställt nivåer för stammarna av olika arter samt vilka nivåer som anses optimala. För björn gäller att det skall finnas 200–800 individer. Det optimala antalet anges till 400. Enligt planen skall det finnas 100–500 lodjur. Det optimala antalet anges till 300–400. Varg slutligen skall finnas 20–100 exemplar. Det optimala antalet är 40–50 stycken.

På kungsörn är inte någon jakt tillåten. Björn, lo och varg är skyddade i nationalparker och liknade områden. Men även i sådana områden kan stammarna regleras om antalet djur blir för stort. I övriga delar av

landet är jakt tillåten. Varg får jagas hela året. Tillstånd till jakt utfärdas av länsstyrelserna. Troligtvis förekommer det även olaglig jakt.

Sedan slutet av 1998 gäller en lag som ger rätt till ersättning av staten för skador som rovdjur orsakar på tamdjur och annan egendom. Tidigare fanns det inte någon sådan rätt. Det finns inte några bestämmelser om rätt till ersättning för människor som skadas.

I Estland pågår det en debatt om rovdjursfrågor. Den rör bl.a. inventeringsmetoderna och frågan om hur många djur som verkligen finns. Även jaktsäsongens längd och jaktmetoder debatteras.

6.6 Lettland

Information om de lettiska förhållandena har inhämtats från Miljö- och vårdsdepartementet, Ministeriet för miljö och regional utveckling, State Forest service och Skogs- och jaktinspektionen, samtliga i Lettland.

Av de rovdjursarter som är aktuella för oss finns i Lettland björn, lo, varg och kungsörn. Björnen är sällsynt medan lo och varg finns i större stammar.

Den myndighet som är ansvarig för frågor rörande dessa arter heter på engelska Latvian State Forest Inventory Institute. Inom myndigheten pågår för närvarande ett arbete med att utarbeta förvaltningsplaner för björn, lo och varg. Syftet är bl.a. att anpassa de lettiska reglerna till art- och habitatdirektivet (avsnitt 7.3.2).

Jakt efter björn och kungsörn är förbjuden och lettiska myndigheter har inte noterat att det skulle förekomma någon illegal jakt. När det gäller lodjur är jakt tillåten mellan den 1 oktober och den 15 mars. Jakt efter varg är tillåten året om.

Staten ersätter inte några skador som björn, lo, varg eller kungsörn orsakar.

Av de här aktuella arterna är det bara beträffande varg det förekommer någon mer allmän debatt. Både bland bönder och jägare finns det önskemål om att vargstammen skall minskas.

6.7 Polen

Informationen om förhållandena i Polen har inhämtats från det polska miljöministeriet.

I Polen finns björn, lo, varg och kungsörn. Vargstammen är förhållandevis stor och uppgår till drygt 1 000 djur. Inventeringar görs av länsstyrelserna. Alla arterna är skyddade och jakt på dem är förbjuden i hela Polen. Staten ersätter skador som orsakas av björn och varg.

I vissa regioner är skyddet för vargen föremål för diskussion bland lokalbefolkningen men ministeriet har inte några planer på att ändra vargens skyddsstatus.

6.8 Tyskland

Informationen om förhållandena i Tyskland har inhämtas från de tyska motsvarigheterna till Jordbruksdepartementet och Naturvårdsverket.

I Tyskland finns ett litet antal lodjur som planterats ut och några få par kungsörnar i olika nationalparker. Varg invandrar sporadiskt från Polen och Tjeckien. Numera finns det en liten grupp vargar i östligaste Tyskland.

Jakt är inte tillåten på arterna och man tror inte heller att det förekommer någon illegal jakt. Det finns inte några regler om ersättning för skador orsakade av rovdjur.

Vissa delstater har planerat att öka lodjursbeståndet. I samband med detta har viss debatt uppstått rörande risken för skador på tamdjur. Också oro för skador av varg har kommit till uttryck.

6.9 Rumänien

Uppgifter om de rumänska förhållandena har inhämtas från Ministry of Waters, Forests and Environmental Protection i Rumänien.

I Rumänien förekommer björn, lo, varg och kungsörn. Samtliga arter utom lodjuret är skyddade. Såväl björn och varg förekommer emellertid i stora stammar. Jakt på de skyddade arterna är som huvudregel inte tillåten men på björn förekommer licensjakt. Björnar och vargar som orsakar skador får jagas efter tillstånd från det ansvariga ministeriet. Lodjuret har inte samma skydd som de andra arterna och får jagas efter tillstånd från ministeriet. Förutom den jakt efter rovdjur som tillåts av ministeriet tror man att det förekommer olaglig jakt.

Staten kan betala ersättningar till människor som skadas av någon skyddad art.

6.10 Spanien

Beträffande förhållandena i Spanien har information inhämtats från det spanska miljöministeriet.

I Spanien finns ett mindre antal björnar medan stammarna av varg och kungsörn är stora. Lodjur av den art som finns i Sverige finns inte i Spanien. Björnstammen är sedan flera år på tillbakagång.

Lo och kungsörn är upptagna i ett nationellt register över hotade arter. Detta innebär att arterna skall skyddas och att staten åtagit sig att utarbeta handlingsplaner för arternas bevarande.

Enligt spanska regler är alla djurarter skyddade såvida inte jakt särskilt är tillåtet. Av de aktuella arterna är det endast varg som får jagas och då bara i de norra delarna av landet. I dessa delar av landet kan man på regional nivå, dvs. inom de autonoma provinserna, besluta om jakt för att förhindra skador. Miljöministeriet tror att det förekommer illegal jakt på arterna men anser det svårt att uppskatta omfattningen. Man menar emellertid att den är ganska begränsad.

Av rovdjuren är främst varg som orsakar skador men i viss utsträckning också björn. De autonoma provinserna bestämmer i vad mån ersättning skall betalas för rovdjursskador. Ersättning för skador orsakade av björn utbetalas i samtliga provinser där björnen förekommer. Vargskador ersätts i vissa provinser.

Enligt miljöministeriet finns det allmän uppslutning kring skyddet för rovdjursarterna. Det finns emellertid en viss konflikt mellan målet att skydda arterna och jaktintressena och tamdjursskötsel. Det pågår också en debatt om hur man skall kunna förena skyddet av rovdjuren samtidigt som man skyddar potentiella bytesdjur.

6.11 Italien

Information om förhållandena i Italien har inhämtats från det italienska jordbruksministeriet.

I Italien finns det björn, lo, varg och kungsörn. Björnstammen är liten medan både varg och kungsörn förekommer i ganska stort antal. Lodjuret har varit utdött i Italien sedan början av detta århundrade men har nu börjat återetablera sig. Troligen har lon vandrat in från angränsande länder där det pågår projekt som syftar till att återinföra arten.

Björn, lo, varg och kungsörn är alla fridlysta och jakt efter arterna är följaktligen inte tillåten. Olaglig jakt förekommer främst efter varg men också efter björn. Man tror att det främst är tamdjursägare som bedriver den olagliga jakten för att minska skadorna på tamdjuren. Det finns

statliga skogvaktare som bl.a. har till uppgift att försöka förhindra den olagliga jakten.

Den som drabbas av skador av rovdjur kan få ersättning av regionala myndigheter. De medel som anslås för rovdjursersättningar är dock otillräckliga och handläggningen av ansökningar om ersättning anses alltför långsam.

I Italien pågår en debatt om hur rovdjuren skall hanteras. Debatten gäller främst varg.

6.12 USA

Allmänt

Uppgifter om förhållandena i USA har vi fått genom kontakter med tjänstemän verksamma inom myndigheter som arbetar med viltfrågor, viltforskare och International Wolf Center i Ely, Minnesota. De uppgifter vi fått har mest gällt delstaterna Idaho och Minnesota och då framför allt varg. Vi tar därför här främst upp dessa stater och frågor som rör varg.

I delar av USA finns brunbjörn och varg i stora stammar. Även järv och kungsörn förekommer. Förvaltningen av vilt är i USA i princip en delstatlig angelägenhet. Det finns emellertid en federal skyddslagstiftning, Endangered Species Act. Om en art anses hotad kan den komma att omfattas av denna. Ansvar för förvaltningen blir då en federal fråga.

Minnesota

Minnesota är hälften så stort som Sverige och har 6 miljoner invånare. I delstaten finns drygt 2 400 vargar, huvudsakligen på en yta som motsvarar en fjärdedel av Sverige. Området där varg förekommer kan väl närmast karakteriseras som glesbygd med mindre samhällen, inte olikt vissa av de trakter där varg förekommer i Sverige i dag. Inom vargens huvudsakliga utbredningsområde förekommer endast begränsad tamdjursskötsel. Vargen har emellertid numera spritt sig ut mot mer tätbefolkade områden med mer omfattande tamdjursskötsel.

Till och med 1964 var det skottpengar på varg i Minnesota. Sedan skottpengarna tagits bort var jakt fortfarande tillåten fram till och med 1973. Vargen fridlystes då i Minnesota genom Endangered Species Act. De enda områden i USA där varg fanns kvar vid den tiden var Minnesota och Alaska. Antalet i Minnesota var antagligen omkring 500.

Vargen är fortfarande skyddad enligt Endangered Species Act. Graden av skydd har emellertid förändrats, såvitt avser Minnesota. Först var den klassificerad som utrotningshotad (endangered) men har sedan klassats som hotad (threatened). Detta innebär att viss skydds jakt kan tillåtas.

För närvarande pågår en process som kan komma att leda till att varg inte längre skall omfattas av Endangered Species Act. Ett beslut om detta måste fattas av den federala regeringen.

Eftersom vargen är skyddad är jakt på varg i princip förbjuden. Viss skydds jakt är emellertid tillåten. Denna utförs av federala jägare som kan ingripa på begäran av tamdjursägare som drabbats av skador. Tamdjursägare får inte själva ingripa. Årligen dödas omkring 10 procent av vargstammen i Minnesota genom skydds jakt.

Delstaten betalar viss ersättning för tamdjur som dödas av varg. 1997 betalades upp till \$ 400 per förlorat djur. Ersättningen ger dock inte full täckning för förlusten. 1997 dödades 99 nötdjur, 44 får och 1 140 kalkoner av varg. Hundar och andra husdjur ersätts inte. 1997 dödades 12 hundar av varg.

Olaglig jakt på varg förekommer i Minnesota. Omfattningen är oklar men det kan årligen röra sig om upp till 10 procent av populationen. Straffet för olaglig jakt på varg kan i Minnesota vara böter, eventuellt fängelse och indragen vapenlicens.

Idaho

Idaho är knappt hälften så stort som Sverige och har 1,3 miljoner invånare. I delstaten finns omfattande uppfödning av nötboskap och får.

Vargen var tidigare helt utrotad från Idaho men 1995 planterade man ut varg på nytt. Samtidigt planterades varg ut i Yellowstone National Park. Parken ligger huvudsakligen i västra Wyoming, som gränsar till Idaho. Norr om dessa stater ligger Montana. Där har vargen på naturlig väg återetablerat sig under senare år genom invandring från Kanada. I var och en av dessa tre stater finns numera drygt 100 vargar.

Liksom i Minnesota är vargen i de nämnda delstaterna skyddad genom Endangered Species Act. Skyddet kan upphöra så snart vargen inte längre anses hotad. Om eller när så blir fallet övergår ansvaret för förvaltningen av vargstammen till respektive delstat.

Varje år dödas ca 48 000 av totalt ca 600 000 får och något hundratal nötdjur av rovdjur. Prärievargen (coyoten) är den som gör störst skada. Hur många djur som tas av varg är inte känt. Åtminstone uppfödningen av nötdjur går till så att djuren på våren efter kalvningen släpps på fritt bete. Därefter ser man till djuren bara ett par gånger

under sommaren. Till hösten samlas de in för slakt. Det är alltså svårt att se vad som händer under betessäsongen. Men många uppfödare hävdar att kalvförlusterna under de senaste åren varit större än tidigare. Förklaringen till detta skulle vara den ökande vargstammen.

Varken den federala regeringen eller delstaten betalar några ersättningar för tamdjur som dödas av varg. Idaho håller emellertid på att bygga upp en fond som skall användas till ersättningar för viltskador. Medel till fonden kommer från avgifter för tillstånd till hjortjakt. Det kommande systemet kommer att innehålla en självrisk på 1 000 dollar. För närvarande finns en fond som bildats av en ideell naturvårdsorganisation, Defenders of Wildlife. Ur fonden betalas ersättningar för nötboskap som dödas av varg. En förutsättning för att ersättning skall utgå är att den federala myndigheten Wildlife Services fastställt att det verkligen är varg som dödat boskapen. Ersättningarna täcker inte fullt ut förlusten.

Tamdjursägare har rätt att utan föregående tillstånd skjuta varg som angriper tamdjur om det sker på privat mark eller mark som ägs av delstaten. För att man skall få skjuta en angripande varg på federal mark krävs ett myndighetstillstånd. En större del av den mark där tamdjur hålls på bete är federal mark. Viss olaglig jakt på varg förekommer.

6.13 Kanada

I Kanada är viltvården inte en federal fråga utan en uppgift för provinserna och territorierna. Ambassaden har därför vänt sig till myndigheter i dessa för att få uppgifter om rovdjurspolitiken. De flesta har svarat. Vi tar här upp främst sådant som gemensamt för flera provinser och territorier. Som exempel har vi också tagit med olika uppgifter från vissa provinser och territorier.

Björn, järv, varg och kungsörn förekommer i Kanada. Antalet vargar i landet som helhet är mycket stort. Även brunbjörn och järv finns i stora stammar. Kungsörnen är enligt de uppgifter vi kunnat få inte särskilt talrik. I vissa av provinserna och territorierna är en eller flera arter vanliga medan någon eller alla saknas på andra håll. Här är inte platsen för att närmare gå in på de olika arternas antal och utbredning. Som exempel kan nämnas att man räknar med att det i British Columbia finns 10 000–13 000 björnar, 5 000–8 000 järvar och 8 000 vargar. I Yukon är siffrorna 6 000–7 000, 4 000 respektive 4 500.

I de flesta av provinserna är det ett uttalat mål att de arter man har skall bevaras och att man eftersträvar livskraftiga stammar. Kungsörnen är såvitt kommit fram fridlyst i alla provinser och territorier medan jakt i varierande omfattning är tillåten efter de andra arterna.

I British Columbia försöker man förvalta björn och järvstammarna så att man får livskraftiga stammar som ger möjligheter att både se och jaga djuren. Vargstammen försöker man förvalta i samspel med stammarna av hjortdjur. I områden där vargen trycker tillbaka bytesdjuren alltför mycket kan man utöka säsongen för jakt efter varg.

I Alberta finns förvaltningsplaner för björn och varg. I planerna sägs att man särskilt skall satsa på att öka möjligheterna för människor att få se björn medan man vill minska jakten. När det gäller vargstammen tar man i förvaltningen särskild hänsyn till hjortdjursstammarna. Om dessa har minskat i ett område och behöver återhämta sig kan man där minska vargstammen. Ett särskilt mål är att förbättra möjligheterna till jakt efter varg.

I Manitoba är policyn för vargstammen att den i princip inte skall påverkas av människan i större delen av utbredningsområdet. Men vargar som kommer in i jordbruksdistrikten och river tamdjur eller som ger sig in i samhällen kan avlivas. Trots policyn får den som har en "big game hunting license" skjuta en varg per år under en bestämd jaktsäsong. Detta leder till att omkring 100 vargar av en stam på omkring 4 000 djur dödas per år. Därtill kommer att "trappers" dödar omkring 250 stycken per år.

I de provinser och territorier där jakt på rovdjuren är tillåten administreras denna annars centralt i respektive område. Den vanligaste modellen är att den som vill jaga får ansöka om en licens, dvs. ett tillstånd att fälla ett visst antal djur.

I alla provinser vi fått uppgifter från är det tillåtet att döda rovdjur för att förhindra skador på egendom. I Saskatchewan understöder provinsen skydds jakt efter varg i områden där det uppstår problem med angrepp på tamdjur. Om inte andra medel är tillräckliga används gift. Varje år dödas i Saskatchewan omkring 60 vargar i syfte att minska skadorna. Populationen beräknas uppgå till 4 000 djur.

I många av provinserna tror man att det förekommer viss olaglig jakt efter rovdjur. Oftast är det fråga om varg men på vissa håll kan det också gälla björn. Den olagliga jakten anses emellertid inte vara av sådan omfattning att den är ett problem.

När det gäller skador som rovdjuren orsakar på egendom är reglerna olika i olika provinser och territorier. I vissa men inte i andra kan skador ersättas. Från vissa av provinserna har man uppgett att man inte lämnar ersättning till människor som skadats av rovdjuren.

På de flesta håll menar man att folk i allmänhet har en positiv inställning till rovdjuren. Men åtminstone från en del provinser har man uppgett att det förekommer debatt om björn och varg. I Alberta säger man att det pågår en ständig debatt om dessa arter mellan jägare, tamdjursägare och naturskyddsintressen. Enligt uppgifterna från Manitoba

är vargen fullt ut accepterad som en del av ekosystemet men när varg i större utsträckning än vanligt kommer till områden med mycket boskapsskötsel brukar det bli protester.

7 Den rättsliga regleringen

7.1 Inledning

I detta avsnitt redogör vi för de olika rättsliga regler som har betydelse för den svenska rovdjurspolitiken. De olika regelverken tas upp med utgångspunkt i rovdjursfrågorna. Redogörelserna för de olika områdena är alltså inte uttömmande beträffande andra frågor. Systemet för ersättningar för rovdjursrivna renar är inte rättsligt reglerat och behandlas i avsnitt 8.

Vid utformningen av rovdjurspolitiken är Sverige bundet av ett antal konventioner och EG-direktiv. Konventionerna och direktiven ger vissa utgångspunkter och ramar för utformningen av rovdjurspolitiken. De begränsar i några avseenden Sveriges möjligheter att självt bestämma hur stammarna av de olika arterna skall förvaltas.

Det finns inte några övergripande svenska rättsliga regler som direkt tar sikte på utformningen av rovdjurspolitiken. Emellertid har en rad bestämmelser i främst jaktlagstiftningen stor betydelse för förvaltningen av rovdjursstammarna. Som exempel kan nämnas de allmänna bestämmelser som finns om viltvårdens mål, jaktens bedrivande och liknande. Vidare är bestämmelserna om skydds jakt av stor betydelse för rovdjursfrågorna. Detsamma gäller reglerna om ersättning för viltskador och om bidrag till skadeförebyggande åtgärder.

7.2 Sveriges internationella åtaganden

7.2.1 Allmänt

De konventioner som Sverige ingått med andra stater är folkrättsligt bindande. Sverige är alltså skyldigt att agera i enlighet med konventionerna. Några särskilda sanktioner är emellertid inte föreskrivna för det fall Sverige inte fullgör sina åtaganden.

Konventionerna är inte direkt tillämpliga inom landet. För att konventionerna skall få rättslig betydelse på det nationella planet måste de

omsättas till inhemska rättsregler. Befintliga svenska regler måste också anpassas till konventionerna så att de inte står i strid med dessa.

Med Renbeteskonventionen förhåller det sig något annorlunda. Konventionen ger direkt rättigheter till vissa svenska och norska renägare.

7.2.2 Konventionen om biologisk mångfald

Konventionen om biologisk mångfald (SÖ 1993:77) ratificerades av Sverige 1993. Även EU har ratificerat konventionen. Konventionen innehåller främst övergripande bestämmelser som ofta är flexibla. De som anslutit sig till konventionen har därigenom stor frihet att uppfylla konventionens krav utifrån nationella utgångspunkter. Konventionen kan betecknas som en ramkonvention.

Det finns tre övergripande mål för konventionen: att bevara den biologiska mångfalden, att säkerställa ett hållbart utnyttjande av denna och att åstadkomma en rättvis fördelning av den nytta som uppkommer genom utnyttjande av genetiska resurser (artikel 1).

Den biologiska mångfalden skall, enligt konventionen som huvudregel bevaras genom att hela ekosystem och naturliga livsmiljöer bevaras. Konventionsparterna skall, så vitt möjligt och om så är lämpligt, främja bibehållandet av livskraftiga populationer av olika arter i deras naturliga miljöer. De parter som anslutit sig till konventionen skall för detta ändamål, så vitt möjligt och om så är lämpligt, inrätta skyddade områden. Man skall också främja skyddet av ekosystem och återhämtning av hotade arter. Det sägs vidare att man skall utarbeta eller bibehålla lagstiftning eller liknande för att skydda hotade arter och populationer. Endast som komplement till bevarandet inom naturliga miljöer skall åtgärder vidtas för bevarande utanför dessa (artikel 2, 8 och 9).

Konventionen innehåller en bestämmelse som talar om att man skall respektera och bevara kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen med traditionella livssätt som är relevanta för att bevara och på ett hållbart sätt nyttja den biologiska mångfalden (artikel 8j). Vidare sägs att man skall stödja lokalbefolkningar i genomförandet av åtgärder som syftar till att återställa den biologiska mångfalden i områden där den minskats (artikel 10d).

7.2.3 Bernkonventionen

Sverige ratificerade 1983 konventionen om skydd av europeiska vilda djur och växter samt deras naturliga miljö, den så kallade Bernkonventionen (SÖ 1983:30). Konventionen trädde i kraft för Sveriges del samma år. Även Finland, Norge och EU har tillträtt konventionen.

Bestämmelserna i Bernkonventionen är inte lika flexibla som bestämmelserna i konventionen om biologisk mångfald. Till skillnad från denna innehåller Bernkonventionen konkreta bestämmelser om att vissa miljöer och arter skall ha vissa grader av skydd. Bernkonventionen innehåller ett antal bilagor. Bilaga 2 tar upp djurarter som enligt konventionen är strängt skyddade och bilaga 3 arter som är skyddade. Björn, järv och varg ingår i bilaga 2 och lodjur i bilaga 3. Finland har reserverat sig när det gäller björn och varg och tillämpar alltså inte konventionen på dessa arter.

Varje part som har tillträtt konventionen skall införa den lagstiftning och vidta de administrativa åtgärder som är lämpliga och nödvändiga för att säkerställa ett särskilt skydd av de djurarter som anges i bilaga 2. Beträffande dessa är huvudregeln enligt konventionen att all avsiktlig fångst och allt avsiktligt dödande skall vara förbjudet. Likaså skall det vara förbjudet att avsiktligt störa djuren, särskilt under deras yngeltid och under vintervilan, såvida störningen kan anses betydande. Vidare skall det vara förbjudet att bedriva inrikeshandel med levande eller döda djur, om detta kan bidra till att bestämmelsen om skydd av arterna får större verkan. Det sistnämnda förbudet innefattar bl.a. monterade djur och delar av djur (artikel 6).

Det kan noteras att varje part skall vidta de angivna åtgärderna för att skydda arterna i bilaga 2. Det är därför inte förenligt med konventionen att två eller flera stater sinsemellan delar upp ansvaret för olika djurarter mellan sig. Den tanken har annars förekommit att en stat skulle kunna åta sig att skydda en viss art medan en annan stat t.ex. tillåter jakt på den arten men i gengäld åtar sig ansvaret för en annan art. Däremot finns bestämmelser om att parterna skall samarbeta och samordna sitt arbete enligt konventionen, vilket är något annat än att varje stat bara tar ansvar för vissa arter (artikel 10 och 11).

Arterna i bilaga 3, däribland lodjuret, har ett mindre strängt skydd än de i bilaga 2. Visserligen skall även arterna i bilaga 3 skyddas men konventionen hindrar inte att de utnyttjas. Däremot sägs att det skall finnas en reglering som innebär att populationerna hålls utom all fara. Det skall fastställas tider då det är förbjudet att jaga arterna ifråga och tidsbegränsade eller lokala förbud mot utnyttjande skall införas, om så är lämpligt för att återställa en godtagbar nivå på en population. Om det

anses lämpligt skall det också införas reglering av försäljning av levande eller döda djur (artikel 7).

Konventionsparterna kan göra undantag från bestämmelserna om skydd av arterna i bilaga 2 och 3. Undantag får endast göras under vissa förutsättningar och för vissa syften. Förutsättningarna är att det inte skall finnas någon annan tillfredsställande lösning för att uppnå syftet och att den berörda populationens fortbestånd inte påverkas på ett ogynnsamt sätt. När det gäller de stora rovdjuren är vissa av syftena av särskilt intresse. Undantag får göras för att skydda vilda djur samt hindra allvarlig skada på gröda, boskap, skog, fiske, vatten och annan egendom. Vidare får undantag göras med hänsyn bland annat till allmänhetens hälsa och säkerhet eller andra övergripande allmänna intressen (artikel 9).

Det finns i Bernkonventionen också bestämmelser om jaktmetoder. En bestämmelse som kan vara av intresse i detta sammanhang är att det som huvudregel skall vara förbjudet att bedriva jakt från motordrivna fordon i rörelse. Men under samma förutsättningar som undantag kan göras från skyddet för arterna i bilaga 2 och 3 kan undantag göras från förbudet mot användning av olika jaktmetoder (artikel 8 och 9).

7.2.4 Renbeteskonventionen

Sedan 1972 gäller en konvention mellan Sverige och Norge om renbetning, den så kallade Renbeteskonventionen (SÖ 1972:15). Enligt konventionen får vissa områden i Norge användas för svensk renbetning och tvärt om.

Det största sammanhängande området som svenska samebyar får utnyttja är beläget norr om Torneträsk. Mindre områden finns på olika platser längs den svensk-norska gränsen ner till norra Jämtland. Områdena får användas som sommarbete. De områden i Sverige som får användas för norsk renbetning är vinterbetesmarker. De rör sig om begränsade områden som oftast ligger långt in i landet.

I konventionen regleras en rad frågor med anknytning till renbetningen. Bland annat finns en regel om rätten till jakt. En renägare som med stöd av konventionen uppehåller sig i det andra landet har rätt till jakt enligt samma bestämmelser som gäller för det landets egna renskötande samer (39 §). En svensk renägare har alltså i Norge samma rätt till jakt som norska renskötare och vice versa.

I konventionen finns inte några regler om ersättning för skador på renar som orsakas av rovdjur.

7.2.5 ILO:s konvention nr 169

ILO står för International Labour Organization. Det är ett FN-organ som skall bevaka frågor om arbetsvillkor, diskriminering m.m. Inom ramen för denna uppgift bevakar ILO ursprungsfolkens arbets- och levnadsvillkor. Samerna är ett ursprungsfolk i Sverige.

ILO utarbetar bl.a. konventioner. Konvention nr 169 om ursprungsfolk och stamfolk i självstyrande länder innehåller bestämmelser och åtaganden till skydd för ursprungsfolken. Konventionen trädde i kraft 1991. Hittills har 14 länder anslutit sig, däribland Norge och Danmark. Sverige har inte anslutit sig.

Regeringen tillsatte under 1997 en utredning (Utredningen om ILO-konventionen nr 169) som hade till uppgift att utreda om Sverige kan ratificera konventionen och vilka åtgärder som i så fall är nödvändiga för att Sverige skall kunna efterleva bestämmelserna. Utredningen kom under våren 1999 med sitt betänkande Samerna – ett ursprungsfolk i Sverige, SOU 1999:25. Man bedömde att Sverige kan ansluta sig till konventionen men att detta inte bör ske förrän ett antal åtgärder som rör samernas rätt till mark genomförts. Åtgärderna beräknades ta ca fem år att genomföra.

Konventionens allmänna inriktning är att tillförsäkra ursprungsfolken de förutsättningar som är nödvändiga för att bevara grunden för deras kultur och traditionella verksamheter (jfr. t.ex. artikel 2 och 23). När det gäller samerna i Sverige skulle detta innebära bl.a. att de skall ha möjlighet att bedriva renskötsel. Konventionen ställer också krav på att samråd skall äga rum med de berörda folken när lagstiftnings- eller administrativa åtgärder som berör dem skall vidtas (artikel 6.1).

I betänkandet om ILO konventionen tog man inte upp konventionens betydelse för hanteringen av rovdjursfrågor. Rovdjurspolitiken i stort liksom konkreta beslut i olika rovdjursfrågor har emellertid stor betydelse för rennäringen. Detta bör innebära att konventionen ställer krav på hanteringen av sådana frågor, i den mån Sverige ratificerar konventionen. Det är dock knappast möjligt att precisera vad konventionen skulle innebära när det gäller den konkreta utformningen av rovdjurspolitiken. Men man bör i varje fall kunna säga att den inte skulle få utformas på ett sådant sätt att rennäringen onödigtvis försvårades eller rent av blev omöjlig att bedriva.

När det gäller skyldigheten att samråda framhöll ILO-utredningen att samerna i Sametinget hade ett organ med möjlighet att påverka frågor som rör dem. Vidare pekade man på att det vid länsstyrelserna i Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län finns rennäring delegationer med uppgifter som rör rennäringen, fisket och fjällförvaltningen. Tre av sju ledamöter i delegationerna skall vara rennäring utövare. Mot

denna bakgrund menade utredningen att det inte finns någon bristande överensstämmelse mellan svensk lagstiftning och artikel 6 i konventionen. Ändå ansåg man att det finns anledning att överväga om samerna i större utsträckning än i dag skall få en lagfäst rätt till samråd i frågor som berör dem.

För att uppfylla konventionens krav är det alltså nödvändigt att det finns ett förfarande för samråd innan beslut fattas i rovdjursfrågor. Samrådsskyldigheten behöver inte bara gälla Sametinget. Den kan också gälla berörda samebyar eller andra samiska organisationer som t.ex. Svenska Samernas riksförbund (SSR).

Skyldigheten att samråda innebär inte att det skulle vara nödvändigt att ge tinget eller andra organisationer någon form av vetorätt. Å andra sidan innebär samråd givetvis mer än att man bara informerar om kommande åtgärder. Enligt konventionen skall samrådet ske förtroendefullt och i syfte att uppnå överenskommelse eller samtycke till de föreslagna åtgärderna (artikel 6.2).

7.3 EG-regler

7.3.1 Allmänt

Det finns två EG-direktiv som har central betydelse för Sveriges möjligheter att utforma sin rovdjurspolitik, dels det så kallade art- och habitatdirektivet, dels det så kallade fågeldirektivet. Frågor om handel med vissa djurarter, däribland björn, lo och varg, regleras av den så kallade CITES-förordningen.

Ett direktiv är inte direkt tillämpligt i medlemsstaterna. Istället är dessa skyldiga att se till att de inhemska rättsreglerna står i överensstämmelse med direktivet. Om så inte är fallet redan när direktivet börjar gälla måste medlemsstaten ifråga följa direktivet och införa nya rättsregler. Om en medlemsstat inte följer ett direktiv kan EU-kommissionen och andra medlemsstater agera gentemot staten inom ramen för det EG-rättsliga regelverket.

Sverige är alltså skyldigt att se till att svenska lagar och andra författningar stämmer överens med art- och habitat- samt fågeldirektiven. Det är inte möjligt för Sverige att ha ett regelverk som avviker från direktiven. Om Sverige anser att direktiven inte är lämpligt utformade får Sverige istället agera politiskt inom EU för att få till stånd en ändring.

Till skillnad från ett direktiv är en EG-förordning direkt tillämplig i medlemsstaterna. CITES-förordningen skall alltså inte omsättas till svenska rättsregler utan direkt tillämpas av svenska myndigheter. Skulle

en svensk rättsregel stå i strid med förordningen gäller denna och inte den svenska regeln.

7.3.2 Art- och habitatdirektivet

Allmänt

Syftet med art- och habitatdirektivet (rådets direktiv 92/43/EEG, EGT L 206, 22.7.1992, s. 7) är att säkerställa den biologiska mångfalden. Detta skall göras på två plan. Man skall bevara dels hela livsmiljöer, dels vilda djur- och växtarter som sådana. När åtgärder vidtas enligt direktivet skall hänsyn tas till ekonomiska, sociala och kulturella behov samt till regionala och lokala särdrag (artikel 2).

Skydd för habitat – Natura 2 000

Direktivet innehåller en rad artiklar som syftar till att inrätta ett europeiskt nät av områden som skall bevaras. Detta nät kallas Natura 2 000. Syftet är att göra det möjligt att bibehålla och i förekommande fall återställa livsmiljöer samt växt- och djurarter. När det gäller djurarter består skyddet inom Natura 2 000 av att arternas så kallade habitat skyddas. Med habitat menas en miljö med särskilda kännetecken där en art lever under någon del av sin livscykel (artikel 1 och 3).

I direktivet föreskrivs ett särskilt förfarande för inrättandet av Natura 2 000. Först skall varje medlemsstat föreslå en lista på områden som skall skyddas. Listan skall därefter antas av kommissionen. Redan i och med detta skall områdena åtnjuta ett långtgående skydd. Efter det att kommissionen antagit listan skall respektive medlemsstat också själv utse områdena till särskilda bevarandeområden och vidta de åtgärder som är nödvändiga för att de skall bevaras (artikel 4 och 6). När ett område väl blivit en del av Natura 2 000 kan en medlemsstat inte själv undanta området därifrån. Skyddet för ett område blir på så sätt starkare än om det endast hade skyddats av nationella regler.

De djurarter vilkas habitat skall skyddas genom Natura 2 000 finns förtecknade i bilaga 2 till direktivet. I bilagan ingår järv, lo och varg. Björn ingår också men de svenska och finska populationerna är undantagna. Även de finska populationerna av lo och varg är undantagna (artikel 3–11).

Sverige har till kommissionen lämnat en lista med förslag på områden som skall ingå i Natura 2 000. I stor utsträckning föreslås att områden som redan är nationellt skyddade, såsom nationalparker, skall ingå. Men även många andra områden är på förslag. Dessa områden är dock

arealmässigt mindre än de redan skyddade. Bland de föreslagna områdena finns reproduktionsplatser för järv, lo och varg. Kommissionen har för Sveriges del ännu inte antagit något område.

Natura 2 000 skall även omfatta de särskilda skyddsområden som utsetts enligt fågeldirektivet. Däribland ingår områden med häckningsplatser för kungsörn.

Skydd av arter

Jämfört med artiklarna om Natura 2 000 har direktivets artiklar om skydd av arter mer direkt betydelse för Sveriges möjligheter att utforma rovdjurspolitiken. Artiklarna ansluter nära till Bernkonventionens bestämmelser.

Direktivets regler om skydd av djurarter bygger på två olika listor där olika arter finns förtecknade. I bilaga 4a finns en förteckning över djurarter som skall ha ett starkt skydd. Där ingår björn, lo och varg. Finska populationer av varg inom renskötseområdet liksom vissa spanska och grekiska populationer är undantagna. Det förhållandet att järv inte ingår i bilaga 4a kan förklaras av att arten inte fanns inom EU innan Sverige och Finland blev medlemmar. I samband med Sveriges inträde fördes dock arten in i bilaga 2 (se ovan). I bilaga 5a finns en förteckning över arter som kan bli föremål för förvaltningsåtgärder.

Huvudregeln enligt direktivet är att det skall vara förbjudet att avsiktligt fånga och döda djur av de arter som ingår i bilaga 4a. Det skall också vara förbjudet att avsiktligt störa dem, särskilt under deras parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttperioder. Vidare skall det vara förbjudet att förstöra parnings- och rastplatser (artikel 12.1).

Beträffande arterna i bilaga 4a skall medlemsstaterna också införa regler som syftar till att försvåra handel med arterna. Förbud skall bl.a. införas mot förvaring, transport och försäljning av exemplar som samlats in i naturen. Detta gäller dock inte för sådana som samlats in på ett lagligt sätt före genomförandet av direktivet (artikel 12.2).

När det gäller djurarterna i bilaga 5a har medlemsstaterna betydligt större eget handlingsutrymme. I princip är det möjligt att tillåta jakt på arterna. Åtgärder skall emellertid vidtas om en medlemsstat anser att detta är nödvändigt för att jakt och annan exploatering av arterna skall vara förenlig med bibehållandet av en gynnsam bevarandestatus.

Undantag

Skyddet för arterna i bilaga 4a är inte absolut. Det finns enligt direktivet vissa möjligheter, men ingen skyldighet, för medlemsstaterna att göra undantag från bestämmelserna om skydd. Reglerna om undantag gäller även beträffande det skydd arterna i bilaga 5a har.

Det finns två förutsättningar som skall vara uppfyllda för att man skall få göra ett undantag. Den första är att det inte får finnas någon annan lämplig lösning. Den andra är att upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos den berörda arten inte försvåras.

Begreppet gynnsam bevarandestatus består av tre delar. Artens populationsutveckling skall vara sådan att den på lång sikt kommer att vara en livskraftig del av sin livsmiljö. Artens naturliga utbredningsområde skall inte minska och det skall sannolikt inte heller komma att minska inom en överskådlig tid. Slutligen skall det finnas och i framtiden sannolikt fortsätta att finnas en tillräckligt stor livsmiljö för att populationer av arten skall bibehållas på lång sikt. Sammantaget torde detta innebära att undantag i varje fall inte får göras om det kan medföra att artens långsiktiga överlevnad försvåras eller dess utbredningsområde minskar (artikel 1 och 16.1).

Undantag från direktivets regler om skydd får bara göras av vissa anledningar som anges i direktivet (artikel 16.1):

- a) För att skydda vilda djur och växter m.m.
- b) För att undvika allvarlig skada, särskilt på gröda, boskap, skog, fiske, vatten och andra typer av egendom.
- c) Av hänsyn till allmän hälsa och säkerhet, eller andra tvingande orsaker som har ett allt överskuggande allmänintresse, inbegripet orsaker av social eller ekonomisk karaktär och betydelsefulla positiva konsekvenser för miljön.
- d) För forsknings- och utbildningsändamål samt återinplantering m.m.
- e) För att under strängt kontrollerade förhållanden selektivt och i begränsad omfattning tillåta insamling och förvaring av vissa exemplar av de arter som finns förtecknade i bilaga 4 i en begränsad mängd som fastställs av de behöriga nationella myndigheterna.

Jaktmetoder

Direktivet ålägger medlemsstaterna att förbjuda alla icke-selektiva metoder för fångst eller dödande av djur i bilaga 4a och 5a. Detta innebär att t.ex. gift inte får användas. Vidare föreskrivs att all jakt från flygplan och motorfordon i rörelse skall vara förbjuden (artikel 15).

Undantag kan göras från de nyss nämnda bestämmelserna. Förutsättningarna för detta är desamma som för undantag från huvudregeln om skydd för djurarter i bilaga 4a (artikel 16.1).

Ändring av direktivet

I direktivet finns föreskrivet särskilda regler om ändring av bilagorna. Ändringar i bilaga 4 som är nödvändiga för att anpassa denna till den tekniska och vetenskapliga utvecklingen fattas enhälligt av rådet på förslag av kommissionen.

Därtill kommer att direktivet kan ändras genom införandet av ett nytt direktiv som helt eller delvis ersätter det nuvarande.

7.3.3 Fågeldirektivet

Allmänt

I fågeldirektivet (rådets direktiv 79/409/EEG, EGT L 103, 25.4.79, s. 1) regleras frågor om bevarande av de fågelarter som naturligt förekommer inom medlemsstaterna. Direktivet gäller inte bara för fåglarna som sådana utan också deras ägg, bon och livsmiljöer (artikel 1). Till direktivet hör flera bilagor. Bilaga 1–2 består av listor på fågelarter som enligt direktivet skall ges vissa grader av skydd och i bilaga 4 finns olika förbjudna jaktmetoder uppräknade.

Skyddet enligt fågeldirektivet

Som ett övergripande mål när det gäller samtliga naturligt förekommande fågelarter anges att medlemsstaterna är skyldiga att vidta de åtgärder som är nödvändiga för att bibehålla populationerna på en nivå som särskilt svarar mot ekologiska, vetenskapliga och kulturella behov. Alternativt är man skyldig att återställa arterna till en sådan nivå. Medlemsstaterna är också skyldiga att skydda, bevara och återställa tillräckliga livsmiljöer för de olika arterna. Beträffande de arter som räknas upp i bilaga 1 skall särskilda åtgärder vidtas. Bland annat skall

särskilda skyddsområden avsätts. De områden som utses enligt fågeldirektivet skall också ingå i nätet av områden som utses inom ramen för Natura 2 000 (artikel 2–4 i fågeldirektivet och artikel 3.1 i art- och habitatdirektivet).

Fågeldirektivet innehåller också konkreta bestämmelser om skyddet av de naturligt förekommande arterna, däribland kungsörn (artikel 5). Dessa svarar mot bestämmelserna om skyddet av arterna i bilaga 4a i art- och habitatdirektivet. Det skall sålunda vara förbjudet att avsiktligt döda eller fånga fågelarterna. Det skall också vara förbjudet att förstöra eller skada bon och ägg samt att föra bort bon. Även insamling av ägg skall förbjudas. Det skall också vara förbjudet att störa fåglarna, särskilt under häcknings- och uppfödningstiderna, såvida inte störningarna saknar betydelse för möjligheterna att uppnå syftet med direktivet. Slutligen skall det vara förbjudet att förvara fåglar av sådana arter som inte får jagas eller fångas. Det finns inget som hindrar att en medlemsstat inför strängare skyddsregler än de som föreskrivs i direktivet (artikel 14)

I direktivet är det också föreskrivet att handel med de naturligt förekommande arterna skall vara förbjuden. Likaså skall olika förfaranden som anknyter till handeln vara förbjudna, som t.ex. transport för försäljning (artikel 6).

Även om huvudregeln är att avsiktligt dödande av fåglar skall vara förbjuden kan jakt tillåtas på vissa arter, nämligen de som anges i bilaga 2. Medlemsstaterna måste dock säkerställa att jakten inte innebär att man äventyrar de ansträngningar som görs för att bevara arterna inom deras naturliga utbredningsområde.

Undantag

Direktivet medger att undantag görs från skyddet för de olika fågelarterna. Möjligheten att göra undantag innebär att jakt under vissa förutsättningar kan tillåtas även på de arter som endast förekommer i bilaga 1.

Grundförutsättningen för att undantag skall vara tillåtet är att det inte finns någon annan lämplig lösning för att uppnå syftet med undantaget. För det första får man göra undantag för att förhindra vissa typer av skador. Undantag får sålunda göras av hänsyn till människors hälsa och säkerhet, av hänsyn till flygsäkerheten, för att förhindra allvarlig skada på gröda, boskap, skog, fiske och vatten. Vidare får undantag göras för forskning och under vissa förutsättningar för fångst av fåglar (artikel 9.1).

Jaktmetoder

Direktivet ålägger medlemsstaterna att förbjuda alla storskaliga eller icke-selektiva metoder för fångst eller dödande av de fågelarter som berörs av direktivet. Detta innebär att t.ex. gift inte får användas. Vidare föreskrivs att all jakt från flygplan och motorfordon skall vara förbjuden (artikel 8).

Undantag kan göras även från de nyss nämnda bestämmelserna. Förutsättningarna för detta är desamma som för undantag från huvudregeln om skydd för fågelarterna (artikel 9.1).

Ändring av direktivet

I direktivet finns särskilda regler om ändring av bl.a. bilaga 1. Beslut om ändringar som är nödvändiga för att anpassa bilagan till den tekniska och vetenskapliga utvecklingen fattas på förslag av en särskild kommitté. Beslutande är i vissa fall kommissionen och i andra fall rådet.

Därtill kommer att direktivet kan ändras genom införandet av ett nytt direktiv som helt eller delvis ersätter det nuvarande.

7.3.4 CITES-förordningen

Genom CITES-förordningen (rådets förordning 97/338/EEG om skyddet av arter av vilda djur och växter genom kontroll av handeln med dem, EGT L 061, 03.03.1997, s. 1) regleras sådana frågor om handel med vilda djur och växter som tas upp i den så kallade CITES-konventionen (Konventionen för reglering av handel med vissa utrotningshotade vilda djur och växter, SÖ 1974:41). Till förordningen hör fyra bilagor med listor på djur- och växtarter. Björn, lo, varg och kungsörn är alla upptagna i bilaga A.

För varje bilaga gäller särskilda villkor för import till och export från EU. Strängast är reglerna beträffande arterna i bilaga A. Förordningen förbjuder också handel inom EU för dessa arter. Från förbudet finns dock en rad undantag.

7.4 Den svenska jaktlagstiftningen

7.4.1 Bestämmelser om viltvård och jakt

Viltvård

Med vilt avses i jaktlagen (1987:259) vilda däggdjur och fåglar (2 §). Lagen innehåller ett antal bestämmelser som har rubriken viltvården. Vissa av bestämmelserna tar sikte på viltvården i allmänhet medan några rör hundhållning och skyddsjakt (4–9 §§).

Syftet med viltvården är enligt jaktlagen för det första att bevara de viltarter som tillhör landets viltbestånd och de fågelarter som tillfälligt förekommer i landet. Ett andra syfte är att främja en utveckling av viltstammarna som är lämplig med hänsyn till allmänna och enskilda intressen. De angivna syftena bör uppfattas så att det grundläggande är att bestånden av varje art omfattar ett så stort antal individer att en genetisk variation inom arten är säkerställd. När detta grundläggande krav är uppfyllt kan stammarnas utveckling styras på ett sätt som bedöms som lämpligt. Olika intressen skall då vägas mot varandra. Vissa intressen talar för talrika bestånd av i vart fall vissa arter medan hänsyn till andra intressen kan innebära att stammarna måste begränsas. Jakt och allmänna naturintressen är exempel på intressen som kan tala för talrika viltbestånd. Jord- och skogsbruket liksom rennäringen är exempel på intressen som kan tala i motsatt riktning (4 § jaktlagen och prop. 1986/87:58, s. 21).

Meningen är att bestämmelsen om syftet med viltvården skall tjäna till vägledning vid tolkningen av lagens övriga bestämmelser (prop. 1986/87:58, s. 68). Begreppet viltvård för närmast tankarna till vård av sådant vilt som är intressant ur jaktsynpunkt. Men bestämmelsen om viltvård gäller även andra arter. Björn, järv, lo, varg och kungsörn omfattas alltså av bestämmelsen.

I viltvården ingår såväl att vidta direkta åtgärder för att ge viltet skydd och stöd som att anpassa jakten efter tillgången på vilt. Det är markägaren och jakträttshavaren som är ansvariga för dessa delar av viltvården. Även allmänna hänsyn till naturvården i samband med olika former av markanvändning kan betraktas som viltvård i lagens mening (4 § andra stycket jaktlagen och a. prop., s. 20 och 68).

Var och en är skyldig att visa hänsyn mot viltet. Viltet får inte ofredas eller förföljas annat än vid jakt. Detta hindrar emellertid inte att en markägare vidtar åtgärder för att förhindra att vilt orsakar skador även om åtgärderna innebär att viltet skräms. En förutsättning för att denna typ av åtgärder skall få vidtas är att skadorna inte kan motverkas på något annat tillfredsställande sätt. Den sistnämnda begränsningen har

tillkommit för att regleringen skall stå i överensstämmelse med art- och habitatdirektivet. Den som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet bryter mot andra stycket kan dömas till böter (5 § och 45 § första stycket, första punkten, jaktlagen samt a. prop., s. 69 och prop. 1996/97:75, s. 87).

Jakträtt

Huvudregeln är att jakträtten tillkommer fastighetsägaren (10 § jaktlagen). Från huvudregeln om jakträtten finns vissa undantag som innebär att andra än jakträttshavaren i vissa fall får bedriva skyddsjakt. Till exempel får den som bor på en gård eller har en trädgård utan att ha jakträtt ändå döda eller fånga vissa angivna djurarter (23 § första stycket jaktlagen).

Beträffande björn, varg, järv, lo gäller att regeringen kan tillåta att skyddsjakt får bedrivas på annans jaktområde (23 § andra stycket jaktlagen). Sådana bestämmelser finns i jaktförordningens bestämmelser om skyddsjakt.

Om rätten för medlemmar i en sameby att jaga finns särskilda bestämmelser i rennäringslagen (1971:437). Medlemmarna får, med vissa begränsningar till tid och plats, jaga på mark inom byns betesområde. När det gäller björn, järv, lo och varg får regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer besluta att jakt får bedrivas på andra samebyars område (25 § rennäringslagen).

Allmän jakttid och tillstånd till jakt på rovdjur

I jaktlagen är fastslaget som huvudregel att allt vilt är fredat. Jakt får äga rum endast om detta tillåts i särskilda föreskrifter eller beslut (3 § jaktlagen). Regeringen får meddela föreskrifter om de tider då olika slag av vilt får jagas, dvs. om allmän jakttid. Regeringen kan också meddela föreskrifter om tillstånd till jakt under en särskild jakttid, licensjakt, samt om tillstånd till jakt för att förhindra skador av vilt, dvs. skyddsjakt (29 § jaktlagen).

Bestämmelser om allmänna jakttider har meddelats i en bilaga till jaktförordningen (1987:905). För björn, varg, järv, lo och kungsörn finns det inte någon allmän jakttid. Däremot kan Naturvårdsverket enligt 6 § jaktförordningen, efter samråd med länsstyrelsen, besluta om jakt på ett begränsat antal djur av alla dessa arter utom kungsörn. Tillstånd kan ges antingen i generella föreskrifter eller genom beslut i enskilda fall.

En rad villkor gäller för att jakt skall få tillåtas enligt 6 § jaktförordningen. För det första får tillstånd bara meddelas för områden där det finns fasta stammar av de aktuella arterna. Vidare sägs att det inte får finnas någon annan lämplig lösning och att jakten inte får försvåra upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd i dess naturliga utbredningsområde. Som ytterligare förutsättningar gäller att jakten måste vara lämplig med hänsyn till stammarnas storlek och sammansättning samt ske selektivt och under strängt kontrollerade former.

De beslut om jakt på de aktuella arterna som Naturvårdsverket meddelat under de senaste åren har meddelats med stöd av jaktförordningens regler om skydds jakt och alltså inte enligt 6 § jaktförordningen. Paragrafen fick sin nuvarande lydelse genom en förordningsändring som trädde i kraft i augusti 1999 (1999:712). Syftet med ändringen var att paragrafen skulle stå i överensstämmelse med artikel 16 e) i art- och habitatdirektivet (avsnitt 7.3.2).

Något om jaktens bedrivande

Jakt skall bedrivas på sådant sätt att viltet inte utsätts för onödigt lidande (27 § jaktlagen). Den som bryter mot denna regel kan i första hand dömas för djurplågeri. I straffskalan ingår böter och fängelse upp till två år (16 kap. 13 § brottsbalken). Om förfarandet inte är att bedöma som djurplågeri kan det istället vara straffbart enligt jaktlagen, om gärningen begåtts uppsåtligen eller av grov oaktsamhet. Straffet är då böter (45 § första stycket, tredje punkten jaktlagen).

Endast sådana vapen och sådan ammunition som uppfyller de krav som Naturvårdsverket föreskriver får användas vid jakt. Fångstredskap skall vara av sådan typ som godkänts av verket. Verket får också meddela föreskrifter om tillstånd till användning av fångstredskap och begränsningar för användningen av sådana. Föreskrifter kan även meddelas om vittjande av fångstredskap (30 § jaktlagen samt 11 och 12 §§ jaktförordningen). Bestämmelser om vapen, ammunition och fångstredskap finns jaktkungörelsen (SNFS 1994:3). Användning av otillåtna jaktmedel utgör jaktbrott.

I den mån jakt efter björn, järv, lo och varg tillåts under senare år har det skett enligt bestämmelserna om skydds jakt. Vid beslut om skydds jakt på initiativ av Naturvårdsverket kan verket bestämma hur jakten skall bedrivas. Detta innebär t.ex. att verket kan föreskriva att fällfångst får eller inte får förekomma.

I jaktlagen anges som huvudregel att jakt inte får bedrivas från motordrivna forskaffningsmedel. Sådana får normalt inte heller

användas på något annat sätt som inverkar på jaktens förlopp. Man får alltså inte söka efter, spåra, förfölja eller genskjuta vilt med motordrivna fortskaffningsmedel. Inte heller får man använda sådana för att hindra vilt från att undkomma eller för att avleda viltets uppmärksamhet (31 §). Naturvårdsverket kan medge undantag från dessa regler när tillstånd ges till skyddsjakt på initiativ av enskild. Otillåten användning av motordrivna fortskaffningsmedel utgör jaktbrott.

Man får som huvudregel inte medföra skjutvapen vid färd med motordrivna fordon i terräng. Skjutvapen som förvaras i motordrivna fortskaffningsmedel får inte vara laddade (22 § första stycket jaktförordningen). Dessa regler gäller emellertid inte om Naturvårdsverket i ett beslut om skyddsjakt medger undantag från bestämmelserna om användning av motordrivna fortskaffningsmedel. I sådana fall får alltså skjutvapen medföras vid terrängkörning och förvaras laddade i motordrivna fortskaffningsmedel (22 § andra stycket tredje punkten jaktförordningen). Dessutom kan länsstyrelsen medge undantag om det behövs för renskötseln eller om det annars finns särskilda skäl (23 § jaktförordningen). Den som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet bryter mot föreskrifterna om medförande av skjutvapen kan dömas till böter (45 § första stycket femte punkten jaktlagen).

7.4.2 Statens vilt

Björn, järv, lo, varg och kungsörn utgör, liksom flera andra arter, statens vilt. Detta innebär att ett djur av dessa arter som omhändertas, påträffas dött, eller dödas när det är fredat tillfaller staten (25 § jaktlagen och 33 § jaktförordningen). Den som påträffar dött djur som utgör statens vilt eller som omhändertar eller dödar ett sådant djur skall snarast möjligt anmäla detta till polismyndigheten (36 § jaktförordningen). Den som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet underlåter detta kan dömas till böter (45 § första stycket andra punkten jaktlagen).

7.4.3 Skyddsjakt

Vad är skyddsjakt?

Med skyddsjakt avses jakt som bedrivs i syfte att förebygga skador av vilt. Definitionen ges i jaktförordningen i den rubrik som föregår 23 a–29 §§, vilka reglerar skyddsjakten. Bestämmelser om skyddsjakt finns också i jaktlagen även om begreppet som sådant inte används där.

Skyddsjakt efter björn, varg, järv, lo och kungsörn kan tillåtas under vissa förutsättningar. Prövningen av om skyddsjakt skall tillåtas på dessa arter görs av Naturvårdsverket (24 och 27 §§ jaktförordningen). I vissa fall kan skyddsjakt efter björn, järv eller lo också bedrivas på initiativ av en enskild utan föregående prövning av någon myndighet. Detta får ske under vissa förutsättningar i omedelbart samband med ett rovdjursangrepp på ett tamdjur och jakten brukar därför ofta kallas nödvärnsjakt. Användningen av begreppet nödvärnsjakt leder emellertid lätt till att man blandar ihop denna typ av skyddsjakt med brottsbalkens bestämmelser om nödvärn och nöd. För att undvika missförstånd kommer begreppet nödvärnsjakt inte att användas här.

Bestämmelsen i brottsbalken om nöd är generell och kan tillämpas på många helt olika situationer. Den innebär att en handling som annars skulle vara brottslig under vissa förutsättningar inte är det. Bestämmelsen kan t.ex. i vissa fall innebära att det är tillåtet att utan stöd i jaktlagstiftningen döda ett djur för att förhindra en skada. Trots detta är det inte lämpligt att kalla jakt i en nödsituation för skyddsjakt. Detta eftersom bestämmelsen också rör helt andra situationer och har sina speciella förutsättningar. Vi skiljer därför här på skyddsjakt och nöd.

Brottsbalkens bestämmelse om nödvärn kan över huvud taget inte tillämpas på situationer då ett vilt djur dödas för att skador skall undvikas.

Bestämmelserna om nöd och nödvärn behandlas utförligare i avsnitt 7.5.

Allmänna förutsättningar för skyddsjakt

I jaktförordningen anges vissa allmänna förutsättningar för skyddsjakt som gäller i de fall då myndigheter ger tillstånd till skyddsjakt (23 a §). Det finns två förutsättningar som alltid skall vara uppfyllda. Den första är att det inte får finnas någon annan lämplig lösning och den andra att jakten inte får försvåra upprätthållandet av artens bevarandestatus. Den sistnämnda förutsättningen torde innebära att jakt får tillåtas bara om det inte är troligt att jakten får några långsiktiga negativa effekter på artens utbredning eller långsiktiga överlevnad.

Jakt får endast tillåtas i vissa syften:

- Av hänsyn till människors hälsa och säkerhet eller av andra orsaker som har ett överskuggande allmänintresse,
- av hänsyn till flygsäkerheten,

- för att förhindra allvarlig skada på gröda, boskap, skog, fiske, vatten eller annan egendom eller
- för att skydda flora eller fauna och bevara livsmiljöer.

Såväl de nämnda förutsättningen för att skydds jakt skall få tillåtas som de uppräknade syftena är i det närmaste direkt hämtade från artikel 16 i art- och habitatdirektivet utom såvitt gäller flygsäkerheten. Denna del har hämtats från fågeldirektivet. Direktiven ansluter i sin tur nära till Bernkonventionen (se avsnitt 7.2 och 7.3).

När det gäller syftet ”andra orsaker som har ett överskuggande allmänintresse” innehåller art- och habitatdirektivet några preciserande exempel. Bl.a. orsaker av social eller ekonomisk karaktär innefattas i formuleringen. Dessa preciseringar bör ges betydelse vid tolkningen av de svenska bestämmelserna, även om de inte nämns i dessa.

Skydds jakt på initiativ av myndighet

I jaktförordningen delas skydds jaktbestämmelserna in i två kategorier, skydds jakt på initiativ av myndighet respektive på initiativ av enskild.

Till den förstnämnda kategorin hör den skydds jakt som kan beslutas då ett viltbestånds storlek medför risker för trafikolyckor eller andra allvarliga skador. Jakten skall ha till syfte att förebygga eller minska riskerna. När det gäller björn, järv, lo, varg och kungsörn är Naturvårdsverket beslutsmyndighet (24 § jaktförordningen). De nämnda allmänna förutsättningarna för ett beslut om skydds jakt gäller i dessa fall.

Ett beslut om skydds jakt förutsätter inte jakträttshavarens samtycke utan kan genomföras tvångsvis. I ett beslut om skydds jakt skall det bestämmas hur jakten skall bedrivas och om den skall utföras av jakträttshavaren eller genom särskilt utsedda jägare. Endast om jakträttshavaren själv åtagit sig att utföra jakten kan det bestämmas att han skall utföra den. Beslutet skall också ange vad som skall göras med de djur som dödas eller fångas vid jakten (7 § jaktlagen och a. prop. s. 31).

Tillstånd till skydds jakt på initiativ av enskild

Naturvårdsverket kan ge tillstånd till skydds jakt på initiativ av enskilda, dvs. efter ansökan av en enskild person eller en sammanslutning av personer. Tillstånd kan ges i två olika situationer. I båda gäller de allmänna förutsättningarna att det inte får finnas någon annan lämplig lösning och att upprätthållandet av den aktuella artens bevarandestatus inte försvåras.

Den ena möjligheten att tillåta skyddsjakt gäller för björn, järv, lo och örn men inte varg. Tillstånd till jakt kan ges om det behövs för att någon av de arter som omfattas orsakar skador (27 § första meningen första stycket jaktförordningen). Här talas alltså bara om skador, inte allvarliga skador. Men i de allmänna förutsättningarna för skyddsjakt är formuleringen strängare. Där sägs att det krävs just allvarliga skador för att man skall få besluta om skyddsjakt för att skydda boskap eller annan egendom. Eftersom de allmänna förutsättningarna gäller i dessa fall måste det alltså vara fråga om allvarliga skador för att tillstånd till skyddsjakt skall kunna ges.

Ett tillstånd enligt denna bestämmelse tar inte sikte på en särskild individ utan ett visst antal djur av den aktuella arten. Fram till mars 1990 omfattande bestämmelsen även varg. Vargen togs bort från bestämmelsen på grund av den då mycket svaga vargstammen. I vårt delbetänkande Skyddsjakt på varg, SOU 1999:50, föreslog vi emellertid att bestämmelsen återigen skulle gälla också för varg.

Den andra möjligheten för Naturvårdsverket att ge särskilda tillstånd till skyddsjakt omfattar varg samt även björn, järv, lo och örn. Tillstånd kan ges till skyddsjakt på ett enskilt djur som orsakar allvarliga skador eller olägenheter. Det är alltså fråga om jakt på en enskild skadegörande individ (27 § första stycket andra meningen jaktförordningen).

Vid skyddsjakt på enskilda är det möjligt för Naturvårdsverket att tillåta användning av motordrivna fortskaffningsmedel på sådana sätt som annars inte är tillåtna (27 § tredje stycket jaktförordningen och 31 § jaktlagen). Det blir då också tillåtet att medföra skjutvapen vid färd med motordrivet fordon i terräng och att förvara laddade vapen i motordrivna fortskaffningsmedel, vilket som huvudregel inte är tillåtet.

Förhållandet mellan 24 och 27 §§ jaktförordningen

Naturvårdsverket kan fatta beslut om skyddsjakt, som inte avser en särskild djurindivid, antingen på eget initiativ eller på initiativ av enskild.

Det finns en principiell skillnad mellan dessa bestämmelser. Ett beslut som fattas på initiativ av Naturvårdsverket kan genomföras utan jakträttshavarens samtycke (24 § jaktförordningen). Beslutet om skyddsjakt går då ut på att ett visst antal djur av en viss art får fällas inom ett bestämt område. För skyddsjakt på enskild krävs att någon ansöker om tillstånd att få döda ett eller flera djur av de arter som räknas upp (27 § första stycket första meningen). Om ett tillstånd ges så gäller det för sökanden, som då får rätt att fälla det antal djur som anges i tillståndet.

Utan tillstånd från myndighet

Skyddsjakt på björn, järv och lo, men inte varg och kungsörn, får i vissa fall bedrivas utan föregående tillstånd av någon myndighet. När detta får ske regleras i 28 § jaktförordningen. Det är jakt enligt denna paragraf som ofta kallas nödvärnsjakt. Som vi sagt använder vi inte detta begrepp här. Även vargen ingick i paragrafen fram till mars 1990. Samtidigt som vargen togs bort ur den ena delen av 27 § togs den bort ur denna paragraf. I vårt delbetänkande Skyddsjakt på varg (SOU 1999:50) föreslog vi att varg åter skulle omfattas även av 28 §.

Om ett djur av någon av de arter som omfattas av paragrafen angripit och skadat eller dödat ett tamdjur får tamdjurets ägare eller vårdare under vissa förutsättningar döda det angripande djuret. Ett grundläggande krav för att paragrafen skall vara tillämplig är alltså att något tamdjur redan skadats eller dödats. Endast det djur som orsakat skadan får dödas.

För att det angripande djuret skall få dödas är det en förutsättning att det finns skälig anledning att befara ett nytt angrepp. Detta torde innebära att det måste finnas åtminstone någon påtaglig omständighet som talar för att angreppet inte var en avslutad engångsföreteelse. T.ex. skulle detta kunna vara fallet om man med säkerhet kan konstatera att just det djuret uppehåller sig i ett visst område och vid tidigare närliggande tillfällen dödat tamdjur där.

En ytterligare förutsättning för att man skall få döda det angripande djuret är att det sker i omedelbar anslutning till angreppet. Formuleringen begränsar avsevärt utrymmet för denna typ av skyddsjakt. Den tillåter inte att det passerar någon tid mellan angreppet och jakten. Om detta innebär att man inte kan döda det angripande djuret är man hänvisad till att hos Naturvårdsverket söka tillstånd till jakt på det skadegörande djuret.

Jakt enligt 28 § jaktförordningen får bedrivas när som helst på dygnet (28 § jfr. med 9 § jaktförordningen). Jakten får ske på annans jaktområde men inte inom nationalparker.

Överklagande

De beslut som Naturvårdsverket meddelar i frågor om skyddsjakt får överklagas till länsrätten. Därifrån kan man överklaga till kammarrätten men det krävs särskilt prövningstillstånd för att denna skall ta upp överklagandet. Kammarrättens beslut kan överklagas hos Regeringsrätten, som är högsta instans. För att Regeringsrätten skall pröva målet krävs också ett prövningstillstånd (58 § tredje stycket jaktförordningen).

7.4.4 Polismyndighetens rätt att avliva djur

Om ett vilt djur orsakar avsevärd skada eller kan antas vara farligt för människors säkerhet får polismyndigheten låta avliva djuret. Polisens möjlighet att avliva djur gäller endast avseende ett visst enskilt skadevallande eller potentiellt farligt djur. En förutsättning för att det skall få avlivas är vidare att det inte finns någon annan tillfredsställande lösning (9 § jaktlagen). Bestämmelsen kan tillämpas t.ex. då en björn blivit så närgången att den bedöms utgöra en fara.

7.4.5 Jaktbrott och jakthäleri

Brotten

I 43 § jaktlagen finns bestämmelser om jaktbrott. Ett sådant brott kan utgöras av en rad olika handlingar. I samtliga fall krävs det uppsåt eller grov oaktsamhet för att man skall kunna dömas för brott. Straffskalan är från böter upp till sex månaders fängelse. Om brottet är grovt är straffet fängelse i upp till två år (44 § jaktlagen). Vissa omständigheter skall särskilt beaktas vid bedömningen av om ett brott är grovt. Detta gäller bl.a. om brottet avsåg hotat eller sällsynt vilt, om det har utförts vanemässigt eller i större omfattning eller om det utförts med otillåten hjälp av motordrivet forskaffningsmedel.

När det gäller frågor kring björn, järv, lo, varg och kungsörn är vissa typer av jaktbrott av särskilt intresse. För det första utgör det jaktbrott att jaga vilt som inte får jagas, dvs. fredat vilt. Jaktlagens utgångspunkt är att allt vilt är fredat. Med jakt avses inte bara att fånga och döda vilt utan också att i sådant syfte söka efter, spåra eller förfölja vilt samt att göra ingrepp i viltets bo och att ta eller förstöra fåglars ägg (2 § jaktlagen). Alla dessa förfaranden är alltså jaktbrott när de riktas mot björn, järv, lo, varg och kungsörn, om förfarandet inte har stöd i någon av bestämmelserna om skyddsjakt, 6 § jaktförordningen eller brottsbalkens bestämmelse om nöd.

Jaktbrott kan också bestå i otillåten användning av motordrivna fortskaffningsmedel, användning av otillåtna vapen och jaktmedel samt brott mot reglerna om statens vilt (43 § andra punkten, 31 § första stycket, 30 § och 25 § jaktlagen).

Jakthäleri är ett brott som består i att någon tar obehörig befattning med vilt som han vet eller har skäligen anledning anta har dödats eller åtkommit genom jaktbrott. I straffskalan ingår böter och fängelse i högst sex månader och för grovt brott fängelse i högst två år.

Beslag och förverkande m.m.

Om någon tas på bar gärning när han begår jaktbrott får vilt tas i beslag. Viltet skall sedan som huvudregel förklaras förverkat. Även jaktredskap, fortskaffningsmedel och andra hjälpmedel som använts vid jakten får tas i beslag, om det kan antas att egendomen kommer att förverkas. Förverkande av sådan egendom skall äga rum om det behövs för att förebygga brott eller om det annars finns särskilda skäl. Egendom kan tas i beslag av bl.a. jakträttshavare och jakttillsynsmän. Förverkande beslutas av domstol (47, 48 och 49 §§ jaktlagen).

Polismyndigheten får återkalla tillstånd att inneha skjutvapen. Detta kan göras under vissa förutsättningar, bl.a. om tillståndshavaren missbrukat vapnet eller på annat sätt visat sig olämplig att inneha vapen, se 6 kap. 1 § vapenlagen (1996:67). Ett jaktbrott eller något annat brott mot jaktlagstiftningen kan således innebära att gärningsmannens eventuella tillstånd att inneha skjutvapen återkallas.

7.4.6 Viltskador

Allmänt

I 29 a § jaktförordningen och i viltskadekungörelsen (SNFS 1996:4 omtryckt i NFS 1999:11) regleras frågor om bidrag till åtgärder för att förebygga viltskador och om ersättning för sådana skador. Regleringen gäller inte i fråga om skador på renar.

Beslut om bidrag till förebyggande åtgärder och ersättning för viltskador meddelas av länsstyrelsen. Bidrag och ersättningar får lämnas i mån av tillgång på medel (29 a § första stycket). Det är alltså inte föreskrivet någon rättighet för enskilda vare sig att få bidrag eller ersättning.

Hur stora belopp som skall anslås för dessa ändamål bestäms av Riksdagen genom statsbudgeten. För år 1998 var det totala anslaget för bidrag och ersättningar enligt 29 a § samt för rovdjursskador på renar och samebyarnas rovdjursinventeringar 46,5 miljoner kr. Av det totala

anslaget avsåg 13,5 miljoner kr användning enligt 29 a § (prop. 1997/98:1, utgiftsområde 23, bet. 1997/98:JoU1 och rskr. 1997/98:117). För år 1999 är det totala anslaget 56 miljoner kr, varav 18 miljoner är avsedda för användning enligt 29 a § (prop. 1998/99:1, utgiftsområde 23). Naturvårdsverket fördelar de anslagna medlen på länsstyrelserna, som sedan har att fatta de enskilda besluten.

Bidrag

Både vid beslut om bidrag och om ersättningar skall beaktas om viltet ifråga får jagas, skadans omfattning, samt möjligheterna att genomföra effektiv skydds jakt eller andra skadeförebyggande åtgärder (29 a § andra stycket jaktförordningen). Detta innebär att bidrag och ersättningar främst lämnas avseende skador av vilt som inte får jagas, dvs. när det inte är tillåtet att förebygga skadorna genom skydds jakt.

När det gäller björn, järv, lo och varg kan visserligen Naturvårdsverket tillåta skydds jakt. Men även om verket gjort detta anses bidrag och ersättning kunna betalas ut för att förebygga respektive ersätta skador av dessa arter (jfr. Naturvårdsverkets Allmänna råd för tillämpningen av viltskadekungörelsen, NFS 1999:11).

Inriktningen är att skador skall förebyggas. De viltskademedel som länsstyrelserna anvisas skall i första hand gå till bidrag för förebyggande av viltskador. Endast det belopp som återstår sedan bidragen lämnats får användas till ersättningar för viltskador (2 och 8 §§ viltskadekungörelsen). Bidrag får lämnas både till åtgärder som man vet att har en skadeförebyggande effekt och för utveckling av åtgärder som sannolikt kan ge tillräckliga skadeförebyggande effekter (5 § viltskadekungörelsen).

Bidrag får inte lämnas till åtgärder för skydd av egendom som till sin karaktär är särskilt exponerad för skador och därför alltid kräver skadeförebyggande åtgärder för att inte drabbas av omfattande viltskador (6 § viltskadekungörelsen). I Naturvårdsverkets allmänna råd sägs att bidrag därför inte får lämnas för skydd av bikupor och fisk i fiskodlingar. Detsamma gäller tamdjur på fritt skogsbete. Bidrag får vidare bara ges för åtgärder som avser att skydda egendom som är avsedd för att användas i näringsverksamhet (6 § viltskadekungörelsen).

Ersättning

För ersättningar för viltskador gäller som en grundläggande förutsättning att ersättning bara får lämnas om det är uppenbart oskäligt att den som

drabbats av skadan själv svarar för kostnaden (29 a § första stycket jaktförordningen). Detta innebär att en tämligen skönsmässig bedömning alltid skall göras innan ett beslut om ersättning meddelas.

Den som vill ansöka om ersättning måste anmäla skadan till länsstyrelsen. Skador som orsakats av annat vilt än säl skall alltid besiktigas (9 a § viltskadekungörelsen).

På samma sätt som när det gäller bidrag får ersättning inte lämnas för egendom som till sin karaktär är särskilt exponerad för skador. Inte heller får ersättning lämnas för skador på vilda djur, med undantag för sälskador på fisk i fiskeredskap. Vidare får som regel ersättning inte lämnas till den som fått bidrag för förebyggande av skador orsakade av den viltart för vilken ersättning begärs men undantag kan göras om det finns särskilda skäl. Slutligen får ersättning endast ges för egendom avsedd att användas i näringsverksamhet men även från detta krav kan undantag göras (15 § viltskadekungörelsen).

När det gäller hundar som skadas eller dödas av björn, järv, lo, varg eller kungsörn finns en del särskilda regler. De får ersättas trots att de inte används i näringsverksamhet. För ersättningarna har schablonbelopp fastställts. En skadad hund skall ersättas med 2 000 kr. Ytterligare högst 5 000 kr kan betalas för att ersätta självrisk för en eventuell försäkring. För oförsäkrade hundar kan istället motsvarande belopp betalas för veterinärkostnader och liknande. För en dödad hund skall ersättning utgå med 10 000 kr.

7.5 Brottsbalkens bestämmelse om nöd

7.5.1 Nöd

Vissa handlingar är normalt sett brottsliga, dvs. de är belagda med straff. Men även en sådan handling kan i vissa fall vara tillåten. Detta gäller bl.a. om handlingen vidtas under sådana omständigheter att någon av de i 24 kap. brottsbalken (BrB) angivna allmänna grunderna för ansvarsfrihet kan tillämpas. Den mest kända av dessa är nödvärn, som regleras i 24 kap. 1 §. Man har rätt till nödvärn mot påbörjade eller överhängande brottsliga angrepp och liknande. Nödvärnsrätten kan endast brukas mot en angripande person. Ett rovdjursangrepp kan inte utgöra en nödvärnssituation.

I 24 kap. 4 § BrB stadgas om nöd. En principiell skillnad mellan nöd och nödvärn är att det inte behöver vara fråga om ett brottsligt angrepp för att man skall anses vara i nöd. En nödsituation är en situation då fara hotar liv, hälsa, egendom eller något annat viktigt av rättsordningen skyddat intresse (24 kap. 4 § BrB andra stycket). Ett rovdjursangrepp på

en människa eller ett tamdjur är alltså att betrakta som en nödsituation. Däremot är det inte en nödsituation om ett rovdjur angriper ett annat vilt djur eftersom det vilda djuret inte är någons egendom.

Alla handlingar som företas i en nödsituation är inte straffria. I bestämmelsen om nöd sägs att en gärning som någon begår i nöd utgör brott endast om den med hänsyn till farans beskaffenhet, den skada som åsamkas annan och omständigheterna i övrigt är oförsvarlig. Frågan om en handling är brottslig eller inte avgörs alltså av en avvägning mellan olika intressen. Det intresse som påkallar nödhandlingen skall vägas mot det intresse som skadas genom denna. Om handlingen efter avvägningen anses försvarlig är den inte brottslig. För att så skall vara fallet måste i princip det hotade intresset vara av betydligt större vikt än det offrade. Även affektionsvärden kan beaktas.

Om en björn, järv, lo, varg eller kungsörn dödas då det inte är tillåtet enligt jaktlagen och jaktförordningen är det normalt sett fråga om ett jaktbrott. Om djuret dödas i en nödsituation kan det emellertid vara fråga om en handling som ändå är straffri på grund av nöd. En rad omständigheter kan ha betydelse vid bedömningen. En viktig faktor är förstas vilket intresse som är hotat. Är det fråga om ett angrepp på en människa är det försvarligt att döda ett angripande djur. Är det däremot fråga om angrepp på tamdjur måste det angripna djurets värde beaktas. En viktig omständighet i ett sådant fall kan också vara det angripande djurets art. Ju mer sällsynt det angripande djuret är, desto mindre utrymme torde det finnas att anse dödandet som försvarligt.

I 24 kap. 6 § BrB finns ett stadgande som utsträcker det straffria området. Stadgandet innebär att den som gjort mer än vad som är medgivet enligt bl.a. bestämmelsen om nöd ändå skall vara fri från ansvar om omständigheterna var sådana att han svårligen kunde besinna sig. Vid denna bedömning skall hänsyn tas till farans art och till hur lång tid som funnits för övervägande. Även personliga egenskaper hos den handlande kan beaktas.

Rättsfallet NJA 1988 s. 495 kan illustrera tillämpningen av de båda bestämmelserna som gäller nöd. En jakthund hade tagit sig in i en inhägnad och angripit ett par dvärggetter. Getternas ägare avvärjde angreppet genom att döda hunden och åtalades därför för skadegörelse. När Högsta domstolen skulle bedöma om han skulle vara fri från straffansvar på grund av nöd, uttalade domstolen inledningsvis att nödbestämmelsen tar sikte på undantagssituationer och skall tillämpas restriktivt. Domstolen ansåg visserligen att getternas ägare hade varit i en nödsituation. Men eftersom hundens värde var mångdubbelt större än getternas, vilket getternas ägare måste ha insett, menade domstolen att det inte varit försvarligt att skjuta hunden. Det ansågs inte heller att omständigheterna varit sådana att ägaren svårligen kunnat besinna sig. I

denna del framhöll domstolen att han tagit sig tid att uppsöka sin bostad för att hämta sitt gevär. Han dömdes alltså för skadegörelse.

7.5.2 Skyddsjakt och nöd

Enligt 28 § jaktförordningen är det under vissa förutsättningar tillåtet att döda djur av arterna björn, järv och lo. Om någon dödar ett djur under sådana omständigheter som faller under paragrafen är det inte fråga om ett jaktbrott. Är omständigheterna däremot sådana att paragrafen inte är tillämplig kan det vara fråga om ett brott. Det är först i den senare situationen det kan bli aktuellt att tillämpa brottsbalkens bestämmelse om nöd. Denna innebär ju att en handling som vanligtvis är brottslig under vissa förutsättningar inte är det.

Bestämmelsen om nöd har ett vidare tillämpningsområde än bestämmelsen i 28 § jaktförordningen. Nöd kan åberopas oavsett vilken djurart det är som angriper eller annars utgör en fara. Det förutsätts inte heller att någon skada redan har inträffat eller att det finns anledning att befara ett nytt angrepp. Nöd kan åberopas till stöd för att avvärja angrepp på människor, vilket inte är fallet med jaktförordningens bestämmelse.

En avgörande begränsning i bestämmelsen om nöd är kravet på att handlandet skall vara försvarligt. Någon motsvarighet finns inte beträffande skyddsjakten enligt 28 § jaktförordningen. Det måste också anses förhållandevis svårt för den enskilde att i en akut situation bedöma om ett handlande kan anses försvarligt eller inte. Denna bedömning behöver man inte göra om de mer konkreta förutsättningarna i 28 § är uppfyllda.

En ytterligare begränsning av nödbestämmelsens räckvidd är att den endast kan åberopas så länge en nödsituation föreligger. När skadan redan är skedd ger inte nödrätten någon möjlighet att ingripa för att förebygga framtida angrepp. 28 § jaktförordningen är däremot konstruerad så att den skall ge en möjlighet att just förhindra förnyade angrepp.

7.6 Förhållandet mellan de olika regelverken om jakt på rovdjur

Både Sverige och EU har anslutit sig till Bernkonventionen (SÖ 1983:30). Den styr därför såväl Sveriges som EU:s möjligheter att anta regler om jakt på de arter som omfattas av konventionen. De som skrivit på konventionen får inte ha regler som tillåter mer omfattande jakt än

vad konventionen föreskriver. Konventionen hindrar å andra sidan inte att man inför strängare skyddsregler än vad konventionen föreskriver.

I art- och habitat- och fågeldirektiven reglerar EU bl.a. frågor om skydd för vissa djurarter. När det gäller möjligheterna att tillåta skyddsjakt på de fyra stora rovdjuren är art- och habitatdirektivet i det närmaste identiskt med Bernkonventionen. Vissa skillnader finns emellertid beträffande graden av skydd för olika arter. Art- och habitatdirektivet föreskriver att medlemsstaterna skall ge lodjuret ett starkare skydd än vad konventionen säger. Eftersom ett EU-land inte kan avvika från direktivet måste Sverige, och andra medlemsländer, ge lodjuret det skydd direktivet föreskriver.

Bernkonventionen och EG-direktiven riktar sig till den svenska staten som sådan. De bestämmelser som myndigheter och enskilda i Sverige skall tillämpa finns i jaktlagen och jaktförordningen.

7.7 Svenska regler om handel med vilda djur

I miljöbalken finns ett bemyndigande för regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer att meddela föreskrifter om olika förfaranden med vilda djur och växter. Föreskrifter får meddelas bl.a. om in- och utförsel, preparering och handel (8 kap. 4 §). Bestämmelser har meddelats i artskyddsförordningen (1998:1305).

I artskyddsförordningen förbjuds användandet av beteckningen varghybrid vid försäljningen av hundar. När en hund bjuds ut till försäljning är det inte heller tillåtet att ange hunden på annat sätt har särskilt nära släktskap med en varg eller har rovdjursliknande beteende eller utseende (11 §). Straffet för brott mot bestämmelsen är böter eller fängelse i högst två år (29 kap. 8 § 11 punkten miljöbalken).

8 Ersättning för rovdjursrivna renar

8.1 Bakgrund

Fram till den 1 januari 1996 reglerades frågan om ersättningar för tamdjur som skadats eller dödades av björn, järv, lo, varg eller örn i förordningen (1976:430) om ersättning vid vissa skador av rovdjur. Beträffande renar lämnades ersättning endast för djur som återfanns. Ersättning utgick dels till ägaren, dels till samebyn. Under de sista åren med detta system krävdes att skadorna skulle kunna besiktigas av en besiktningsman från länsstyrelsen.

Genom en undersökning som genomfördes av Naturvårdsverket, Sveriges Lantbruksuniversitet och Statens veterinärmedicinska anstalt kunde man konstatera att endast en mindre del av alla rovdjursdödade renar hittades (Renar och rovdjur, Naturvårdsverket 1990). Mot bakgrund av resultatet av undersökningen utarbetade Naturvårdsverket ett förslag till ett nytt ersättningssystem för rovdjursdödade renar (Naturvårdsverkets rapport 3899). Verket förordade att ett nytt system skulle införas där ersättningarna baserades på rovdjursförekomst. Förslaget överlämnades till regeringen som i propositionen om samerna och samisk kultur m.m. (prop. 1992/93:32 bilaga 2, s. 160 f.f.) föreslog att ett nytt ersättningssystem skulle införas. Rennäringen skulle enligt propositionen årligen få disponera ett belopp som motsvarade det skäligen värdet av de renar som rivits av rovdjur. Fördelningen av ersättningen skulle, såsom Naturvårdsverket föreslagit, baseras på rovdjursförekomst. Sametinget skulle svara för administrationen och fördelningen i samverkan med Naturvårdsverket. Propositionen innehöll inte något förslag till författningsreglering. Riksdagen godkände vad regeringen föreslagit (se bet. 1992/93:BoU8, rskr. 1992/93:115).

Regeringen gav sedan Sametinget och Naturvårdsverket i uppdrag att arbeta vidare med utformningen av ersättningssystemet (Jordbruksdepartementets dnr 2413/92). De båda myndigheterna skulle först och främst utarbeta ett förslag till system för insamling, bearbetning och rapportering av rovdjursobservationer. Vidare sades att de också borde överväga behovet av bestämmelser för fördelningen av det totala ersättningsbeloppet. Sametinget och Naturvårdsverket överlämnade sitt

förslag till regeringen i februari 1995 ("Förslag till utformning av det nya ersättningsystemet för rovdjursrivna renar", rapport 1995-02-07). Förslaget innehöll en redogörelse för hur insamling, bearbetning och redovisning skulle gå till av de rovdjursobservationer som skulle ligga till grund för systemet. Vidare föreslogs konkreta regler för hur det totala ersättningsbeloppet skulle fördelas mellan samebyarna. Detta gjordes emellertid inte i form av något författningsförslag. I rapporten diskuterades också en del andra frågor. Bl.a. talades om hur många föryngringar av järv eller lo en sameby högst skulle behöva tåla innan frågan om skyddsjakt kunde bli aktuell.

Sametingets och Naturvårdsverkets förslag har inte lett till någon författningsreglering. Förslaget har inte heller på något annat sätt utvecklats vidare. Regeringen avslutade handläggningen av förslaget genom ett beslut (Jo95/345, 1995-12-21). I detta sägs bara att regeringen överlåter till Sametinget att, efter samråd med Naturvårdsverket och berörda myndigheter, avgöra lämplig metod för insamling, bearbetning och redovisning av rapporterade rovdjursförekomster. Regeringen tog inte ställning till den del av förslaget som rörde fördelningen mellan samebyarna av det totala ersättningsbeloppet. I beslutet behandlades också en framställning från Sametinget om extra medel för ersättningar för rovdjursskador och inventeringar.

Regeringen föreslog emellertid i budgetpropositionen för år 1996 (prop. 1994/95:100, bil. 10) att det av riksdagen beslutade nya systemet för ersättning av rovdjursrivna renar skulle börja tillämpas från den 1 januari 1996. Man syftade då på att riksdagen vid behandlingen av propositionen av samerna och samisk kultur m.m. godtagit att ett nytt system skulle införas. Det kan här noteras att man i propositionen inte hänvisade till Sametingets och Naturvårdsverkets förslag till regler om fördelning av det totala ersättningsbeloppet. Riksdagen godkände att det nya systemet skulle börja tillämpas från den angivna dagen (bet. 1994/94:BoU16, rskr. 1994/95:272).

Därefter har i budgetproposition för år 1997 sagts att medlen för ersättning för rovdjursskador på ren har fördelats av Sametinget enligt tingets och Naturvårdsverkets rapport av den 7 februari 1995 (se prop. 1996/97:1, utgiftsområde 23).

Sametinget får således anslag för ersättning för rovdjursskadade renar. Sametinget har sedan att fördela ersättningarna mellan samebyarna. De belopp som anslås kan också användas för att ge bidrag till skadeförebyggande åtgärder. För år 1998 anslogs 30 miljoner kr för ersättningar för rovdjursrivna renar och till skadeförebyggande åtgärder. För år 1999 har anslaget höjts till 35 miljoner kr. Vardera året har 3 miljoner anslagits för samebyarnas kostnader för rovdjursinventeringar (se prop. 1997/98:1, utgiftsområde 23, bet. 1997/98:JoU1,

rskr. 1997/98:117 och regleringsbeslut 29 den 18 december 1997 samt prop. 1998/99:1, utgiftsområde 23).

För år 2000 har sametinget yrkat att beloppet avsett för ersättningar och skadeförebyggande åtgärder räknas upp med 2 miljoner kr.

8.2 Sametingets och Naturvårdsverkets förslag

8.2.1 Grunddrag

Ersättningssystemet är inte reglerat i någon författning. Man kan därför inte tala om att samebyar eller enskilda renägare har någon rätt till ersättning. I vilken utsträckning ersättning kan utgå är beroende på hur stort belopp som anslås i statsbudgeten. Enligt propositionen om samerna och samisk kultur m.m. är tanken att det samlade ersättningsbeloppet skall motsvara ett skäligt värde för ett beräknat antal rovdjursrivna renar. Detta antal beräknades i propositionen till 20 000, varav 16 000 kalvar. Förändringar i rovdjursförekomsten skall ligga till grund för fastställandet av anslaget storlek (prop. 1992/93:32, bil. 2, s. 164). Såvitt framgår av budgetpropositionerna för de senaste åren har emellertid några beräkningar inte legat till grund för bedömningen av anslagsbehovet.

Vid fördelningen av det totala ersättningsbeloppet tillämpar Sametinget i huvudsak de regler som fanns i tingets och Naturvårdsverkets förslag till utformning av det nya ersättningssystemet. Den följande redogörelsen bygger på förslaget utom såvitt gäller regler för fall av så kallat massdödande av renar. Sametinget har i denna del föreskrivit egna regler.

Grundprincipen för ersättningssystemet är att Sametinget skall fördela det totala ersättningsbeloppet mellan samebyarna utifrån förekomsten av rovdjur inom respektive samebys område. Hur många renar som faktiskt dödas inom en sameby saknar betydelse, utom vid fall av så kallat massdödande.

När det gäller järv, lo och varg beräknas ersättningen med utgångspunkt i hur många föryngringar av varje art som man vid inventeringar kan fastställa att det förekommer inom en sameby. Hänsyn kan också tas till om en art förekommer regelbundet eller tillfälligt inom en sameby. På grund av att det saknas lämpliga inventeringsmetoder beträffande björn och kungsörn beräknas inte ersättning för dessa utifrån faktisk förekomst. Istället utgår ersättning grundad på samebyarnas barmarksareal.

8.2.2 Inventeringarna

Länsstyrelserna i Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands och Dalarnas län har det övergripande ansvaret för inventeringarna av järv, lo och varg inom samebyarna i respektive län. Länsstyrelsen i Jämtlands län svarar också för arbetet inom Västernorrlands och Dalarnas län. Ansvaret omfattar insamling, dokumentation, bearbetning, sammanställning, rapportering och arkivering av information om de ersättningsgrundande arterna. Varje år skall länsstyrelserna lämna rapporter om förekomsten av rovdjur i de olika samebyarna till samebyarna, Sametinget och Naturvårdsverket.

Inventeringsarbetet utförs av fältpersonal från länsstyrelserna och särskilt utsedda personer, så kallade rovdjursansvariga, från respektive sameby. Målet med inventeringsarbetet är att årligen för varje samebys hela betesområde fastställa antalet föryngringar av järv, lo och varg. Om det inte förekommer någon föryngring av en art inom en sameby skall det fastställas om arten förekommer regelbundet, uppträder tillfälligt eller helt saknas.

För att fördelningen mellan samebyarna av det totala ersättningsbeloppet skall bli rättvis måste inventeringarna utföras på samma sätt i olika län. Det är också viktigt att resultatet av inventeringarna blir så korrekt som möjligt. I länsstyrelsernas regi görs därför utvärderingar av inventeringsmetoderna. Det anordnas också möten där de som arbetar i olika län får träffas och diskutera metodfrågor.

8.2.3 Ersättning för olika typer av rovdjursförekomst

En föryngring av en art respektive regelbunden eller tillfällig förekomst av arten skall ge den aktuella samebyn ersättning motsvarande värdet av ett visst antal renar. Ersättningen skall först och främst täcka den beräknade verkliga förlusten av renar. Därutöver skall ersättningen täcka extra kostnader för merarbete och bevakning i anledning av rovdjursförekomsten samt även ett naturvårdsvärde. Detta innebär att man utifrån det ersatta antalet renar inte kan dra slutsatsen att så många renar faktiskt har dödats av rovdjur.

Varje fastställd föryngring av järv eller lo skall ersättas med ett belopp som motsvarar värdet av 200 renar. Om järv ynglar i samma område som lo minskas ersättningen för varje järvföryngring till värdet av 150 renar. Om en järvlya grävts ut med tillstånd från Naturvårdsverket eller varit utsatt för illegal plundring eller någon annan allvarlig störning och någon kull därefter inte längre kan registreras minskas

ersättningsbeloppet. Ersättning lämnas då med en 1/12 av full ersättning per månad till och med den månad då beskattningen skett.

Om järv eller lo inte ynglar inom en sameby men ändå förekommer regelbundet inom samebyn skall ersättning utgå med värdet av 50 renar per art. Om arterna inte förekommer regelbundet utgår ersättning för tillfällig förekomst. Denna beräknas utifrån samebyns barmarksareal. Arealen i kvadratkilometer multipliceras med faktorn 0,02 och avrundas till närmaste högre tiotal.

En föryngring av varg skall ersättas med värdet av 500 renar. Detta höga tal motiveras med att vargen har en benägenhet att splittra och flytta renhjordar när den jagar, vilket medför ett stort merarbete. Därtill kommer att en vargkull kan medföra att en flock på omkring tio djur uppstår och att arten har ett högt naturvårdsvärde.

Förekomst av enstaka vargar ersätts med värdet av 50 renar per individ. Ersättningen utgår alltså utifrån antalet individer till skillnad från ersättning för regelbunden förekomst av järv eller lo. För dessa utgår ersättningen per art. Om vargföryngring förekommer inom en sameby utgår individersättning endast för vargar som upprättar egna identifierbara revir. Om en ensam varg dödas minskas ersättningen med en 1/12 av 50 renar för varje återstående månad av året.

Om en föryngring av järv, lo eller varg sker inom en sameby men inom 5 kilometer från en eller flera andra samebyar skall ersättningen delas lika mellan byarna. Om en by är mer skadelidande än de andra kan Sametinget besluta om en annan fördelning.

Även föryngringar i Norge skall beaktas om de finns på de områden där svenska renägare får ha sina renar enligt Renbeteskonventionen, som gäller mellan Sverige och Norge (avsnitt 7.2.4). Dessutom skall föryngringar både i Norge och Finland alltid beaktas om de sker inom 5 kilometer från gränsen. De ersätts med hälften av värdet av det normala antalet renar som föryngringen i fråga brukar ersättas med. Om det inte bedrivs någon tamdjursskötsel på den norska eller finska sidan utgår full ersättning eftersom det aktuella rovdjuret i sådant fall kan antas livnära sig främst på svenska renar. Ersättningen fördelas lika mellan berörda samebyar.

För björn och kungsörn lämnas ersättning beräknad utifrån samebyns areal. Ersättningen beräknas på samma sätt som ersättningen för tillfällig förekomst av järv och lo.

8.2.4 Fördelningen av ersättningen

Sametinget ansvarar för fördelningen av den totala ersättningen mellan samebyarna. Ytterst är det tinget som sådant som kan besluta om fördelningen av ersättningsbeloppet. Men i praktiken är beslutanderätten delegerad till tingets kanslichef, som avgör frågan efter föredragning.

Samebyarna avgör själva hur den ersättning som tillkommit respektive by skall användas. Medlen kan antingen användas av byn eller fördelas mellan medlemmarna.

8.2.5 Ersättning för massdödande

Särskilda medel har reserverats för ersättning vid extrema situationer då massdödande av renar förekommit. I Sametingets och Naturvårdsverkets förslag till nytt ersättningssystem fanns en definition av vad som avsågs med massdödande. Sametinget har sedan genom ett styrelsebeslut antagit en något annorlunda definition och ytterligare regler för dessa situationer (se protokoll från sammanträde den 14–16 april 1997, § 39). När det gäller massdödande utgår ersättningar i enlighet med styrelsebeslutet.

Med massdödande avses sålunda att ett eller flera rovdjur dödat minst tio renar inom ett begränsat område – exempelvis en vintergrupps väl samlade hjords betestrakt – inom loppet av högst sju dagar.

I fall av massdödande utbetalas ersättningen till renägaren. Ersättning utgår med samma belopp som försäkringsbolagen betalar för renar som dödas av bilar. Ersättning kan även utgå för merkostnader som uppkommer på grund av skadan, t.ex. för återsamling av dokumenterat skingrade renar.

8.2.6 Renar som dödas i Norge

Renbeteskonventionen (avsnitt 7.2.4), som gäller mellan Sverige och Norge, ger vissa svenska samebyar rätt att låta sina renar beta på den norska sidan av gränsen. En del nordliga byar har hela eller stora delar av sitt sommarbete i Norge.

Fram till 1997 ersattes svenska renägares rovdjursförluster i Norge av den norska staten enligt samma regler som gällde för norska renägare. Det norska systemet för ersättningar för rovdjursförluster bygger på att ersättning utgår för funna rovdjursdödade renar. Systemet skiljer sig alltså mycket från det nuvarande svenska systemet, vilket också var ett av skälen till att Norge slutade ersätta svenska renägares förluster.

Numera ingår de områden i Norge där svenska renägare får ha sina renar på bete i det svenska ersättningsystemet. Samebyarna får alltså ersättning för rovdjursförekomst i Norge. Inventeringar utförs av länsstyrelserna och samebyarna från gränsen och fem kilometer in i Norge. I övrigt får Sametinget uppgifter om rovdjursförekomst från norska organ. I Norge genomförs inventeringar av Statsskog på uppdrag av fylkesmannen (länsstyrelsen).

Norska renägare har enligt Renbeteskonventionen rätt att låta sina renar beta på vissa områden i Sverige. Deras rovdjursförluster ersätts av den norska staten enligt norska regler.

8.2.7 Rovdjursantal

Toleransnivåer

I Sametingets och Naturvårdsverkets rapport 1995-02-07 med förslag till nytt ersättningsystem behandlades frågan om toleransnivåer beträffande antal rovdjursrivna renar och antal rovdjur inom en samebys område. När det gäller antalet rivna renar sades att man inte skulle behöva tolerera att rovdjuren tog fler renar än som motsvarade en tredjedel av det normala slaktuttaget. Detta sades innebära att rovdjuren fick ta högst tio procent av renantalet.

Beträffande antalet rovdjur sades att en sameby inte skulle behöva tåla fler än fyra föryngringar av järv eller lodjur och inte fler än totalt sex föryngringar av båda arterna tillsammans. Det sades vidare att en liten by kanske inte kunde tåla ens så många föryngringar medan en stor kanske kunde acceptera fler.

När antalet föryngringar översteg det angivna så skulle Naturvårdsverket, enligt förslaget, pröva om rovdjuren skulle decimeras. Därvid skulle principerna om högsta antal rovdjur tillämpas.

Synpunkter

Den så kallade överenskommelsen om högsta rovdjursantal har vållat mycket diskussion. Från renägarhåll hävdas ofta att Naturvårdsverket svikit överenskommelsen. Även regeringen har fått kritik för sin hantering av frågan.

När Naturvårdsverket beslutar om skydds jakt skall man tillämpa jaktförordningen. Det finns inte något författningsstöd för att de två myndigheterna Sametinget och Naturvårdsverket med någon bindande verkan för Naturvårdsverket skulle kunna bestämma hur jaktförordningen i framtiden skall tillämpas. Verket kan inte heller besluta om

några föreskrifter på området. Det är mot denna bakgrund svårt att se att överenskommelsen skulle kunna tillmätas någon rättslig betydelse. Tvärt om måste de tjänstemän på Naturvårdsverket som skall besluta i ett ärende om skyddsjakt självständigt tillämpa gällande lagar, förordningar och andra föreskrifter.

9 Den statliga administrationen

9.1 Regeringen

Arbetsfördelningen mellan departementen

I förordningen (1996:1515) med instruktion för Regeringskansliet finns bestämmelser om arbetsfördelningen mellan olika departement. Där anges på vilket departement olika typer av förvaltnings- och lagstiftningsärenden skall handläggas samt till vilket departement olika centrala myndigheter hör.

Både Miljö- och Jordbruksdepartementet handlägger frågor av betydelse för rovdjurspolitiken. Regeringsärenden som faller inom flera departements verksamhetsområden skall beredas i samråd mellan det departement som har ansvaret för frågan och övriga berörda statsråd.

Miljödepartementet

Miljödepartementet ansvarar för lagstiftning på miljöområdet och förvaltningsärenden som gäller bl.a. naturvård och biologisk mångfald. Inom departementet finns en särskild sakenhet som svarar för dessa frågor, Enheten för naturresurser.

Rovdjurspolitiken genomförs i stor utsträckning genom jaktlagstiftningen, dvs. jaktlagen och jaktförordningen. Denna hör emellertid inte till Miljödepartementets ansvarsområde utan till Jordbruksdepartementets. Det lagstiftningsarbete som ligger inom Miljödepartementets ansvarsområde och som är eller skulle kunna vara av direkt betydelse för rovdjurspolitiken är ganska begränsat. Närmast ligger väl lagstiftning om skydd för vissa naturområden, t.ex. för det slutliga genomförandet av Natura 2 000.

När det gäller internationella frågor har Miljödepartementet ansvar för arbetet inom konventionen om biologisk mångfald och Bernkonventionen. Departementet har också ett ansvar för genomförandet av art- och habitatdirektivet liksom fågeldirektivet. Självfallet måste även andra departement i sitt arbete med olika författningar beakta direktiven.

Eftersom direktiven i väsentliga delar genomförs genom jaktlagstiftningen får de stor betydelse också för Jordbruksdepartementet.

Naturvårdsverket hör till Miljödepartementets ansvarsområde. Detta innebär bl.a. att det är departementet som i budgetarbetet ansvarar för att medel ställs till verkets förfogande.

Jordbruksdepartementet

Jordbruksdepartementet ansvarar för förvaltnings- och lagstiftningsärenden som rör jakt och viltvård samt rennäringen. Inom departementet finns en sakenhet som svarar för ärenden om bl.a. jakt och viltvård, samer, rennäring samt administrativa ärenden om Sametinget.

Jordbruksdepartementet ansvarar för jaktlagstiftningen. Som framgått av den tidigare framställningen är det främst genom jaktlagstiftningen som den nuvarande rovdjurspolitiken konkret uttrycks av riksdag och regering. I jaktlagstiftningen regleras under vilka förutsättningar rovdjuren får jagas. Dessutom regleras där frågor om bidrag till åtgärder för att förebygga rovdjursskador och om ersättningar för sådana skador.

Jordbruksdepartementet ansvarar också för utformningen av systemet för ersättning för rovdjursrivna renar. Det är Jordbruksdepartementet som i budgetarbetet skall se till att medel ställs till förfogande för förebyggande av rovdjursskador och ersättningar för sådana skador.

9.2 Sametinget

Sametinget är en förvaltningsmyndighet under regeringen. Dess verksamhet regleras av sametingslagen (1992:1433). Tinget består av 31 ledamöter som utses genom val. Endast samer är valbara och har rösträtt (2 kap. 2 § och 3 kap. 2 och 8 §§ sametingslagen).

Sametinget har till uppgift att arbeta för en levande samisk kultur. Tinget skall delta i samhällsplaneringen och då bevaka att samiska behov beaktas, däribland rennäringens intressen vid utnyttjande av mark och vatten (2 kap. 1 § sametingslagen).

Sametinget har stor del i arbetet med systemet för ersättningar för rovdjursrivna renar. Det var tinget som tillsammans med Naturvårdsverket utarbetade förslaget till nytt ersättningssystem.

Varje år får Sametinget anslag för ersättningar för rovdjursrivna renar. Med tillämpning av förslaget till nytt ersättningssystem beslutar tinget om fördelningen mellan samebyarna av det totala ersättningsbeloppet. Man utgår då från resultatet av rovdjursinventeringar under den gångna vintern. Tinget beslutar också om ersättningar vid fall då

rovdjur massdödat renar. I denna del har tinget också självt beslutat om en definition av massdödande. Tinget får också anslag avsedda för samebyarnas kostnader för det inventeringsarbete som bedrivs inom ramen för ersättningssystemet.

Sametinget har inte någon beslutanderätt beträffande jakt på björn, järv, lo, varg eller kungsörn men i Sametingets och Naturvårdsverkets gemensamma förslag till nytt ersättningssystem behandlades frågor om decimering av rovdjur.

9.3 Naturvårdsverket

Naturvårdsverket är en central förvaltningsmyndighet under regeringen. Verket har ett övergripande ansvar för miljöarbetet i hela landet och skall vara samlande och pådrivande i detta (1 § förordningen (1988:518) med instruktion för Naturvårdsverket). I Naturvårdsverkets arbetsuppgifter ingår att i förhållande till regionala och lokala myndigheter arbeta med mål, vägledning, samordning och uppföljning av miljöarbetet.

Naturvårdsverket har en viktig roll när det gäller frågor som rör de fyra stora rovdjursarterna och kungsörnen. I vissa frågor fattar verket beslut i enskilda ärenden medan man på andra områden utarbetar föreskrifter.

Det är Naturvårdsverket som avgör om jakt skall få äga rum på björn, järv, lo, varg och kungsörn (avsnitt 7.4.3). I den mån stammarnas storlek, sammansättning och utbredning skall regleras så sker det genom jakt. Det är alltså till stor del genom Naturvårdsverkets tillämpning av jaktlagen (19987:259) och jaktförordningen (1987:905) som den nuvarande rovdjurspolitiken kommer till praktiskt uttryck. Verkets beslut i frågor om skyddsjakt kan dock överklagas till länsrätten.

De beslut om jakt som meddelats under senare år beträffande de aktuella arterna har meddelats med stöd av bestämmelserna om skyddsjakt. Endast beträffande björn och lo tillåts en mera omfattande sådan jakt. I de generella skyddsjaksbeslut som meddelas beträffande dessa båda arter anges hur många djur som får skjutas samt var och under vilken tid jakt får äga rum. Besluten innehåller också regler för hur jakten får bedrivas och för hur de skjutna djuren skall hanteras. Ett beslut kan innebära att ett visst antal djur får skjutas inom ett visst område, som t.ex. kan utgöras av ett län. Områdena kan även preciseras noggrannare. Skyddsjaksbesluten kan alltså användas för att ganska noggrant styra arternas antal och utbredning.

Enligt 6 § jaktförordningen kan Naturvårdsverket också besluta om tillstånd till jakt på de fyra stora rovdjursarterna utan att det är fråga om

skyddsjakt. Bestämmelsen gäller inte kungsörn. Några beslut med stöd av 6 § har inte meddelats under senare år.

En annan viktig aspekt på rovdjurspolitiken är frågan om förebyggande av skador orsakade av rovdjur och om ersättningar för sådana skador. I dessa frågor har Naturvårdsverket inte någon beslutanderätt i enskilda ärenden. Däremot har Naturvårdsverket en annan viktig funktion genom att verket deltar i utformningen av de regelverk som tillämpas. När det gäller skador på annat än renar meddelar Naturvårdsverket föreskrifter om bidrag till förebyggande åtgärder och ersättningar för skador. Detta gör man med stöd av ett bemyndigande i 29 a § jaktförordningen. Föreskrifterna på området har meddelats i viltskadekungörelsen (SNFS 1996:4), (avsnitt 7.4.6). Kungörelsen innehåller många preciserade regler om när bidrag och ersättningar får lämnas.

Även när det gäller rovdjursskador på renar har Naturvårdsverket haft en viktig roll i utformningen av ersättningssystemet. När Sametinget fördelar det totala ersättningsbeloppet mellan samebyarna tillämpas i praktiken det förslag till nytt ersättningssystem som tinget och Naturvårdsverket gemensamt tagit fram.

När det gäller ersättningssystemet för skador på ren har Naturvårdsverket också en del i ansvaret för att inventeringar kan genomföras. Det är verket som ger länsstyrelserna i uppdrag att genomföra inventeringarna och verket ställer också medel till länsstyrelsernas förfogande för inventeringsarbetet.

9.4 Jordbruksverket

Jordbruksverket är central jordbruks- och rennäringsmyndighet. Verket skall, enligt 1 § förordningen (1998:415) med instruktion för Statens jordbruksverk, inom jordbrukets och rennäringens områden arbeta aktivt för en konkurrenskraftig, miljö- och djurskyddsanpassad livsmedelsproduktion till nytta för konsumenterna. Verket skall följa, utvärdera och hålla regeringen informerad om utvecklingen inom näringarna. Det anges också att verket skall vidta åtgärder för att bevara den biologiska mångfalden.

Inom rennäringens område gäller rennäringslagen (1971:437) och rennäringsförordningen (1993:384). Med stöd av 8 § förordningen meddelar Jordbruksverket föreskrifter om upplåtelse av jakt och fiske på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen. Medlem i sameby får dock jaga och fiska, inom ramen för sin i lagen reglerade renskötselrätt, och behöver därför ingen upplåtelse. Verket meddelar vidare med stöd av 10 § förordningen, efter samråd med Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet, föreskrifter om den hänsyn som vid

renskötsel skall tas till naturvårdens och kulturmiljövårdens intressen. Varken i fråga om upplåtelse eller om nämnda hänsynskrav beslutar verket i individuella ärenden. Detta ankommer på berörda länsstyrelser.

Följande exempel ur verkets hänsynsföreskrifter kan vara av intresse vad avser samspelet mellan rennärings- och naturvårdsintressena. ”Skador till följd av renskötelsarbete skall undvikas eller begränsas för växt- och djurarter som är akut hotade, sårbara, sällsynta eller hänsynskrävande. Däggdjur och fåglar som är akut hotade, sårbara eller hänsynskrävande får inte utsättas för allvarliga störningar under sin fortplantningstid.”

I Jordbruksverkets aktionsplan för bevarande och hållbart nyttjande av den biologiska mångfalden inom rennäringskonstateras att renen är ett urgammalt inslag i vår fauna och att den utgör bytesdjur för varg, järv, lo, björn och kungsörn. Det anges att särskilda markanvändningsplaner skall upprättas där speciellt värdefulla respektive känsliga områden för renskötseln och naturvården läggs in. Även de olika sätt på vilka rennäringsanvändningen använder mark, vatten och fasta anläggningar skall framgå. Detta motiveras med att sådana markanvändningsplaner skulle ge bättre förutsättningar för en integrerad planering av renskötseln och miljö- och naturvårdsmålen liksom för samarbetet mellan rennäringsanvändningen och naturvården. Aktionsplanen innehåller också avsnitt om lokalisering av renskötselanläggningar på sådana platser att eventuella skador på den biologiska mångfalden minimeras samt om möjligheter till information och utbildning för samer om biologisk mångfald m.m. Kostnaderna för aktionsplanens genomförande skulle täckas inom ramen för det svenska miljöstödsprogrammet.

Jordbruksverket disponerar medel ut statsbudgeten under anslaget främjande av rennäringskonstateras att renen är ett urgammalt inslag i vår fauna och att den utgör bytesdjur för varg, järv, lo, björn och kungsörn. Det anges att särskilda markanvändningsplaner skall upprättas där speciellt värdefulla respektive känsliga områden för renskötseln och naturvården läggs in. Även de olika sätt på vilka rennäringsanvändningen använder mark, vatten och fasta anläggningar skall framgå. Detta motiveras med att sådana markanvändningsplaner skulle ge bättre förutsättningar för en integrerad planering av renskötseln och miljö- och naturvårdsmålen liksom för samarbetet mellan rennäringsanvändningen och naturvården. Aktionsplanen innehåller också avsnitt om lokalisering av renskötselanläggningar på sådana platser att eventuella skador på den biologiska mångfalden minimeras samt om möjligheter till information och utbildning för samer om biologisk mångfald m.m. Kostnaderna för aktionsplanens genomförande skulle täckas inom ramen för det svenska miljöstödsprogrammet.

Stöd lämnas också genom att verket bifaller ansökningar om medel till olika projekt, främst sådana som kan erhålla medfinansiering från EU. Som ett exempel på ett sådant EU-projekt kan nämnas ett projekt om syftar till att undersöka om renägarna, med det nu gällande systemet för rovdjursersättning kan skydda sig mot ekonomiska förluster genom att som förr bevaka och leva nära renhjorden året runt. Tanken är också att denna form av bevakning skall minska kostnaderna för terrängkörning och helikopterflyg.

Jordbruksverket kan också med stöd av 9 § förordningen (1998:928) om bygde- och fiskeavgifter besluta om stöd till främjande av rennäringskonstateras att renen är ett urgammalt inslag i vår fauna och att den utgör bytesdjur för varg, järv, lo, björn och kungsörn. Det anges att särskilda markanvändningsplaner skall upprättas där speciellt värdefulla respektive känsliga områden för renskötseln och naturvården läggs in. Även de olika sätt på vilka rennäringsanvändningen använder mark, vatten och fasta anläggningar skall framgå. Detta motiveras med att sådana markanvändningsplaner skulle ge bättre förutsättningar för en integrerad planering av renskötseln och miljö- och naturvårdsmålen liksom för samarbetet mellan rennäringsanvändningen och naturvården. Aktionsplanen innehåller också avsnitt om lokalisering av renskötselanläggningar på sådana platser att eventuella skador på den biologiska mångfalden minimeras samt om möjligheter till information och utbildning för samer om biologisk mångfald m.m. Kostnaderna för aktionsplanens genomförande skulle täckas inom ramen för det svenska miljöstödsprogrammet.

9.5 Länsstyrelserna

Länsstyrelserna svarar för den statliga förvaltningen i länen i den mån inte någon annan myndighet har ansvaret för en viss uppgift. I länsstyrelseinstruktionen (1997:1258) är det särskilt föreskrivet att länsstyrelserna skall ägna sig åt naturvård och miljöskydd samt i förekommande fall rennäringsfrågor. Länsstyrelserna har alltså ett regionalt faunavårdsansvar. Inom naturvården och miljöskyddet, precis som på vissa andra områden, skall det på länsstyrelsen finnas en särskild länsexpert, som ansvarar för verksamheten (1, 3 och 43 §§ länsstyrelseinstruktionen).

I varje län skall det finnas en länsviltnämnd som är knuten till länsstyrelsen. Ledamöterna i nämnden utses av länsstyrelsen. Vissa utses på förslag av skogsvårdsstyrelsen och jägarorganisationerna. De övriga skall representera friluft- och naturintressena och markägarna. I Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län ingår också representerar för rennärningen. Länsviltnämnderna är länsstyrelsernas rådgivande organ i frågor om viltvården.

Närmast som ett led i det allmänna naturvårdsansvaret följer många länsstyrelser utvecklingen när det gäller rovdjursfrågorna. Några länsstyrelser har tagit initiativ till att bilda särskilda rovdjursgrupper. I en del län är de knutna till länsviltnämnderna. I grupperna brukar ingå företrädare för länsstyrelsen, jägarorganisationer, lantbruket, skogsnäringen och ideella naturvårdsorganisationer. Grupperna kan fungera både som rådgivande organ och som diskussionsforum.

Flera av de länsstyrelser som särskilt berörs av rovdjursförekomst har bildat så kallade akutgrupper. Meningen är att dessa skall kunna ingripa då t.ex. någon björn blivit närgången och därför måste skrämmas eller avlivas. Även i fall då en björn eller en varg skadats i trafiken kan akutgrupperna användas. Grupperna består av jägare med tillgång till eftersökshundar. Även polismän kan ingå.

Det är endast när det gäller skador som orsakas av rovdjur som länsstyrelsen har konkreta författningsreglerade uppgifter som rör rovdjuren och som innebär en direkt ärendehantering. Enligt jaktförordningen och viltskadekungörelsen beslutar länsstyrelserna om bidrag till enskilda för åtgärder avsedda att förebygga viltskador på annat än ren (avsnitt 7.4.6). Det är också länsstyrelserna som beslutar om ersättning för sådana skador. Länsstyrelserna utser särskilda besiktningsmän som har till uppgift att besiktiga skador på tamdjur.

På uppdrag av Naturvårdsverket utför länsstyrelserna i Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands och Dalarnas län sedan 1996 årligen särskilda inventeringar av järv, lo och varg. Inventeringarna genomförs i samarbete med samebyarna. Syftet är främst att få fram de uppgifter som

behövs inom ramen för ersättningssystemet för rovdjursrivna renar (avsnitt 8). Naturvårdsverket ställer särskilda medel till länsstyrelsernas förfogande för inventeringarna. De senaste åren har det totalt rört sig om ca 5,8 miljoner kr per år. Sametinget får särskilda medel avsedda för byarnas medverkan i inventeringarna, totalt 3 miljoner kr per år under de senaste åren.

Inventeringsresultaten används också som underlag för beslut om skyddsjakt och för utvärdering av tidigare års jakt. I Dalarnas län är inventeringarna begränsade till de delar av länet där renskötsel förekommer. Länsstyrelsen i Jämtlands län ansvarar för att inventeringar görs både där och i Västernorrlands län. Länsstyrelserna sammanställer resultatet av inventeringarna och anmäler det till Sametinget.

De länsstyrelser som genomför inventeringar inom ramen för ersättningssystemet har fast anställd personal, naturbevakare, som har till arbetsuppgift bl.a. att genomföra inventeringarna. Länsstyrelsen i Jämtland anställer också tillfälligt personal för inventeringarna.

Det förekommer också att länsstyrelser utanför renskötselområdet har personal som följer utvecklingen av rovdjursstammarna. Detta gäller t.ex. länsstyrelsen i Värmlands län. Länsstyrelsen i Dalarna följer utvecklingen också i de delar av länet som ligger utanför renskötselområdet.

Länsstyrelserna i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län har enligt rennäringslagen (19971:437) en rad uppgifter som rör rennäringen. Länsstyrelsen i Västerbotten svarar också för rennäringsfrågor inom Västernorrlands län och länsstyrelsen i Jämtland svarar för sådana frågor inom Dalarnas och Gävleborgs län (102 § rennäringslagen). Inom länsstyrelserna i Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län skall det finnas särskilda rennäringsdelegationer. Dessa fattar beslut i vissa frågor som rör rennäringen och fungerar också som rådgivande organ i sådana frågor. I delegationerna skall tre av sju ledamöter vara renskötare (27 § länsstyrelseinstruktionen).

9.6 Naturhistoriska riksmuseet

Djur som tillfaller staten enligt reglerna om statens vilt tas vanligtvis om hand av Naturhistoriska Riksmuseet. Museet bevarar material från de djur man fått in, främst skinn, skelett och prover för genetiska studier. Med hjälp av museets samlingar har t.ex. de svenska vargarnas släktskapsförhållanden kunnat kartläggas liksom den svenska björnens invandringshistoria.

9.7 Statens veterinärmedicinska anstalt

Huvuddelen av de björnar, järvar, lodjur, vargar och örnar som påträffas döda i naturen genomgår en veterinärmedicinsk undersökning och obduktion på Statens veterinärmedicinska anstalt (SVA) i Uppsala.

Årligen undersöks mellan 100 och 200 djur av de arter som är statens vilt. En del sänds direkt till SVA och en del via Naturhistoriska Riksmuseet.

Syftet med undersökningarna är bl.a. att få kunskaper som kan användas vid förvaltningen av de olika arterna. En viktig del av SVA:s arbete gäller fall då man misstänker jaktbrott. Den rättsmedicinska verksamhet har de senaste åren ökat i omfattning och är ofta ett nödvändigt led i de rättsliga utredningarna. SVA tar också emot forskningsmaterial från de lodjur som insamlas från skyddsjakten på arten.

9.8 Sveriges lantbruksuniversitet

Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) skall utveckla kunskapen om de biologiska naturresurserna och människans hållbara nyttjande av dessa. Det sker genom utbildning, forskning, fortlöpande miljöanalys och information. Universitetet har den största delen av sin verksamhet förlagd till Ultuna i Uppsala men bedriver verksamhet också på flera platser i landet, bl.a. Umeå. Universitetet har sedan länge arbetat med jordbruk, landskapsplanering, trädgårdsbruk, veterinärmedicin och skogsbruk. Under senare år har den ekologiska inriktningen starkt vuxit i omfattning. SLU spelar på flera sätt en aktiv roll i olika sammanhang där frågor som rör rovdjuren står i centrum eller behandlas. Ett exempel på detta är den verksamhet som bedrivs vid Institutionen för skoglig zooekologi i Umeå (där bl.a. järvforskningen fått en fast punkt). Genom den renforskning som bedrivs har man också kontakt med rovdjursproblematiken.

Vidare spelar SLU en framträdande roll i Centrum för Biologisk Mångfald (CBM) och Artdatabanken. CBM startade sin verksamhet 1995 och är en gemensam arbetsenhet för SLU och Uppsala universitet. Inom CBM initieras och samordnas forskning samtidigt som man ägnar sig åt fortbildningskurser, seminarier och information om biologisk mångfald. Artdatabanken är en för SLU och Naturvårdsverket gemensam enhet. Dess utåtriktade verksamhet består av bl.a. böcker, informationsmaterial och konferensverksamhet.

Slutligen är det SLU som ansvarar för Grimsö forskningsstation, till vilken bl.a. Viltskadecenter är lokaliserat.

9.9 Polis och åklagare

9.9.1 Polismyndigheterna

Varje län utgör ett polisdistrikt. I varje polisdistrikt finns en polismyndighet som ansvarar för polisverksamheten inom distriktet.

Till polisens uppgifter hör att förebygga och utreda brott samt att lämna allmänheten skydd och annan hjälp. När det gäller brottslighet finns det två typer som gäller rovdjuren: olaglig jakt och olaglig handel. Uppgiften att ge allmänheten skydd och hjälp kan aktualiseras då rovdjur uppträder på ett sådant sätt att de kan antas vara farliga för människor eller då de orsakar avsevärda skador. I sådana fall kan polisen låta avliva det potentiellt farliga eller det skadegörande djuret (avsnitt 7.4.4).

Enligt jaktförordningen är det också polismyndigheten som skall ta hand om statens vilt, dvs. bl.a. björn, järv, lo, varg och örn, som påträffas dött. Viltolyckor med björn, järv, lo, varg och örn skall alltid anmälas till polisen.

Inom polisen finns inte någon särskild organisation för hantering av rovdjursfrågor. Hos vissa polismyndigheter finns särskilda polismän som har ansvaret för frågor med anknytning till stora rovdjur och jakt. Så tycks vara fallet då det hos myndigheten finns någon polisman med särskilt kunnande och intresse för sådana frågor.

I flera län finns så kallade akutgrupper, som ofta organiseras av länsstyrelserna och som skall ingripa då det uppstår situationer då det kan finnas anledning att avliva eller skrämja ett rovdjur. Polismän ingår ofta i dessa grupper.

Brottslighet som rör handel med utrotningshotade djur handläggs av Finanspolisen, som är en särskild enhet under Rikskriminalpolisen. Det förekommer visserligen fall som gäller handel med svenska rovdjur men dessa är ovanliga. Vanligare är import till Sverige av utrotningshotade djur från andra länder.

9.9.2 Åklagarmyndigheterna

Landet är indelat i sex åklagardistrikt. Distrikten omfattar alltså flera län. Åklagarmyndigheterna har i dagsläget inte någon särskild organisation som tar sikte på brottsligheten avseende de stora rovdjuren och kungsörnen.

Från och med år 2000 kommer åklagarväsendet att börja arbeta med en ny organisation för handläggning av miljöbrott. I varje åklagardistrikt skall inrättas särskilda tjänster för miljöåklagare som skall handlägga miljöbrottmål. Miljöbrott definieras som brott mot bestämmelserna i miljöbalken och mot vissa andra författningar. Jaktbrott avseende rovdjur omfattas alltså inte av definitionen. Vi föreslår emellertid att de särskilda miljöåklagarna också skall ansvara för handläggningen av sådana brott och att definitionen av miljöbrott följaktligen ändras (avsnitt 16.2.2).